

Ján KOŠČ et al. (eds.)

SLOVENSKÉ SKÚSENOSTI S NEOLIBERALIZMOM

alebo

**AKO SA DEFORMUJE OBRAZ SOCIOEKONOMICKEJ REALITY
NA SLOVENSKU**

**Ján
RUMAN**

**Marek
DOBŠ**

**Katarína
DUFFEKOVÁ**

**Peter
TAKAČ**

**Peter
DAUBNER**

**Ján
KOŠČ**

**Tomáš
PROFANT**

**Adam
MACKO**

**Ivana
KOMANICKÁ**

**Milan
KURUC**

**Robert
MIHALY**

**Juraj
MELICHÁR**

SLOVENSKÉ SKÚSENOSTI S NEOLIBERALIZMOM

Ján KOŠČ et al. (eds.)

SLOVENSKÉ SKÚSENOSTI S NEOLIBERALIZMOM

alebo

**AKO SA DEFORMUJE OBRAZ SOCIOEKONOMICKEJ REALITY
NA SLOVENSKU**

vydavateľstvo

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Slovenské skúsenosti s neoliberalizmom
alebo
ako sa deformuje obraz socioekonomickej reality na Slovensku

Vydavateľ: Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., zastúpenie v Slovenskej republike. © 2020
1. vydanie

Autori príspevkov:

Peter Daubner, Marek Dobeš, Katarína Duffeková, Ivana Komanická, Ján Košč, Milan Kuruc, Adam Macko, Juraj Melichár, Robert Mihály, Tomáš Profant, Ján Ruman, Peter Takáč

Editori: Ján Košč, Zuzana Homer a Robert Žanony (eds.).

Recenzenti: prof. PhDr. Jozef Lysý, CSc.
doc. Mgr. Richard Šťahel, PhD.

Jazyková úprava: Tatiana Žáryová

Grafická úprava: Denisa Kurucová

Autor obálky: Peter Daubner

Tlač: Presssitech

Náklad: 200 kusov

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadnu jeho časť nemožno reprodukovat' bez súhlasu majiteľa práv

Názory vyjadrené v tejto publikácii nemusia nevyhnutne vyjadrovať stanovisko Friedrich-Ebert-Stiftung.

ISBN: 978-80-89149-83-4

EAN: 9788089149834

OBSAH

Ján Ruman:	
Tragika jedného dogmatizmu	8
Peter Daubner:	
Hegemónia neoliberálneho kapitalizmu v diskurzívnej aréne triedneho boja	18
Ján Košč:	
Ekonomické záujmy a alternatívna realita v slovenských médiách.	36
Milan Kuruc:	
Apoštol neoliberalizmu.	60
Marek Dobeš:	
Aj ja raz budem miliónárom: Psychológia politickej manipulácie	82
Peter Takáč:	
Dlhý pochod neoliberalov naprieč inštitúciami	92
Robert Mihály:	
Od zachovávanía status quo k zmene chápania politiky	104
Katarína Duffeková:	
Analýza počtu mediálnych výstupov vybraných think tankov	112
Tomáš Profant:	
Kto dostáva slovo v diskusii o klimatickej zmene?	124
Juraj Melichár:	
Zahmlievanie a popieranie klimatickej zmeny na Slovensku	134
Ivana Komanická a Adam Macko:	
Kreatívny kapitalizmus v kríze	142

Úvodné slovo

Hlavným cieľom kolektívnej monografie, ktorú držíte v rukách, je predovšetkým otvoriť diskusiu a zásadne zvýšiť mieru transparentnosti ohľadne pôsobenia neoliberalných inštitútov na Slovensku, a to 1. v kontexte hegemonie, s ktorou okupujú slovenský mediálny priestor; 2. v kontexte ekonomických záujmov a finančného pozadia týchto inštitútov a 3. v kontexte, s akým overovaním informácií (fact checkingom) pristupuje väčšina médií i odborná verejnosť k informáciám poskytovanými týmito think tankmi.

Naším zámerom bolo dostať do médií i verejnej debaty názory, ktoré z nej doposiaľ boli viac-menej vytláčané a ostrakizované. Pričom sa o túto takmer nemožnú misiu pokúsime prostredníctvom analytických pohľadov na činnosť, pozadie, financovanie a produkciu neoliberalných think tankov, ale aj rôznymi esejami, ktoré s témou hegemonie neoliberalných think tankov súvisia. Pohľady spoluautorov kolektívnej monografie, ktorú držíte v rukách, sú vedené rôznorodými uhlami nazerania na problematiku, ako aj rôznymi autorskými štýlmi. Od čisto akademických textov cez eseje až po rozhovor dvoch umelcov, ktorý na prvý pohľad nesúvisí s témou monografie. Všetky tieto pohľady, zdanlivo také odlišné, dávajú dokopy relatívne komplexný a zároveň zásadne odlišný pohľad na spoločnosť, ekonomiku a verejnú diskusiu, než s akým sa bežne stretávame v našom mediálnom prostredí. Nedostatkom tejto publikácie je absencia pohľadu na vplyv ekonomických think tankov na zdravotníctvo samotné, ako aj na verejnú a mediálnu diskusiu na tému zdravotníctva, pretože všetci oslovení odborníci mali v čase tvorby tejto monografie plné ruky práce v súvislosti s pandemiou covid-19.

Otázkou už len ostáva, ako sa k tejto monografii postavia slovenskí novinári a odborná verejnosť a či vôbec pristúpia na slušnú a odbornú debatu, pretože namiesto boja argumentov a v konečnom dôsledku aj rôznych ideológií sme aj v súčasnosti svedkami skôr labellingu (nálepkovania), argumentov „ad hominem“ a „slamený strašiak“, ako naozaj slušnej a vyváženej diskusie na ekonomické, sociálne a spoločenské témy.

V tomto zmysle je cieľom publikácie prispieť k odstraňovaniu ideovej nerovnováhy a dlhodobej jednostrannosti v ekonomicko-mediálnom diskurze na Slovensku. Publikácia má za cieľ poskytnúť alternatívny pohľad, nie z hľadiska alternatívy za každú cenu, ale v záujme zvýšenia odbornej úrovne a kvality debaty a transparentnosti niektorých médií, zároveň poukázať na pozadie a proces tvorby mainstreamového ekonomického konsenzu. Odbornosť, transparentnosť, širo-

ký záber názorov a schopnosť akceptovať iný názor, to sú atribúty, ktoré by mali byť v demokratickej, pluralitnej a otvorenej verejnej diskusii už dávno obsiahnuté. K ich naplneniu chcú autori i zostavovatelia tejto publikácie zásadnejším spôsobom prispieť.

Touto cestou by sme radi poďakovali všetkým autorkám, autorom, prispievateľkám, prispievateľom i respondentovi rozhovoru, ktorí sa podieľali na vzniku tejto publikácie:

- › **Ing. PhDr. Peter Daubner** – Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied,
- › **PhDr. Ing. Marek Dobeš, PhD.** – vedecký pracovník SAV,
- › **Mgr. Katarína Duffeková** – doktorandka na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika,
- › **Mgr. Ivana Komanická, M.A., PhD.** – výskumná pracovníčka SAV,
- › **Mgr. art. Adam Macko** – umelec a kurátor (respondent rozhovoru),
- › **Mgr. Ján Košč** – sociálno-ekonomický analytik,
- › **Ing. Milan Kuruc** – aktivista, zakladateľ OZ Pracujúca chudoba,
- › **Ing. Juraj Melichár** – Priatelia Zeme-CEPA,
- › **Mgr. Robert Mihály** – doktorand na Univerzite Komenského,
- › **Mgr. Tomáš Profant, PhD.** – seniorný výskumný pracovník Ústavu medzinárodných vzťahov v Prahe a odborný asistent na Fakulte sociálnych a ekonomických vied UK v Bratislave,
- › **Mgr. Ján Ruman, PhD.** – politológ, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika,
- › **Mgr. Peter Takáč** – filozof, doktorand na Pedagogickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe.

Zuzana Homer, Róbert Žanony a Ján Košč (editori)

Tragika jedného dogmatizmu

JÁN RUMAN

Author of this essay deals with reasons and historical conditions of creation of neo-liberalism as an ideology and consequently discusses its implementation into practice. He analyses historical motives of establishing neoliberalism in post-communist states in a form of application of the Washington Consensus and specifies an empirical experience with this agenda with critical evaluation of its complex impact on society and democracy. By this method the author makes an effort to demythologize naturalized ideological constructs that have become embedded by classical economists and persist to this day. Last but not least he tries to point out that the present is requiring much more reflexive regarding and reassessment with establishment of policy and economic mechanisms into practice.

Zrod neoliberalizmu

Ak sa po druhej svetovej vojne začali v západoeurópskych krajinách úspešne implementovať politiky zamerané na sociálnu inklúziu, po ropných šokoch v 70. rokoch 20. storočia sa prosociálny kurz v niektorých krajinách postupne začal uberať opačným smerom. Práve 70. roky 20. storočia sa označujú ako zlomové. „Zlatý“ sociálny štandard, ponúkajúci vymoženosti, ako sú napríklad sociálna kohézia, sociálna solidarita a sociálny zmier, sa dal na ústup. Do reality začali vstupovať procesy súvisiace s individualizáciou, debyrokratizáciou, emancipáciou a flexibilizáciou. Tieto procesy intenzívne zasiahli celú spoločnosť, následné politické rozhodovanie a ekonomické nastavenie. Nešlo len o ropnú a potravinovú krízu, ale aj o moment epochálnej – štrukturálnej zmeny súvisiacej so zmenou produkčných a spoločenských vzťahov. Rozmach technológií spôsobil, že množstvo ponúkanej práce klesalo a zisky neboli také vysoké. Tiež silnela odborová organizovanosť nielen v Európe, ale aj v USA. Odbory, ktoré sa systematicky mobilizovali a organizovali, si dokázali vynútiť patričné sociálne reformy. Na scénu prichádzali rôzne revolučné a antikapitalistické hnutia a ich vplyv bol neprehliadnuteľný.

Sociologický jazyk ponúka na vysvetlenie danej situácie pojmový aparát hovoriaci o kríze organizovanej modernity a de facto sociálneho štátu. Liekom na problémy malo byť opustenie rigidnej sociálnej organizácie a hierarchie, konvencionalizácie a inštitucionalizácie a ich nahradenie experimentmi v podobe flexibilnej individuálnej sebakontroly, sociálnej deregulácie a komodifikácie spoloč-

sko-produkčných vzťahov. Ekonomický jazyk vtedajšiu skutočnosť vysvetľuje na pozadí štátov a firiem, ktoré sa mali znova podvoliť „pravidlám voľného trhu“ ako reglementu, ktorý poskytuje požadovanú funkčnosť a efektívnosť. Keynesiánsky prístup, podľa prívržencov klasickoekonomického razenia, už viac nedokázal čeliť vtedajšej stagflačnej kríze (inflácia a nezamestnanosť). Toto obdobie sa vyznačovalo ešte jednou zásadnou zmenou, ktorá nastala, a tou bol rozpad brettonwoodského systému pevných kurzov. Zjednodušene povedané, peniaze už nepodliehali zlatému štandardu. Každý dejinný moment – udalosť má svoje objektívne príčiny svojho vzniku, pričom pri každej kríze sa vytvorí akási trhlinka, ktorá si vyžaduje záplatu v podobe vhodného (politického/ekonomického) rozhodnutia kompetentných elít. Tie západné sa rozhodli pre monetarizmus. Česká ekonómka Ilona Švihlíková sa v tejto súvislosti domnieva, že krok prechodu na plávajúci kurzový režim, ktorý Medzinárodný menový fond (MMF) „zlegalizoval“ – teda opustenie koncepcie fixných kurzov, v zásade spôsobilo monetarizmus bez limitu. Ten sa okrem iného opiera o bankovú dereguláciu a liberalizáciu kapitálových trhov.¹ A tak sa do kapitalistickej praxe zaviedla neoliberálna ideológia. Britský teoretik David Harvey považuje neoliberalizmus na rozdiel od iných za „*politický projekt, ktorý firemná kapitalistická trieda používala preto, že sa od konca 60. a v 70. rokoch cítila silne politicky i ekonomicky ohrozená. Zúfalo si priala aktivovať politický projekt, ktorý udrží na uzde moc zamestnancov. V mnohých smeroch bol tento projekt kontrarevolučný. (...) Moc firemnej kapitalistickej triedy bola globálne ohrozená, a tak sa vynorila otázka, čo s tým robiť. Vládnuca trieda nebola vševedúca, ale došlo jej, že musí bojovať hneď na niekoľkých frontoch: na ideologickej i politickej, aby všetkými možnými prostriedkami obmedzila moc práce.*“²

Praktickým zavádzaním neoliberalnej doktríny akoby sa skončila istota ako sociálna a ekonomická kategória v modernom slova zmysle a politické aj finančné elity Západu a naivný ľud vítali s otvorenou náručou ekonomické experimenty zamerané na maximalizáciu zisku a úžitku, ktoré koniec koncov viedli k značnej sociálnej exklúzii nielen v západoeurópskych spoločnostiach. Zámer oslobodiť sa od jarma disciplíny a pevnej štruktúry vyústil do nekontrolovanej voľnosti, ekonomických špekulácií a rizómu spoločensko-ekonomických vzťahov – tzv. sietí. Sociológ Jan Keller sa domnieva, že siete nefungujú vo vákuu, ale vďaka nim dochádza k sebarealizácii abstraktných kódov, ktoré sa zneviditeľnili, a tak sa stali univerzálnejšími,

1 ŠVIHLÍKOVÁ, I.: *Globalizace & krize. Souvislosti a scénáře*. Všeň: Grimmus. 2010, s. 20.

2 RISAGE, B. S.: *Co je vlastně neoliberalismus?* [online] Praha: A2larm. 2016. [cit. 2020.05.20.] Dostupné: <https://a2larm.cz/2016/08/co-je-vlastne-neoliberalismus/>.

a dokonca vplyvnejšími³ v porovnaní s mocenskými konštruktmi príznačnými pre organizovanú modernitu.

Washingtonský konsenzus ako preferovaný návod na dosiahnutie blahobytu a demokracie

Neoliberalizmus ako ideovohodnotový rámec politik novšej pravice a ako prístup využívaný pri riešení ekonomických výkyvov (napr. rozpočtových deficitov) sa v praxi rýchlo zakorenil. V 80. a 90. rokoch 20. storočia sa stali jeho princípy receptom pri zavádzaní politických, ekonomických a sociálnych opatrení v rozvojových krajinách a tiež postkomunistických štátoch, ktoré sa ocitli v tranzícii po roku 1989. Táto doktrína predpokladá zoslabenie úlohy štátu a maximálnu možnú ústretovosť k zákonitostiam trhu. Neoliberálni teoretici, propagátori a apologeti spravidla odmietajú štátne zásahy a spoliehajú sa na akúsi „vyvolenosť“ a samoregulovateľnosť trhu. V tomto zmysle sa od štátu očakáva, že upraví (rozumej trhu prispôbi) svoju sociálnu politiku (politiku sociálneho zabezpečenia, vzdelávaciu, bytovú, rodinnú, zdravotnú politiku, ako aj politiku zamestnanosti), zameria sa na mód udržania vyrovnaného rozpočtu (škrty na strane štátnych výdavkov), odmietne progresívne zdanenie a hlavne otvorí svoju ekonomiku priamym zahraničným investíciám. A to všetko v rámci entuziastického motta „Individualizovať zisk a socializovať stratu“. Pri rozvojových krajinách to znamená zavádzanie reštriktívnej deregulácie sociálnych a verejných služieb a subvencovanie nadnárodných monopolov, ktoré požadujú žiadne alebo len minimálne zdanenie. Tie potom môžu vlády národných štátov pokojne vydierať svojím odchodom, ak sa im prestane páčiť znovelizovaný zákonník práce chrániaci zamestnancov, asertivita organizovaných odborov či požiadavka vyššej minimálnej mzdy. Národný štát tak čelí dvojakej dileme. Buď sa bude aktívne usilovať o priame zahraničné investície, ktoré síce zvýšia zamestnanosť v danom regióne bez hmatateľného nároku na zisk a pridatú hodnotu, alebo bude rozvíjať a dizajnovať vlastné národné hospodárstvo s neistým výsledkom a pod tlakom záujmových lobistických skupín a zahraničných inštitúcií.

Rok 1989 sa okrem svojho charakteru revolučnosti zapísal do dejín aj iným spôsobom. Práve v tomto roku sa John Williamson na jednej medzinárodnej konferencii zmienil o desiatich ekonomických témach, ktoré by bolo potrebné riešiť v rámci ekonomík rozvojových krajín v Latinskej Amerike. Tomuto tzv. zoznamu desiatich nástrojov dal pomenovanie Washingtonský konsenzus. Washingtonský konsen-

3 KELLER, J.: *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON. 2009, s. 427.

zus možno charakterizovať ako politicko-ekonomickú dohodu medzi MMF, Svetovou bankou a Ministerstvom financií USA, ktorá zosobňuje hlavný inštrument neoliberalnej agendy. Tá má ambíciu zabezpečiť ekonomickú prosperitu zaostalých rozvojových a postkomunistických krajín a v konečnom dôsledku naplniť princípy liberálnej demokracie. Medzi témy, na ktoré Williams poukázal, patrili okrem iného aj fiškálna disciplinizácia štátov, preusporiadanie priorít súvisiacich s verejnými výdavkami, reforma daňovej politiky, liberalizácia obchodu a priamych zahraničných investícií, deregulácia bariér spojených s bezpečnosťou a ekologickými problémami, privatizácia atď.⁴ Mimochodom, neoliberalizmus kladie v prvom rade dôraz na nedotknuteľnosť individuálneho vlastníctva na úkor ľudských práv druhej a tretej generácie. Po roku 2000, keď už výsledky tohto neoliberalného programu boli evidentné, sa Williams obhajoval nasledovnými slovami: „*Keď som vynášiel termín [Washingtonský konsenzus], nemyslel som tým, že vytváram propagandu pre ekonomickú reformu.*“ (...) „*V súvislosti s tvorbou propagandy pre politickú reformu v Latinskej Amerike Naím Moisés tvrdil, že to bol v roku 1989 fakticky dobrý termín, keďže sa koalícia vedená Spojenými štátmi ukázala ako víťaz studenej vojny, keď ľudia hľadali novú ideológiu a ideológiu, ktorá [by] vyzerala ako ideológia víťazov, presnejšie povedané [ideológia] príťažlivá.*“⁵

Reálne empirické skúsenosti s neoliberalizmom

V 80. rokoch 20. storočia diktoval politiku reštrukturalizácie dlhu MMF. Zásadne sa riadil princípmi klasickej ekonómie a zadlženým krajinám poskytoval pôžičky s vysokými úrokmi. Reálnu skúsenosť s neoliberalizmom tak naplno zakúsili napríklad Mexiko, Ekvádor či Venezuela. Po roku 1989 sa pre západných investorov začal odkrývať priestor východného bloku s jeho potenciálnym nerastným bohatstvom a lacnou pracovnou silou. Návod, akým spôsobom prejsť zo starého nedemokratického režimu na nový s istotou dosiahnutia demokracie, spočíval aj práve v implementácii nástrojov Washingtonského konsenzu. Aspoň čo sa týka ekonomickej transformácie. Mnohé krajiny bývalého východného bloku sa ním nechali inšpirovať, a to doslova. Začali zavádzať opatrenia, ktoré sa časom ukázali ako nekompatibilné s daným kultúrnym prostredím a mierou ich inštitucionálnej rozvinutosti. Švihlíková ich nazýva „trhovým fundamentalizmom“, a to

4 WILLIAMSON, J.: *A Short History of the Washington Consensus*, s. 17. In: SERRA, N. – STIGLITZ, J. E.: *The Washington Consensus Reconsidered. Towards a New Global Governance*, 2008, s. 14 – 30.

5 Ibidem, s. 20.

z dôvodu „úplného ignorovania sociálnych dosahov, ktoré jeho „vzorové“ programy spôsobujú, rovnako tak ako pre politiku one size fit for all, t. j. ilúziu, že trhová ekonomika je viac-menej všade rovnaká, mikroekonomická fundácia nedôležitá, a je teda možné aplikovať zhodné recepty v rôznych podmienkach „hlava-nehlava“.“⁶ Darma sa obyvatelia Česko-Slovenska v prieskume verejnej mienky v roku 1989 vyjadrili v prospech nasledovania tretej cesty (50 %) a socializmu (40 %), z dôvodu nevyhnutnosti a požadovanej rýchlosti uskutočnenia zmien dostali „neviditeľnú ruku trhu“ – šokový princíp nastolenia kapitalizmu v ekonomikách dlhodobo využívajúcich plánovacie mechanizmy.⁷ A tak sa čerstvo „narodení“ občania nechali „chytiť na háčik“, ktorý im politické a ekonomické elity a inštitúcie nadhodili. Z tohto pohľadu sa na „novonarodených“ občanov pozerá aj chorvátsky filozof Boris Buden. Nazýva ich deťmi, ktoré symbolizujú vedúcu ideologickú figúru v postkomunizme. Aby sa z detí mohli stať dospelí členovia demokratickej občianskej spoločnosti, musia potlačiť svoj vlastný emancipovaný intelekt a prestať premýšľať o transformácii inak, než im bolo nariadené. „Akoby všetky politické otázky boli už dávno zodpovedané; akoby by sme sa mohli zamýšľať už len nad tým, ako ich náležite uviesť do praxe, ako, čo možno najvernejšie, napodobniť vopred dané vzory a ako čo najposlušnejšie nasledovať múdru radu vychovávateľa“⁸, dume Buden. Na margo procesu privatizácie napísal svojho času významný makroekonóm Miloš Pick: „Nebud' (nemusíš sa stať) akcionárom (stačí to len predstierať), a napriek tomu získaj (môžeš obdržať) za tisíc korún slušnú čiastku (najčastejšie 10-tisíc Kčs), ak svoju akciu prenecháš nám!“⁹ Aj takto sa rozbiehala kupónová privatizácia, z ktorej neskôr vzišli oligarchické elity ako (ne)zamýšľaný dôsledok. Cez dražby, machinácie a politické známosti sa vyšplhali do výšin, v ktorých peniaze znamenajú moc a vplyv. Individuálne a selektívne nadobudli majetky, ktoré predtým patrili všetkým. Tie potom niektorí úspešne vytunelovali a stali sa ešte bohatšími. Majetní oligarchovia v podstate dodnes vo veľkej miere určujú politický osud takmer každej postkomunistickej krajiny, či ide o Balkán, strednú Európu alebo bývalé štáty Sovietskeho zväzu. Absencia súkromných statkov v minulom režime spôsobila jeho znásilnenie v režime novom. Filozof Václav Bělohradský k prechodu na súkromné vlastníctvo

6 ŠVIHLÍKOVÁ, I.: *Globalizace & krize. Souvislosti a scénáře*. Všeň: Grimmus. 2010, s. 27.

7 PICK, M.: *Quo vadis, homo sapiens*. [online] Blisty, 2011. [cit. 30/06/2020]. Dostupné: <https://blisty.cz/art/59946-quo-vadis-homo-sapiens.html>.

8 BUDEN, B.: *Děti postkomunismu*. In: Literární noviny. 15/2010.

9 PICK, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus? My a svět v éře neoliberalismu 1989 – 2011*, Všeň: Grimmus, 2011, s. 29.

tvo poznamenal: „*Re-legitimizácia súkromného vlastníctva v procese transformácie viedla k opačnému extrém – k de-legitimizácii kľúčovej roly verejných statkov v spoločnosti.*“¹⁰ Verejné prestalo byť zaujímavé. Právne vákuum a rýchlosť nastolených zmien hnanych antikomunizmom v 90. rokoch 20. storočia umožnili zrod mafie a kapitálového klientelizmu. Tí zainteresovaní, ktorí prežili toto neisté a nebezpečné obdobie, to dotiahli až k najvyšším ústavným funkciám. Počas vlády Vladimíra Mečiara sa sľubovalo nové Švajčiarsko. Namiesto toho utrpelo Česko-Slovensko prepád ekonomiky pravdepodobne o 30 % a Ruská federácia ešte väčší než počas druhej svetovej vojny – 50 %.¹¹ Z hľadiska HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily meny dobehli Slovensko a Česko svoj výkonnostný štandard z roku 1989 až tri roky po vstupe do Európskej únie.¹² 90. roky 20. storočia sa vyznačovali aj výskytom vysokej miery nezamestnanosti, rastúcej chudoby, sociálnej nerovnosti, kolísavej inflácie či prepadom reálnych miezd.¹³

Washingtonský konsenzus mal množstvo zamýšľaných, ako aj nezamýšľaných dôsledkov. Rozvrat verejných financií bol priamo spôsobený privatizáciou, prísna fiškálna politika zapríčinila škrty v sociálnej oblasti, a tak teda priamo utrpela vzdelávacia a zdravotná politika národných štátov. Švihlíková dopĺňa, že aplikácia metód Washingtonského konsenzu spôsobuje okrem iného už spomenutú príjmovú nerovnosť, keďže dôraz je kladený na znižovanie priamych daní a zvyšovanie daní nepriamych (DPH). V súvislosti s kompetitívnymi menovými kurzmi tvrdí, že značná diferencia medzi cenovou a mzdovou úrovňou v porovnaní s úrovňou menového kurzu podhodnocuje reálnu hodnotu produkcie. Liberalizácia obchodu zase stimuluje charakter periférnosti daného štátu. Priame zahraničné investície a ich liberalizáciu označuje ako koloniálny prístup, kde rozdiely v ekonomickej vyspelosti krajín zostávajú, pretože musia. Nakoniec má deregulácia okrem dosahov na sociálnu sféru, bezpečnosť a spotrebu neblahé vplyvy aj na životné prostredie.¹⁴

10 BĚLOHRADSKÝ, V.: *Esej Václava Bělohradského: Transformace a banka hněvu*. [online] Novinky.cz, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/esej-vaclava-belohradskeho-transformace-a-banka-hnev-40308694>.

11 PICK, M.: *Quo vadis, homo sapiens*. [online] Blisty, 2011. [cit. 30/06/2020]. Dostupné: <https://blisty.cz/art/59946-quo-vadis-homo-sapiens.html>.

12 Pozri: PICK, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus? My a svět v éře neoliberalismu 1989 – 2011*. Všeň: Grimmus, 2011, s. 209; RUMAN, J.: Stúpajúca tendencia sociálnej prekérnosti na Slovensku, 2012, s. 242. In: DOBIAŠ, D. a kol., 2012. *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*, 237 – 250.

13 Bližšie pozri konkrétne tabuľky s dátami: MYANT, M. a J. DRAHOKOUPIL: *Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie*. Praha: Akademie, 2013.

14 ŠVIHLÍKOVÁ, I.: *Jak jsme se stali kolonií*. Praha: Rybka Publishers. 2015, s. 36 – 39.

To sa v súčasnosti ukazuje ako kľúčové na prežitie civilizácie ako takej.

Transformácia pod gesciou neoliberalizmu v neposlednom rade de facto zapríčinila kultúrne, etické a morálne metamorfózy, vzostup nacionalizmu ako simulacra (v niektorých krajinách to vyústilo až k občianskym vojnám), rasizmu, znovuoobjavenie (neo)fašistických naratívov, pravicový populizmus a identitárne tápanie. Dôsledky neoliberalizmu v priestore štátov strednej a východnej Európy, ale aj Latinskej Ameriky, poukazujú na zrod „pár“ bohatých rodín s haciendami, prekérne postavenie strednej triedy vďaka politikám flexibilizácie práce a zablokovanú sociálnu mobilitu. Bohatí sa chudobnými nestanú, tak ako sa chudobní nestanú bohatými. Trend je jasný a logický. Posun z homo sovieticus na homo oeconomicus znamená rovnakú paralýzu metapolitiky. Ekonomické sa oddelilo od politického a politické ho doteraz nedohňalo. Postkomunistická tranzícia bola vlastne fázou posthistorizmu. Redukcia politickej roly štátu a jeho manévrovacích možností pretvorila postkomunistický štát na nesvojprávny subjekt teleologického príbehu. A keďže zo spoločnosti bez nádeje zostala len nádej bez spoločnosti – ako to vykresľuje Buden v knihe *Konec postkomunizmu*, je pochopiteľné, že racionálne bytosti začali intenzívnejšie inklinovať ku konštruktom, v ktorýchvidia záblesky modernosti. A tými sú často idey pravicového konzervatívneho populizmu.

Americká politická teoretička Wendy Brownová vo svojej práci *Undoing the Demos* píše okrem iného aj o tom, ako neoliberalizmus svojou necitlivou komercionalizáciou gniavi atribúty liberálnej demokracie a robí kategóriu homo politicus anemickou. Metódy, ktoré neoliberálna agenda využíva, modelujú ľudský kapitál ako subjekt ekonomickej zmienosti. Kapitál sa stáva všetkým a okrem toho, že sa tento stav znormalizoval, stal sa aj normatívnym. Ako píše: „*Tu nie je problém len v tom, že verejné statky sú rozvrátené a bežné veci znehodnotené, (...) ale že samo občianstvo stráca svoju politickú valenciú a dejisko. Valencia: homo oeconomicus zasahuje všetko, čo sa týka trhu a robí všetko trhovým; nemôže brať do úvahy verejné záujmy alebo bežné problémy v čisto politickom zmysle. Dejisko: politický život a konkrétne štát (...) sú pretvorené neoliberálnou racionalitou. Nahradenie občianstva definovaného ako starostlivosť o verejné statky občianstvom zredukovaným na občana ekonomickeho tiež likviduje prvotnú ideu ľudí – démosu, ktorí si uplatňujú svoju kolektívnu politickú suverenitu.*“¹⁵

15 BROWN, W.: *Undoing the Demos: neoliberalism's Stealth Revolution*. Cambridge: The MIT Press. 2015, s. 39.

Ked' sa teória stáva dogmou

V čase približne pred 40 až 50 rokmi sa neoliberalné odporúčania mohli javiť ako inovatívne, racionálne, efektívne, pre niektorých premotivovaných dobrodruhov spásonosné. História a prax ukázali, že tento model je v súčasnosti po teoretickej a empirickej stránke z hľadiska sociálneho, politického, kultúrneho a environmentálneho neudržateľný a namiesto univerzálneho humanistického osohu pôsobí škodu v dôsledku svojej ambivalentnej povahy. Maximalizácia zisku opierajúca sa o nekonečný rast, ako sa už nejaký čas ukazuje, je nezlučiteľná s princípom prežitia na planéte Zem. Reálny emancipačný projekt z kvalitatívneho hľadiska predpokladá inkluzivistický atribút, t. j. okrem emancipácie jedinca, aj emancipáciu celku a s tým vnútorné princípy neoliberalnej agendy nepočítajú. Nedajú sa donekonečna privilegizovať práva jednotlivca na súkromné vlastníctvo a paralelne tohto jednotlivca z hegemonistickej pozície neregulovaného trhu pauperizovať. Flagrantná a markantná je aj tendencia naturalizácie tohto konceptu. Ako tvrdí Keller: „*V tom všetkom sa premieta príznačná selektívnosť neoliberalného videnia sveta. Zatiaľ čo sociálne tvorené riziká získavajú status nezmeniteľných prírodných nutností, rovnako tak sú sociálne tvorené spôsoby poistenia proti týmto rizikám vyhlásené za obyčajné účelové, jednorazové, históriou prekonané umelé konštrukcie. Pátranie po tom, prečo by mala mať jedna časť ľudských aktivít a ich výsledkov charakter prírodnej nutnosti, zatiaľ čo iná časť tých istých aktivít je obyčajným prejavom ľudskej vôle, také pátranie nie je súčasťou ani neoliberalnej ideológie.*“¹⁶ (...) „*Neoliberalný scenár je scenárom sociálnej regresie. Tento scenár je úplne cynický, pretože povzbudzuje úspešných, aby sa spojili proti tým, ktorí sú v spoločnosti najviac znevýhodnení.*“¹⁷ Pre spoločnosť, ktorá je v sociálnom a identitárnom rozklade, znamená neoliberalizmus zo sociálneho hľadiska krajne pravicovú tragédiu.

Za maximálne šokujúci možno považovať fakt, že ešte aj v roku 2020 prichádzajú niektorí ekonomickí odborníci s návrhmi zavádzať neoliberalné opatrenia ako nevyhnutné riešenia problémov. Nielen slovenskí neoliberalní analytici z pravicových ekonomických think tankov, zväčša platených privatizačnými výhercami, sú budenovským jazykom povedané, svojím binárnym prístupom vlastne už indoktrinovanými dospelými, ktorí zamrzli v čase postkomunizmu. Na rozdiel od detí sa už nedajú vychovať. Veria a imitujú naučené. Tento tragický dogmatizmus, ktorý je apologeticky predurčovaný, je aj navzdory dlhovej a hypotekárnej kríze z roku 2008, nepretržite oživovaný. Neoliberalizmus je ideológia, ktorá sa stala produk-

16 KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON. 2009, s. 74.

17 Ibidem, s. 139.

tom naturalizácie a falošnej objektivizácie. Ide o obyčajný konštrukt, ktorý si nárokuje svoje hegemonistické postavenie vo verejnom, ako aj odbornom diskurze. Nič viac. Neukrýva v sebe žiadnu objektívnu pravdu.

Teoretik modernej civilizácie, historik Bedřich Loewenstein uvažoval o civilizácii ako o procese, v ktorom existuje sebareflexia, kde sa prehodnocujú východiská a jej aktéri sa neboja zmeniť svoje správanie či názory.¹⁸ Vyzerá to tak, že nástup na cestu civilizovaného reflexívneho myslenia a správania vedie cez dozretie a vyspelosť. Podľa Budena sa už postkomunizmus skončil. Je čas začať učiť deti, aby nenapodobňovali dospelých.

Literatúra

BĚLOHRADSKÝ, V.: *Esej Václava Bělohradského: Transformace a banka hněvu*. [online] Novinky.cz, 2020. [cit. 30/06/2020].

Dostupné: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/esej-vaclava-belohradského-transformace-a-banka-hnev-40308694>.

BROWN, W.: *Undoing the Demos: neoliberalism's Stealth Revolution*. Cambridge: The MIT Press. 2015.

BUDEN, B.: *Děti postkomunismu*. [online]. Praha: SOK, 2010. [cit. 30/06/2020]. Dostupné: <https://sok.bz/clanky/2010/boris-buden-deti-postkomunismu>.

KELLER, J.: *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, 2004.

KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005.

LIDOVÉ NOVINY. *Historik jiné moderny. Té horší*. [online]. Praha: Lidové Noviny, 2017. [cit. 30/06/2020]. Dostupné: <https://www.pressreader.com/czech-republic/lidove-noviny/20170624/282102046677112>.

MYANT, M. a J. DRAHOKOUPIL: *Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie*. Praha: Academia, 2013.

PICK, M.: *Stát blahobytu, nebo kapitalismus? My a svět v éře neoliberalismu 1989 – 2011*. Všeň: Grimmus, 2011.

PICK, M.: *Quo vadis, homo sapiens*. [online] Blisty, 2011. [cit. 30/06/2020]. Dostupné: <https://blisty.cz/art/59946-quo-vadis-homo-sapiens.html>.

RISAGE, B. S.: *Co je vlastně neoliberalismus?* [online]. Praha: A2larm, 2016. [cit. 30/06/2020]. Dostupné: <https://a2larm.cz/2016/08/co-je-vlastne-neoliberalismus>.

18 LIDOVÉ NOVINY. *Historik jiné moderny. Té horší*. [online] Praha: Lidové noviny, 2017. [cit. 30/06/2020] Dostupné: <https://www.pressreader.com/czech-republic/lidove-noviny/20170624/282102046677112>.

RUMAN, J.: Stúpajúca tendencia sociálnej prekérnosti na Slovensku, s. 237 – 250. In: DOBIAŠ, Daniel a kol.: *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.

ŠVIHLÍKOVÁ, I.: *Globalizace & krize. Souvislosti a scenáře*. Všeň: Grimmus, 2010.

ŠVIHLÍKOVÁ, I.: *Jak jsme se stali kolonií*. Praha: Rybka Publishers, 2015.

WILLIAMSON, J.: A Short History of the Washington Consensus, s. 14 – 30. In: SERRA, N. a J. E. STIGLITZ, 2003. *The Washington Consensus Reconsidered. Towards a New Global Governance*. 2003. Oxford: Oxford University Press.

Hegemónia neoliberálneho kapitalizmu v diskurzívnej aréne triedneho boja

PETER DAUBNER

The presented political-philosophical study deals with the hegemony of neoliberal capitalism in public discourse, its limits, rules, boundaries and the actors who rule and control this discourse. It analyzes the way in which neoliberal experts and analysts produce neoliberal "truth" in the public discourse (which we interpret as a discursive arena of class struggle), and create a specific "regime of truth" (Foucault), in which neoliberal dogmas are considered "holy", unquestionable "truths". These dogmas of the neoliberal economy reflect the particular interests of the rich and ruling class, and perpetuate the hegemony (Gramsci) of neoliberalism in society. However, neoliberalism is socially and environmentally destructive.

Úvod

Planéta Zem – alebo lepšie exaktnejšie povedané globálna civilizácia – sa v súčasnosti nachádza v globálnej environmentálnej kríze a ohrozené sú fundamentálne predpoklady existencie súčasného ekonomicko-politického systému i globálnej civilizácie vôbec. Kolektívne aktivity ľudstva týkajúce sa životného prostredia, klimatickej stability, biodiverzity či chemického zloženia planetárnej atmosféry, hydrosféry i pôdy, podkopávajú či priamo odstraňujú environmentálne, ale aj sociálne, politické a ekonomické predpoklady existencie ľudskej civilizácie.¹⁹ Kríza globálnej priemyselnej civilizácie je už niekoľko desaťročí imanentná ekonomicko-politickému systému globálneho kapitalizmu.

Okrem tejto skutočnosti ľudská civilizácia čelí bezprecedentnej kríze v dôsledku šírenia globálnej pandémie nového koronavírusu a dramatických dôsledkov v sociálno-ekonomickej sfére, ktoré táto pandémia spôsobila a ešte v dohľadnej dobe spôsobí. Pandémia nového koronavírusu odhalila krehkosť a zraniteľnosť globálneho ekonomického systému a globálneho politického usporiadania a stala sa hlavnou civilizačnou hrozbou súčasnosti. Môže sa zdať, že žijeme na križovatke v dejinách nášho biologického druhu a planetárneho života. Z hľadiska epistemo-

19 Pozri: SUŠA, O. a R. ŠTAHEL: *Environmentální devastace a sociální destrukce*. Praha: Filosofia, 2016.

lógie je isté len to, že to, čo v budúcnosti príde, je nepredvídateľné prostredníctvom našich kognitívnych schopností.

Celoplanetárny rozsah súčasnej civilizačnej krízy je do signifikantnej miery priamym dôsledkom procesu neoliberalnej globalizácie, ktorý v predchádzajúcich dekádach vytvoril prepojenú globálnu civilizáciu. Ekonomická globalizácia, nech už sú jej nedostatky akékoľvek, bola doposiaľ považovaná za dominantný model pre globálnu priemyselnú civilizáciu; víziu, ktorá má v sebe vštepený neoliberalný étos, že ľudský život na Zemi je hra, v ktorej môžu vyhrať všetci. Popredný nemecký intelektuál Wolfgang Streeck definuje súčasnú epizódu ľudských dejín ako fázu v kríze neoliberalne transformovaného systému kapitalistických štátov, ktorú charakterizuje Gramscioho pojmom „interregnum“. Je to „doba extrémnej neistoty“, v ktorej sa starý poriadok už rozpadol, ale nový ešte vzniknúť nemôže. Tým starým poriadkom je pre Streecka „svet globálneho kapitalizmu“.²⁰

Kapitalistická ontológia a jazyk

Takmer všetky ľudské, ale aj mimoludské aktivity sa dnes odohrávajú v globálnom kapitalizme a na základe globálnokapitalistických imperatívov a „zákonov trhu“, v rámci neoliberalnej ideológie kapitalizmu. V súčasnosti v podstate neexistuje oblasť individuálneho alebo kolektívneho života, ktorá uniká kapitalistickým vzťahom.²¹ Akákoľvek revolúcia či radikálna zmena sociálno-ontologickej povahy našej doby, ktorá by narušila existujúci poriadok, je v súčasnosti zo svojej podstaty vylúčená.²² Globálny kapitalizmus v jeho neoliberalnej podobe tak dokonalým spôsobom vystihuje ontologickú povahu našej doby. Kapitalizmus je tak už skutočne univerzálnym, nie je totiž zakorenený v nejakej určitej kultúre či len v nejakom regióne.

Univerzalita kapitalizmu, ktorého ideológiou je ekonomický liberalizmus, spočíva v tom, že kapitalizmus nie je označením pre určitú civilizáciu, pre nejaký špecifický kultúrno-symbolický svet, ale pre neutrálny ekonomicko-symbolický

20 STREECK, W.: Návrat vypuzených jako začátek konce neoliberalního kapitalismu. In: GEISELBERGER, H. (ed.): *Velký regres. Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 241-260.

21 LACLAU, E. a Ch. MOUFFE: *Hegemonie a socialistická strategie. Za radikálně demokratickou politiku*. Praha: Karolinum, 2014, s. 185.

22 K pojmu sociálna ontológia a jej vzťahu k normatívnej politickej teórii pozri: LIST, Ch. a VALENTINI, L.: *The Methodology of Political Theory*. In: CAPPELEN, H., T. S. GENDLER a J. HAWTHORNE (eds.): *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 525 – 553.

stroj, ktorý „operuje“ rovnako efektívne v prostredí ázijských, európskych, ale aj iných hodnôt. Pupočná šnúra medzi Európou a liberálnym kapitalizmom bola prestrihnutá, a tak už nemožno hovoriť o európskej náklonnosti ku kapitalizmu. Je neutrálnou matricou sociálnych väzieb.²³ Flexibilita a životaschopnosť kapitalizmu spočíva v tom, že tvorí samotný podklad, pôdu pre ďalšie sociálne a politické systémy (vlády parlamentnej demokracie, štátostrany, absolutistickej monarchie, konštitučnej monarchie atď.) a prostredníctvom nich sa funkčne etabloval takmer vo všetkých regiónoch či krajinách.²⁴ Slovensko nie je, samozrejme, výnimkou. „Globálna kapitalistická ekonomika sa javí ako jediný možný priestor, ako podmienka politiky, boja a konania.“²⁵

Podľa amerického sociológa Immanuela Wallersteina existujú v diskurze v podstate tri hlavné „univerzalizmy“. Prvým variantom je argument, že paneurópsky svet by mal mať za cieľ chrániť „ľudské práva“ a presadzovať liberálnu demokraciu. Druhý typ je ozvenou „stretu civilizácií“, v ktorej sa implicitne predpokladá, že západná (transatlantická) civilizácia je nadradená ostatným civilizáciám, pretože ako jediná je založená na univerzálnych hodnotách a „pravdách“. A tretím variantom „univerzalizmu“ je konštatovanie o vedeckej pravdivosti trhu, argument, že pre národné štáty „neexistuje iná alternatíva“ ako akceptovať a implementovať zákony neoliberalnej ekonómie.²⁶ Súčasná sociálna ontológia, ktorá sa zrkadlovým spôsobom odráža v sociálno-ekonomickej realite, je priesečníkom všetkých troch variantov univerzalizmu.

Ontologický status súčasného sveta, resp. stav, v ktorom sa nachádza naša planéta a ľudská civilizácia, je výsledkom dejinných pohybov, triedneho boja, politicko-ideologických artikulácií a diskurzívnych praktík. Výsledkom týchto aktivít a procesov je to, čo by sme mohli nazvať reflexívnou kapitalistickou ontológiou. „To, že sa dnes zdá nemožné predstaviť si svet bez kapitalizmu, že tlaky na požiadavky produktivity, trhu, investičnej politiky, akumulácie a zamestnania sa zdajú prirodzené a nevyhnutné, je výsledkom triedneho boja, horizontu, v ktorom prebieha, i samotnej formy, ktorú nadobúda.“²⁷

Skutočná podstata neoliberalného kapitalizmu je však ideologicky a najmä „dis-

23 ŽIŽEK, S.: *Násilí*. Praha : Rybka Publishers, 2013.

24 TAKÁČ, P.: Žižekova kritika liberálnej demokracie. In: *Studia Politica Slovaca: časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy*, 2012, 5, č. 1, s. 47.

25 DEAN, J.: *Slast a politika. Žižkova politická teorie*. Praha: Filosofia, 2014, s. 25.

26 Pozri: WALLERSTEIN, I.: *Evropský univerzalizmus. Rétorika moci*. Praha : SLON, 2008.

27 DEAN, J.: *Slast a politika. Žižkova politická teorie*. Praha: Filosofia, 2014, s. 83.

kurzívne zahmlená“. Na diskurzívne zastieranie triedneho základu súčasnej liberálno-demokratickej spoločnosti slúži predovšetkým špecifická terminológia. Kapitalizmus je vo verejnom diskurze označovaný eufemizmi „slobodná“ alebo „trhová“ ekonomika. V jej rámci ešte existuje tzv. podnikateľské prostredie. A kapitalisti samotní sú tu zamestnávateľia, podnikatelia, investori alebo jednoducho súkromníci.²⁸ „Hegemónia kapitalizmu sa prejavuje napríklad v tom, že kapitalizmus premenovaný na trhové hospodárstvo vystupuje ako prirodzený základ politickej slobody.“²⁹

V tomto kontexte môžeme dobre vidieť, aká dôležitá je diskurzívna analýza, aké dôležité je vnímať rozdiel medzi formou a obsahom, aké dôležité je vidieť, ako sa jazyk stáva dôležitým z hľadiska ontológie. Zo spôsobu opisu reality sa na jazyk začína oprávnené nazerať ako na spôsob konštruovania a objektivizácie reality, teda ako na diskurz.³⁰ To je dôvod, prečo by sme naše úvahy mali presmerovať na pole diskurzívnej teórie, ktorej intelektuálne zdroje predstavujú široký diapazón, ktorý sa rozprestiera naprieč mnohými disciplínami. Tu možno uviesť napríklad lingvistický štrukturalizmus F. de Saussura, ale aj prehodnotenie jeho chápania znaku (predovšetkým psychoanalytikom J. Lacanom a filozofom J. Derridom), filozofiu M. Foucaulta, marxistickú filozofiu revitalizovanú A. Gramscim (najmä koncept *hegemónie*) a L. Althusserom (najmä koncept *naddeterminácie*).³¹

Diskurzívne arény a triedny boj

Pokiaľ chceme pochopiť súčasnú povahu verejného diskurzu, jeho limity, pravidlá, hranice a aktérov, ktorí tento diskurz ovládajú a kontrolujú, je nevyhnutné na pôde teórie znovuobjaviť performatívnu povahu identity a transformatívnu moc rétoriky. Neoliberálnu ideológiu, ktorá má hegemonne postavenie vo verejnom diskurze, nie je možné redukovať na nejakú nesprávnu predstavu. Neoliberalizmus ako ideológia nie je výrazom nášho uvažovania o svete, ale veľmi praktickým výrazom k nemu. Náš vedomý vzťah ku kapitalistickej ideológii nie je externý

28 DINUŠ, P.: *Politika bez masky. Príspevok k politickému diskurzu na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav politických vied SAV, 2015, s. 16.

29 HAUSER, M.: *Kapitalismus jako zombie neboli Proč žijeme ve světě přízraků*. Praha: Rybka Publishers, 2012, s. 212.

30 Pozri: ŠTEFANČÍK, R. a I. DULEBOVÁ: *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2017.

31 Pozri bližšie: CINGEROVÁ, N. a K. MOTYKOVÁ: *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Vysokoškolská učebnica. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2017.

a inštrumentálny, ale naopak, vnútorný a konštitutívny. Z praktického charakteru kapitalistickej ideológie vyplýva, že má bezprostrednú interakciu s materiálnou existenciou.

Ideológia kapitalizmu nie je akýmsi nesprávnym teoretickým obrazom dnešnej reality, ale prakticky prežívaným vzťahom subjektov sociálnej štruktúry k historickým a materiálnym podmienkam ich existencie.³² „*Pokiaľ chceme odpovedať na otázku, kde sa berú subjekty, ktorých životný spôsob, záujmy a očakávania korešpondujú s požiadavkami reprodukcie kapitalistického systému, musíme sa zamerať na formy kultúrnej konštitúcie ich identít.*“³³

Ludská história sa pravdepodobne neriadi žiadnou teleológiou. Dejiny ako také nemajú žiadny subjekt, či už by ním mal byť národ alebo trieda. Dejiny sú skôr kontingentným zretazením sociálnych praktík a nepredvídateľných udalostí, ktoré sú spravované a riadené anonymnou logikou zautomatizovanej spoločenskej mašinerie.³⁴ Akékoľvek teleologické vysvetlenia dejinných javov a procesov je nevyhnutné odstrániť. „*Predstava, že dejiny zo svojej podstaty smerujú ku komunizmu, lebo z podstaty smerujú k sebauskutočneniu bytia ľudského druhu – predovšetkým maximalizácii ľudskej slobody – je jednoducho pozostatok hegelíanskej výbavy, ktorá nemá nijakú vedeckú hodnotu.*“³⁵

Musíme opustiť marxistickú paradigmu s jej teleologickou filozofiou dejín, ekonomický determinizmus a naivnú vieru v univerzálnu misiu robotníckej triedy. „*V kríze je dnes celá koncepcia socializmu opierajúca sa o ontologicky ústredné postavenie robotníckej triedy. (...) Pluralitný a mnohotvárnny charakter súčasných sociálnych bojov definitívne rozrušil posledné základy tohto politického imaginára.*“³⁶ Dnes musíme rozvíjať koncepty a inherentné momenty marxistickej tradície iným spôsobom. Navzdory zlyhaniam Marxa a marxizmu však musíme myslieť v rámci Marxových kategórií.³⁷ Hranice diskurzu v marxistickej paradigme spolu s jej diskurzívnymi dominantami ako triedny boj či proletariát sa konštituovali prostred-

32 Porov. BARŠA, P. a O. CÍSAŘ: *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.

33 Ibidem, s. 37

34 Ibidem.

35 PEFFER, R., G.: *Marxizmus, morálka a sociálna spravodlivosť*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2014, s. 45.

36 LACLAU, E. a Ch. MOUFFE: *Hegemonie a socialistická stratégia. Za radikálne demokratickou politikou*. Praha: Karolinum, 2014, s. 22.

37 BALIBAR, É.: *Násilí a civilita*. Praha: Rybka Publishers, 2017.

níctvom vylúčenia skupinových či kolektívnych subjektov, pozícií, logiky konania či spôsobov správania.³⁸

Je nespochybniteľné a nepopierateľné, že marxizmus sa dostal do teoretickej krízy v momente, keď sa proletariát ako subjekt revolúcie vytratil zo scény. Už neexistuje žiadna kategória robotníkov, ktorá má ekonomický záujem spojiť sa a presadzovať socialistickú či sociálno-demokratickú perspektívu. Hľadanie absolútne dokonale jednotného a homogénneho kolektívneho aktéra, ktorým je v marxistickom diskurze proletariát, je falošný problém, ktorý už nemá žiadnu teoretickú a ani politickú relevanciu.³⁹ Priemyselný proletariát nedokázal v 80. rokoch predchádzajúceho storočia účinne vzdorovať neoliberalným procesom a prišiel o svoju rolu byť rozhodujúcou hybnou silou spoločenských zmien.⁴⁰ V súčasnosti je práve preto pravdepodobnosť úspechu starých a v minulosti neúspešných revolučných stratégií dokonca ešte menšia, a to vzhľadom na to, koľko materiálnej a kultúrno-ideologickej moci majú elity, ktoré ovládajú kapitalistickú globalizáciu a hierarchicky štruktúrovaný štát, ktorý vôbec umožňuje ich existenciu.⁴¹

Je aj triedny boj obyčajným anachronizmom, ktorý patrí už len do múzea marxistických starožitností? Triedny boj odkazuje na konflikty medzi sociálnymi triedami spoločenských formácií. V minulosti bolo možné klasifikovať triedny boj na ekonomický, ideologický či politický. V súčasnosti, v digitálnej ére a globálnoinformačnej spoločnosti západného typu je však kľúčovou sférou alebo oblasťou, v ktorej triedny boj prebieha, verejný diskurz. Mali by sme preto hovoriť o diskurzívnom triednom boji. Je to boj o kontrolu nad pojmami, hranicami a pravidlami diskurzu.

Inými slovami, v 21. storočí neprebíha triedny boj vo fabrikách či za rokovacími stolmi v konferenčných miestnostiach. Tento napätý rozporuplný spoločenský konflikt v súčasnosti prebieha v akejsi diskurzívnej aréne triedneho boja. Konflikt prebieha v jazyku, ktorý produkuje ideológia, aby presadila svoje mocenské záujmy. Silu triedy, ktorá vládne v našom priestore, definuje jej schopnosť artikulovať

38 Pozri: CINGEROVÁ, N.: Prázdne označujúce ako organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, 2016, s. 65 – 78.

39 LACLAU, E. a Ch. MOUFFE: *Hegemonie a socialistická stratégia. Za radikálne demokratickou politiku*. Praha: Karolinum, 2014.

40 MASON, P.: Překonávání strachu ze svobody. In: GEISELBERGER, Heinrich (ed.): *Velký regres. Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 121 – 144.

41 SKLAIR, L.: Námesačne antropocénom. In: *Philosophica Critica*, roč. 4, č. 2, 2018, s. 61 – 72.

v jazyku, v diskurze a následne uskutočniť svoje partikulárne triedne záujmy.

V tejto misii jej pomáha kognitívna trieda tzv. expertov, do ktorej patria analytici z mimovládnych a zamestnávateľských organizácií a think tankov, ekonomickí komentátori z pravicových médií, bankovní analytici a neoliberálni ekonómovia. Ich spoločným cieľom je ovládať verejný diskurz a naplňovať ho neoliberálnym obsahom, ktorý operuje s pojmami ako „trh“, „súkromné vlastníctvo“, „reforma“ atď. V tomto kontexte nijak neprekvapí, že v diskurze sa privilegujú bohaté skupiny v spoločnosti. Navyše, títo analytici a „experti“ pri konštituovaní, rozširovaní a obrehaní neoliberalného kapitalizmu vylučujú, zneužívajú a utláčajú chudobných a vylúčených. V prípade týchto analytikov a „expertov“ ide väčšinou o privilegovaných ľudí, ktorých záujmy sa prekrývajú so záujmami vládnych elít zameraných na udržanie ich triednej dominancie. „*Stabilné triedne panstvo nie je možné bez súboru symbolov a kultúrnych praktík, ktoré mu zverujú legitimitu.*“⁴²

Nemožno si nevšimnúť, že v dôsledku toho sú v slovenskej spoločnosti kategorické imperatívy konkurencieschopnosti, flexibility a maximalizácie zisku povýšené na axiomatický základ ekonomickej a sociálnej politiky.⁴³ Žijeme v spoločnosti, v ktorej sa od ľudí vyžaduje flexibilita, schopnosť prispôbovať sa zmenám. Všetky neoliberálne opatrenia a reformy, ktoré ľuďom diktuje trh, sú predkladané ako naliehavé a nevyhnutné. Naša spoločnosť je charakteristická tým, že bohatí bohatnú prostredníctvom zmien naďalej, pričom platia menej daní, pracovné sily vo firmách môžu byť redukované pre „nadbytočnosť“; a prostredníctvom extenzívnej reštrukturalizácie, všetko, čo je verejné alebo kolektívne, môže byť sprivatizované, a teda neprispievať k verejnému blahu, ale k blahobytu bohatých. Školstvo, zdravotníctvo, bývanie a doprava, tieto štyri piliere uspokojivého života pre všetkých môžu byť vystavené kapitalistickej konkurencii a nakoniec predané do rúk „trhu“.⁴⁴ Obmedzovanie verejných výdavkov, ex-

42 BARŠA, P. a O. CÍSAŘ: *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 26.

43 Pozri bližšie: DAUBNER, P.: Kríza globálneho kapitalizmu a jej symptómy. In: DAUBNER, P. *Metastázy globálneho kapitalizmu. Dialógy s ľavicovými intelektuálmi*. Martin: Vydavateľstvo Maticy slovenskej, 2017, s. 7 – 20 a DAUBNER, P.: Budúcnosť pracujúcej triedy v ére globálneho kapitalizmu. In: DAUBNER, P. (ed.): *Budúcnosť Európy: Cesta k post-kapitalizmu?* Bratislava: Občianske združenie POLE, 2018, s. 99 – 118.

44 BADIOU, A.: *The Rebirth of History: Times of Riots and Uprisings*. London, New York: Verso, 2012.

port pracovných miest a privatizácia verejného sektora a boj proti odborom už doľahli na pracujúcu triedu a jej životný štandard.⁴⁵

Neoliberálne „pravdy“ v diskurze insitných expertov

Cieľom tejto triedy „expertov“ je produkovať neoliberálnu „pravdu“ a udržiavať ju živú vo verejnom diskurze. Ani táto „pravda“ neexistuje mimo mocenských vzťahov a ani bez moci. Táto „pravda“ sa produkuje vďaka množstvu nátlakov, zákazov či nepriamych donútení. Ten, kto má moc, má aj „pravdu“. A platí to aj naopak, kto má „pravdu“, má spravidla aj moc. Pripomeňme, že dejiny vedenia (minimálne od stredoveku) prestávajú byť dejinami poznania, ale sú dejinami spôsobov, akými sa produkuje pravda a akým sa presadzuje norma nášho poznania ako univerzálna pravda. V súčasnosti sa už technológie pravdy nezameriavajú na poznanie objektívnej pravdy, ale pokúšajú sa ju vytvoriť a reprodukovať prostredníctvom diskurzívnych praktík a rituálov s cieľom získať podporu verejnosti. Pravda predstavuje skôr víťazstvo, jej ovládanie než odhaľovanie či odkrývanie neznámeho. Táto pravda má dnes bližšie k rituálom a stratégiám než k metódam, bližšie k moci a k nadvláde či podriadeniu než k subjektu poznania.⁴⁶ Žijeme v „režime pravdy“ (Foucault), v ktorom platia tie inštitucionálne pravidlá, ktoré predpisujú, zakazujú a trestajú také konanie, ktoré nie je v súlade s hegemonnou neoliberálnou „pravdou“.⁴⁷

Verejný diskurz ako oblasť diskurzívneho triedneho boja v tomto zmysle nie je arénou, kde by prebiehala výmena názorov či postojov medzi rôznymi aktérmi, účastníkmi diskusie charakterizovanej rovnocennosťou, reciprocitou a transparentnosťou. Naopak, táto aréna je v istom zmysle paradoxne len priestorom súperenia aktérov s rovnakými neoliberálnymi názormi, ktoré sa líšia len nepatrne v marginálnych otázkach. Ostatným spoločenským aktérom nezostáva nič iné než zmieriť sa s tým, že sú z tohto súperenia vylúčení. Neoliberálna ideológia nie je schopná artikulovať nexus medzi politickou rovnosťou a ekonomickou nerovnos-

45 Pozri: HARRIS, J.: Transformace kapitalismu a meze demokracie. In: DINUŠ, P., L. HOHOŠ a M. HRUBEC (eds.): *Revoluce nebo transformace? Revolúcia alebo transformácia?* Praha, Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav politických vied SAV, Filozofia, nakladateľstvi Filozofického ústavu AV ČR, 2014, s. 88 – 94 a HARRIS, J.: *Dialektika globalizácie. Ekonomický a politický konflikt v nadnárodnom svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2016.

46 BURAJ, I.: „Režim pravdy“: pojem, štruktúra a mechanizmy jeho produkcie (Na motívy myšlienok Michela Foucaulta. In: *FILOZOFIA*, roč. 62, 2007, č. 7, s. 569 – 578.

47 FOUCAULT, M.: *Dozerať a trestať. Zrod väzenia*. Bratislava: Kalligram, 2004.

ťou. Domnievame sa, že je to práve ekonomické a sociálne znevýhodnenie, ktoré bráni niektorým aktérom zúčastňovať sa verejného života a vstupovať do diskurzívnych arén.⁴⁸ Inými slovami, extrémna nerovnosť v ekonomickej sile, ktorá existuje v súčasnej kapitalistickej spoločnosti, sa prejavuje v extrémnej nerovnosti politickej moci, ale aj moci diskurzívnej. Ako tvrdí Thomas Piketty, niet pochyb, že globálny kapitalizmus automaticky generuje neudržateľné sociálne nerovnosti, ktoré radikálnym spôsobom podkopávajú a deformujú meritokratické hodnoty, ktoré tvoria základ demokratických spoločností.⁴⁹ *„Veľká nerovnosť v príjmoch a bohatstve vlastná kapitalizmu umožňuje vyšším triedam, aby vo volebnom procese dominovali vďaka bohato financovanej kampani, dotovaniu nadácií, think tankov, ktoré nastoľujú politické agendy a kontrolujú rozhodujúce médiá.“*⁵⁰

Dôsledkom týchto skutočností je to, čo by sme mohli nazvať všeobecnou politikou pravdy. *„Každá spoločnosť má svoj režim pravdy, svoju všeobecnú politiku pravdy, t. j. svoje typy diskurzov, ktoré táto spoločnosť prijíma a necháva fungovať ako pravdivé; svoje mechanizmy a inštanície umožňujúce odlíšiť pravdivé výpovede od nepravdivých, svoj spôsob, akým sa potvrdzujú jedny a druhé; svoje techniky a postupy, neustále zdokonaľované na dosiahnutie pravdy; isté postavenie ľudí, ktorí majú za úlohu hovoriť to, čo funguje ako pravda.“*⁵¹ Hlavným cieľom je tu vytvoriť špecifický „režim pravdy“, v ktorom sú neoliberálne dogmy považované za „sväte“, nespochybniteľné pravdy, ktoré nemôžu byť vystavované žiadnej intelektuálnej výzve. Pri systematickom presadzovaní a udržiavaní týchto „právd“ analytici, neoliberálni „experti“ spolu s mediálnymi protagonistami určujú, vyberajú, upravujú, kontrolujú informácie tak, aby slúžili vládnucej triede a jej záujmom.⁵²

David Graeber konštatuje, že politické štruktúry a mienkotvorné médiá sa vo všeobecnosti zhodujú v tom, že „volný trh“, „volný obchod“ a neobmedzovaný kapitalizmus predstavujú jediný možný smer civilizačného vývoja, jediné rieše-

48 Pozri bližšie: VARGOVČÍKOVÁ, J.: Deliberativní demokracie: rozpravou za hranice liberální demokracie? In: ZNOJ, M., J. BÍBA a J. VARGOVČÍKOVÁ: *Demokracie v postliberální konstelaci*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2014, s. 89 – 132.

49 PIKETTY, T.: *Kapitál v 21. storočí*. Bratislava: IKAR, 2015.

50 SCHWEICKART, D.: *Po kapitalizme. Ekonomická demokracia*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2011, s. 170.

51 BURAJ, I.: „Režim pravdy“: pojem, štruktúra a mechanizmy jeho produkcie (Na motívy myšlienok Michela Foucaulta. In: *FILOZOFIA*, roč. 62, 2007, č. 7, s. 574. Pozri tiež: BURAJ, I.: *Vôľa k pravde a/ko pravda*. In: SZAPUOVÁ, M., M. NUHLÍČEK a M. CHABADA: *Veda, spoločnosť a hodnoty*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, s. 224 – 242.

52 CHOMSKY, N.: *Nevyhnutné ilúzie, médiá a propaganda*. Bratislava: Nakladateľstvo bod zlomu, 1999.

nie akéhokoľvek ľudského problému a keď niekto v tomto ohľade vysloví nejaké pochybnosti, je okamžite považovaný jednoducho za „blázna“, ktorého odpor je možné vysvetliť prostredníctvom naivnej nevedomosti „základných princípov ekonómie“.⁵³ Z médií hlavného prúdu len výnimočne zaznieva skutočnosť spochybňujúca základné koordináty neoliberalizmu, napríklad že každý rast výroby a spotreby znamená aj prehĺbenie environmentálnej devastácie planéty, zvýšenie množstva odpadu a celkového znečistenia, rovnako ako prehĺbenie dramatických klimatických zmien.⁵⁴

Princípy a pravidlá udržiavania neoliberalnej „pravdy“

Základným mechanizmom udržiavania neoliberalnej „pravdy“ aktívnej vo verejnom diskurze je systematické vylučovanie ostatných aktérov diskurzu, ich vytlačenie z mediálneho a verejného priestoru. „V spoločnosti, ako je naša, poznáme, pravdaže, procedúry vylučovania. Najočividnejšou z nich je zákaz. Dobré vieme, že nemáme právo povedať všetko, že nemôžeme hovoriť o čomkoľvek za akýchkoľvek okolností a že konečne ktokoľvek nemôžem hovoriť o čomkoľvek.“⁵⁵ Takmer všetky oblasti diskurzu nie sú rovnako otvorené a prístupné, iné sú prísne strážené, iné sa zdajú otvorené zo všetkých strán a bez predbežných obmedzení prístupné každému hovoriacemu subjektu.⁵⁶ „Aj keď sa diskurz navonok javí ako čosi zanedbateľné, zákazy, ktorými je postihnutý, veľmi rýchlo odhaľujú jeho spätosť s túžbou a mocou. Nečudo – veď diskurz – ako nám ukázala psychoanalýza – nie je iba tým, v čom sa prejavuje (alebo skrýva) túžba: je to aj predmet túžby; veď diskurz – ako nás neprestajne učí história – nie je iba tým, čo vyjadruje boje a systémy nadvlády, ale aj tým, za čo a čím sa bojuje, je mocou, ktorej sa ľudia usilujú zmocniť.“⁵⁷

Diskurzívna aréna v našich mediálnych podmienkach funguje na základe princípov a pravidiel, ktoré v zásade ani neumožňujú presadzovanie iných ako neoliberalných postojov. Systém totiž dokáže rozpoznať pre neoliberalizmus „nebezpečných“ diskurzívnych aktérov (zástupcovia odborov a pracujúcich, predstavitelia

53 Pozri: GRAEBER, D.: *Revoluce naopak*. Olomouc: Broken Books, 2014.

54 SŤAHEL, R.: Pravda a post-pravda v ére klimatických zmien. In GÁLIKOVÁ TOLNAIOVÁ, S., O. MARCHEVSKÝ a D. ŠPIRKO. (eds.): *Pravda. Teoretické a praktické kontexty*. Zborník vedeckých príspevkov. Bratislava: Filozofická fakulta PU v Prešove a Slovenské filozofické združenie pri SAV, 2018, s. 188 – 192.

55 FOUCAULT, M.: *Rád diskurzu*. Bratislava: Agora, 2006, s. 9.

56 Ibidem

57 Ibidem, s. 10.

lavicových strán a hnutí) a marginalizovať a bagatelizovať ich názory, postoje a návrhy na riešenie sociálno-ekonomických a rovnako aj environmentálnych defektov etablovaného ekonomického systému. Cieľom je zosmiešňovanie a degradácia pre neoliberalizmus nebezpečných a nepohodlných inštitúcií (progresívne daňové systémy, environmentálne dane, strategické podniky, štátne intervencie atď.) a dehonestácia a diskreditácia osôb, ktoré ešte nepodľahli neoliberalnej indoktrinácii.⁵⁸

Vylučovanie z verejného diskurzu aktérov s iným ako neoliberálnym názorom na sociálno-ekonomické témy išlo ruka v ruku s procesmi depolitizácie a dedemokratizácie. Politické rozhodnutia boli od 80. rokov minulého storočia plazivo a postupne presúvané na „nezávislé“ authority bez akejkoľvek demokratickej legítimity: centrálné banky, ratingové agentúry, vplyvné think tanky, expertné skupiny, byrokratické orgány štátnej správy a podobne. Neprekvapí, že táto fáza dedemokratizácie bola naštartovaná paralelne s neoliberálnymi reformami, ktoré sa začali v globálnom meradle presadzovať najmä po nástupe Margaret Thatcherovej vo Veľkej Británii a Ronalda Reagana v Spojených štátoch amerických.

Naša depolitizovaná spoločnosť, ktorú Jürgen Habermas charakterizoval ako politicky neangažovanú väčšinu orientovanú na kariéru, voľnočasové aktivity a spotrebu, bola jednou z nevyhnutných podmienok, prostredníctvom ktorej bolo možné udržať legítimitu doterajších a súčasných politických a ekonomických elít.⁵⁹ Práve naša spoločnosť, podľa Habermasa, vytvorila neznesiteľnú „ezoteriku odbornosti“ a „expertného posudzovania“. Ako ďalej konštatuje Habermas: „*Scientistická sebaafirmácia môže podporovať pozitivistické pospolité vedomie, ktorého nositeľom je depolitizovaná verejnosť.*“⁶⁰ Na tej najvšeobecnejšej úrovni spočíva politický problém v tom, že v súčasnosti globálny kapitalizmus funguje ako *conditio sine qua non* a rámec tejto depolitizovanej postpolitickej situácie.⁶¹

Moderný kult expertízy založenej na ideológii neoliberalizmu ako ideológii trhového kapitalizmu vytvára ilúziu, že niet inej alternatívy, napriek tomu, že idea

58 Podľa Wendy Brownovej je tendencia k neoliberalnej ideológii, ktorá v západnej civilizácii pôsobí už niekoľko desaťročí, inherentne spätá s internacionalizáciou trhových hodnôt. Kapitalistické hodnoty neoliberalizmu prenikajú do každej sféry ľudského života bez toho, aby si to subjekt vôbec uvedomoval. Pozri BROWN, W.: *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. Cambridge, Massachusetts, London: ZONE Books, 2015.

59 HABERMAS, J.: *Problémy legitimacy v pozdním kapitalizmu*. Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2000.

60 Ibidem, s. 108.

61 DEAN, J.: *Slast a politika. Žižkova politická teorie*. Praha: Filosofia, 2014, s. 149.

samoregulujujúceho sa trhu je sociálne a environmentálne deštrukčným konceptom. Aj ideológia neoliberalizmu, rovnako ako akákoľvek iná ideológia, popri zjednodušených, deformovaných, falošných alebo očividne klamlivých výpovediach obsahuje aspoň niektoré pravdivé, resp. čiastočne pravdivé tvrdenia; resp. tvrdenia, ktoré sa tak aspoň „tvária“. Na to, samozrejme, využíva najrôznejšie racionálne postupy – axiómy, argumenty, logické metódy, racionálne vysvetlenia a podobne. Neprekvapí preto, že aj ideológia neoliberalizmu, rovnako ako akákoľvek iná ideológia, aspiruje na status vedeckej teórie.⁶² Neoliberalizmus je však ekonomickou pseudovedou bez vedeckého adekvátneho empiricko-analytického základu podobne ako ufológia. Kým ufológia skúma neidentifikovateľné lietajúce objekty v zemskej atmosfére, neoliberalná teória skúma rovnako chimérické neviditeľné ruky trhu v globálnom hospodárstve.

Hegemónia neoliberalnej ideológie a jej princípov vo verejnom diskurze

Súčasťou stratégie neoliberalnej ideológie okrem iného je aj to, že vo verejnom diskurze o globálnom kapitalizme sa takmer nikdy nereflektujú jeho najhoršie defekty a excesy, ako sú napríklad vojny, imperializmus, otroctvo, systémové krízy, brutálne vykorisťovanie, štrukturálne násilie či znečisťovanie životného prostredia. Kapitalistický diskurz je vždy dynamický a diferencovaný. Naopak, keď sa vysloví pojem komunizmus, v diskurze neexistuje dynamika a diferenciácia, takmer okamžite vyvstáva jeden naratív, ktorý spája tento pojem so stalinizmom, jeho čistkami, hladomormi a gulagmi.⁶³ Pád sovietskeho zväzu sa zároveň prezentuje ad nauseam ako konečný dôkaz súčasného kapitalistického triumfalizmu.

Kapitalistický triumfalizmus, ktorého ideológia výrazne transformuje a determinuje náš svet, je preto brutálnejší než kapitalistický svet 19. storočia. Súčasný kapitalizmus už totiž nemá snahu reformovať sa „pod hrozbou socializmu“.⁶⁴

62 Fundamentálny rozdiel medzi ideológiou a vedou (resp. poznaním) nie je v zásade v tom, že jedna (ideológia) klame a druhá (veda) hovorí pravdu. Tento rozdiel môže často veľmi relatívny a diferencovaný. Zásadný rozdiel v podstate spočíva v ich odlišných funkciách. Kým funkciou vedy je predovšetkým produkcia poznania, hlavnou funkciou ideológie je formovanie a manipulovanie vedomia a konania ľudí. Pozri bližšie: BURAJ, I., 2007. „Režim pravdy“: pojem, štruktúra a mechanizmy jeho produkcie (Na motívy myšlienok Michela Foucaulta. In: *FILOZOFIA*, roč. 62, 2007, č. 7, s. 569 – 578.

63 DEAN, J.: *The Communist Horizon*. London, New York: VERSO, 2012.

64 WOOD, A., W.: *Karl Marx*. 2nd Edition. New York, London: Routledge, 2004.

Kapitalizmus sa stal nespochybniteľným rámcom nášho uvažovania. „V skutočnosti to je, ako by nám obzor spoločenskej predstavivosti už nedovoľoval zaoberať sa myšlienkou prípadného zániku kapitalizmu preto, že akosi každý mlčky prijíma, že kapitalizmus tu zostane naveky – kritická energia vynašla náhradný ventil v zápase za kultúrne rozdiely, ktorý necháva nedotknutú základnú homogenitu kapitalistického svetového systému.“⁶⁵

V diskurzívnej aréne triedneho boja je otvorene neotrasiteľná homogenita globálneho kapitalizmu predpokladom akejkol'vek diskusie. Rovnako dôležitú úlohu zohráva koncept štátu ako „zlého vlastníka“ a imperatívy rastu (výroby, spotreby, dlhu...). V súčasnosti preto v dôsledku neoliberalizmu, procesov privatizácie, liberalizácie a deregulácie stratili predstavitelia vlny autoritárskeho populizmu kontrolu nad svojimi národnými ekonomikami, ktorá sa stala „rukojemníkom“ zahraničných investorov, medzinárodných dohôd, nadnárodných finančných transakcií a cezhraničnej mobilnej pracovnej sily. Národné štáty prišli o svoje manévrovací priestor, ktorý by im umožňoval udržiavať si aspoň zdanlivú suverenitu v ekonomických otázkach.⁶⁶ „Recept ekonomického (neo)liberalizmu na prekonanie kombinácie vysokej nezamestnanosti, inflácie a stagnácie hospodárstva je deregulácia, liberalizácia a privatizácia, inými slovami obmedzenie úloh i právomocí, a teda aj možností štátu. Práve tie sa totiž označujú ako prekážky hospodárskeho rastu.“⁶⁷

Kľúčové je odstránenie všetkých (sociálnych, právnych, environmentálnych) prekážok, ktoré tlmia hospodársky rast, a teda akumuláciu kapitálu. Hlavným cieľom tejto akumulácie je generovať finančné bohatstvo a prostriedkom je následne cyklus opätovného návratu tohto bohatstva späť na „finančné trhy“. Kapitálové zisky, nech to znie akokoľvek absurdne, sú považované za motor ekonomického rastu. Virtuálne peniaze produkované na „finančných trhoch“ nemožno chápať inak ako prejav odmaterializovaného bohatstva. Kríza je spojená s každodennosťou globálneho kapitalizmu, nemožno ju interpretovať tak, ako je to vo verejnom diskurze bežné, a to, že je dôsledkom „nevyváženej“ adaptability smerujúcej k opä-

65 ŽIŽEK, S.: *Nepolapiteľný subjekt. Chybějící střed politické ontologie*. Chomutov: L. Marek, 2007, s. 235.

66 APPADURAI, A.: Únava z demokracie. In: GEISELBERGER, Heinrich (ed.): *Velký regres. Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 13 – 30.

67 SŤAHEL, R.: Opakuje súčasná globalizácia chyby tej minulej?. In: ANDREÁNSKY, E. (ed.): *Filozofia v kontexte globalizujúceho sa sveta*. Bratislava: Vydavateľstvo IRIS, 2006, s. 135 – 136.

tovnej stabilizácii, integrácii a k prosperite nás.⁶⁸

Na záver je potrebné si pripomenúť to, čo sme už uviedli. V našej (kritickej) perspektíve analýzy diskurzu vystupuje diskurz ako inherentná súčasť sociálnych procesov. Kritická diskurzívna analýza interpretuje diskurz, resp. používanie jazyka v reči a písme, ako formu sociálnej praxe. „*To znamená, že diskurz je sociálne konštitutívny a zároveň sociálne podmienený. (...) Je konštitutívny v tom zmysle, že pomáha udržiavať a reprodukovat sociálny status quo aj v tom zmysle, že prispieva k jeho transformácii. Svojimi sociálnymi účinkami nastoľuje diskurz závažné mocenské otázky.*“⁶⁹

Záver

Je snáď takmer nemožné prehliadať symptómy krízy neoliberálneho kapitalizmu a rovnako dôsledky tejto krízy. Napriek tomu majú, z nejakých ťažko pochopiteľných dôvodov, neoliberali vo verejnom priestore hegemonne postavenie. Pravdepodobne práve preto musíme v súčasnosti čeliť národným vládam autoritárskej a neoliberalnej pravice, ktoré, aj napriek sporadickému odporu verejnosti, tvrdošijne presadzujú neoliberálne reformy, demontujú sociálny štát a útočia na v minulosti získané sociálne práva pracujúcich. Neoliberali majú signifikantne významný podiel na volebných úspechoch populizmu autoritárskej pravice a presakovaní ich slovníka do verejného diskurzu.

Neoliberalizmus presadzovaný našimi lokálnymi „expertmi“ predstavuje hlboký omyl, ktorý naplno odhalila aj pandémia koronavírusu. Naše spoločenské formácie sa budú musieť v dohľadnej dobe radikálne transformovať. Súčasnú pandémiu nemôžeme vnímať len ako jednu z mnohých epizód ľudskej civilizácie, nech jej dôsledky budú akokoľvek dramatické. Ekonómovia si musia konečne uvedomiť, že slepá viera v samoučelný ekonomický rast, viera vo voľný trh, politika *laissez faire* s naivným heslom „menej štátu, nízke dane“ a insitná viera v efekt *trickle-down* (presakovanie bohatstva od bohatých k chudobným), spolu s predstavou, že bezprecedentné využívanie fosílnych zdrojov je v podstate neškodné a užitočné, sú nebezpečné, deštruktívne a v súčasnom stave planéty neudržateľné.

Naše intervencie do planetárneho systému sú enormné a pre Zem neznesiteľné

68 Pozri bližšie: SUŠA, O.: Krize, Globální civilizace, rizika a transformace. In: DINUŠ, P., L. HOHOŠ. a M. HRUBEC (eds.): *Revoluce nebo transformace? Revolúcia alebo transformácia?* Praha, Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav politických vied SAV, Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2014, s. 29 – 50.

69 FAIRCLOUGH, N. a R. WODAK: Critical discourse analysis. In: VAN DIJK, T. (ed.): *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. London: Sage, 1997, s. 258.

a v konečnom dôsledku deštruktívne a pre ľudstvo sebazničujúce. Spôsob nášho života, naša životná stratégia, aby som použil pojem zo slovníka kritickej environmentálnej filozofie, je neudržateľná, a to po environmentálnej, politickej, ekonomickej a aj sociálnej stránke. Dramatické ekologické a sociálne problémy ľudstva ako celku sú dnes na planéte prítomné preto, že globálna populácia uverila tomu, že štátne intervencie a regulácie je potrebné odstrániť všade tam, kde sa to len dá.

Neoliberálni „experti“ v tejto krajine produkujú svoje neoliberálne účelové „pravdy“ založené na dogmách neoliberalnej ekonómie, ktoré reflektujú partikulárne záujmy bohatých a vládnucej triedy. Tieto „pravdy“ vyplňajú verejný priestor takmer bez akejkoľvek alternatívy či možnosti kritickej reflexie. To, že ovplyvňujú verejnú mienku a politické, a teda aj volebné preferencie voličov snád' ani nie je potrebné pripomínať.

Nie je však našou morálnou „povinnosťou“ hovoriť skutočnú pravdu bez toho, aby sme presadzovali partikulárne záujmy niekoho iného? Pravdepodobne áno. Je to našou povinnosťou vo vzťahu k iným, vzhľadom na verejnú mienku, aj na atmosféru, ktorá panuje v našej spoločnosti. Je to dôležité okrem iného aj vzhľadom na stav a osud demokracie. Rovnako aj pre nás je enormne dôležité, či a v koho prospech prehovárame, resp. hovoríme a presadzujeme pravdu. Pravda je totiž jeden z konštitutívnych prvkov ľudskej identity.⁷⁰

Na jazyk sa teraz natíska otázka: Malo vôbec nejaký zmysel napísať tento text? Aký vplyv asi tak majú kontemplácie ľavicových akademikov slovenskej proveniencie o sociálne spravodlivejšej spoločnosti v kontraste s prostriedkami, mocou a vplyvom rôznych insitných „expertov“, bankových analytikov a komentátorov, podľa ktorých všetky problémy ľudskej civilizácie vyrieši trh? Zdá sa, že ľavica sa u nás, ale aj v celej Európe ocitla v akejsi slepej uličke. Ľavica je totiž v súčasnosti odkázaná len na to, že popisuje a reaguje na realitu, ktorú vytvára pravica. Pravica s prehľadom okupuje celý „horizont mysliteľného“, nastavuje limity a hranice verejného diskurzu a kontroluje logiku spoločenského priestoru ako takého.

Literatúra

APPADURAI, A.: Únava z demokracie. In: GEISELBERGER, H. (ed.): *Velký regres. Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 13 – 30.

70 BURAJ, I.: „Režim pravdy“: pojem, štruktúra a mechanizmy jeho produkcie (Na motívy myšlienok Michela Foucaulta. In: *FILOZOFIA*, roč. 62, 2007, č. 7, s. 569 – 578.

BADIOU, A.: *The Rebirth of History: Times of Riots and Uprisings*. London, New York: Verso, 2012.

BALIBAR, É.: *Násilí a civilita*. Praha : Rybka Publishers, 2017.

BARŠA P. a O. CÍSAŘ: *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.

BROWN, W.: *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. Cambridge, Massachusetts, London: ZONE Books, 2015.

BURAJ, I.: „Režim pravdy“: pojem, štruktúra a mechanizmy jeho produkcie (Na motívy myšlienok Michela Foucaulta. In: *FILOZOFIA*, roč. 62, 2007, č. 7, s. 569 – 578.

BURAJ, I.: Vôľa k pravde a/ko pravda. In: SZAPUOVÁ, M., M. NUHLÍČEK a M. CHABADA: *Veda, spoločnosť a hodnoty*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2019, s. 224 – 242.

CINGEROVÁ, N. a K. MOTYKOVÁ: *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Vysokoškolská učebnica. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2017.

CINGEROVÁ, N.: Prázdne označujúce ako organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, Radoslav (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, 2016, s. 65 – 78.

DAUBNER, P.: Budúcnosť pracujúcej triedy v ére globálneho kapitalizmu. In: DAUBNER, P. (ed.): *Budúcnosť Európy: Cesta k post-kapitalizmu?* Bratislava: Občianske združenie POLE, 2018, s. 99 – 118.

DAUBNER, P.: Kríza globálneho kapitalizmu a jej symptómy. In: DAUBNER, P. *Metastázy globálneho kapitalizmu. Dialógy s ľavicovými intelektuálmi*. Martin: Vydavateľstvo Maticy Slovenskej, 2017, s. 7 – 20.

DEAN, J.: *Democracy and Other Neoliberal Fantasies. Communicative Capitalism and Left Politics*. Durham, London: Duke University Press, 2009.

DEAN, J.: *The Communist Horizon*. London, New York: VERSO, 2012.

DEAN, J.: *Slast a politika. Žižkova politická teorie*. Praha: Filosofia, 2014.

DINUŠ, P.: *Politika bez masky. Príspevok k politickému diskurzu na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav politických vied SAV, 2015.

FAIRCLOUGH, N. a R. WODAK: Critical discourse analysis. In: VAN DIJK, T. (ed.): *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. London : Sage, 1997, s. 258 – 284.

- FOUCAULT, M.: *Dozerať a trestať. Zrod väzenia*. Bratislava: Kalligram, 2004.
- FOUCAULT, M.: *Rád diskurzu*. Bratislava: Agora, 2006.
- GRAEBER, D.: *Revoluce naopak*. Olomouc: Broken Books, 2014.
- HABERMAS, J.: *Problémy legitimacy v pozdním kapitalizmu*. Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2000.
- HARRIS, J.: *Dialektika globalizácie. Ekonomický a politický konflikt v nadnárodnom svete*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2016.
- HARRIS, J.: Transformace kapitalismu a meze demokracie. In: DINUŠ, P., L. HOHOŠ a M. HRUBEC (eds.): *Revoluce nebo transformace? Revolúcia alebo transformácia?* Praha, Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav politických vied SAV, Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2014, s. 88 – 94.
- HAUSER, M.: *Kapitalismus jako zombie neboli Proč žijeme ve světě přízraků*. Praha: Rybka Publishers, 2012.
- CHOMSKY, N.: *Nevyhnutné ilúzie, médiá a propaganda*. Bratislava: Nakladateľstvo bod zlomu, 1999.
- LACLAU, E. a Ch. MOUFFE: *Hegemonie a socialistická stratégia. Za radikálne demokratickou politiku*. Praha: Karolinum, 2014.
- LIST, Ch. a L. VALENTINI: The Methodology of Political Theory. In: CAPPELEN, H., T. S. GENDLER a J. HAWTHORNE (eds.): *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 525 – 553.
- MASON, P.: Překonávání strachu ze svobody. In: GEISELBERGER, H. (ed.): *Velký regres. Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 121 – 144.
- PEFFER, R., G.: *Marxizmus, morálka a sociálna spravodlivosť*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2014.
- PIKETTY, T.: *Kapitál v 21. storočí*. Bratislava: IKAR, 2015.
- SCHWEICKART, D.: *Po kapitalizme. Ekonomická demokracia*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2011.
- SKLAIR, L.: Námesačne antropocénom. In: *Philosophica Critica*, roč. 4, č. 2, 2018, s. 61 – 72.
- SŤAHEL, R.: Opakuje súčasná globalizácia chyby tej minulej?. In: ANDREÁNSKY, E. (ed.): *Filozofia v kontexte globalizujúceho sa sveta*. Bratislava: Vydavateľstvo IRIS, 2006, s. 133 – 138.
- SŤAHEL, R.: Pravda a post-pravda v ére klimatických zmien. In: GÁLIKOVÁ TOLNAIOVÁ, S., O. MARCHEVSKÝ a D. ŠPIRKO (eds.): *Pravda. Teoretické a praktické*

kontexty. Zborník vedeckých príspevkov. Bratislava: Filozofická fakulta PU v Prešove a Slovenské filozofické združenie pri SAV, 2018, s. 188 – 192.

STREECK, W.: Návrat vypuzených jako začátek konce neoliberálního kapitalismu. In: GEISELBERGER, H. (ed.): *Velký regres. Mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 241 – 260.

SUŠA, O. a R. ŠTAHEL: *Environmentální devastace a sociální destrukce*. Praha: Filozofia, 2016.

SUŠA, O.: Krize, Globální civilizace, rizika a transformace. In: DINUŠ, P., L. HOHOŠ a M. HRUBEC (eds.): *Revoluce nebo transformace? Revolúcia alebo transformácia?* Praha, Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav politických vied SAV, Filozofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2014, s. 29 – 50.

ŠTEFANČÍK, R. a I. DULEBOVÁ: *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2017.

TAKÁČ, P.: Žižekova kritika liberálnej demokracie. In: *Studia Politica Slovaca: časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy*, 2012, 5, č. 1, s. 47.

VARGOVČÍKOVÁ, J.: Deliberatívni demokracie: rozpravou za hranice liberálnej demokracie? In: ZNOJ, M., J. BÍBA a J. VARGOVČÍKOVÁ. *Demokracie v postliberálnej konstelaci*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2014, s. 89 – 132.

WALLERSTEIN, I.: *Evropský univerzalizmus. Rétorika moci*. Praha: SLON, 2008.

WOOD, A., W.: *Karl Marx*. 2nd Edition. New York, London: Routledge, 2004.

ŽIŽEK, S.: *Nepolapiteľný subjekt. Chybějící střed politické ontologie*. Chomutov: L. Marek, 2007.

ŽIŽEK, S.: *Násilí*. Praha: Rybka Publishers, 2013.

Ekonomické záujmy a alternatívna realita v slovenských médiách

JÁN KOŠČ

In Slovak media, social and economic topics are very frequently commented upon by analysts from Slovak financial institutions and economic thinktanks, mostly economic analysts, whose opinions are rarely balanced by non-neoliberal opinions. In this article, the author focuses on the background, financing and interests of neoliberal analysts at economic institutions, focussing on the representatives of the most frequently cited thinktanks in Slovakia. The text also includes the author's own hypotheses as to why neoliberal economic institutions are so frequently cited and in the conclusion criticism is made of selected citations of representatives and analysts of selected thinktanks that were not subjected to comparison or confrontation with other sources, or even basic verification of the published claims.

Úvod

V slovenských médiách sa veľmi často vyjadrujú k sociálnym i ekonomickým témam analytici slovenských finančných inštitúcií a ekonomických think tankov, pričom ide zväčša o ekonomických analytikov, ktorých pohľad je málokedy vyvažovaný inými ako neoliberálnymi názormi. Autor sa v tomto článku zameral na pozadie, financovanie, záujmy neoliberálnych analytikov ekonomických inštitútov, pričom sa zameral na zástupcov najčastejšie citovaných think tankov na Slovensku. Súčasťou textu sú aj autorom vytvorené hypotézy, prečo sú neoliberálne ekonomické inštitúty také citované, a v závere podrobil kritike vybrané citáty zástupcov a analytikov neoliberálnych think tankov, ktoré sa nedočkali nielen porovnania/konfrontácie s inými názormi, ale ani základného overovania publikovaných tvrdení.

Financovanie

Kanadský matematik zaoberajúci sa modelmi v oblasti finančníctva a ekonómie David Orrel tvrdí, že „súčasná mainstreamová (ekonomická, pozn: autor) teória je naozaj hlúpa“⁷¹ a zároveň na túto tému polemizoval: „Ako je možné, že stále domi-

71 CHLUPATÝ, R.: *Soumrak Homo economicus*. Tomáš Sedláček & David Orrel. Praha: 65. pole, 2012. s. 68.

nuje? Predsa to nie je len preto, že jej zástancovia sú skvelí rečníci. Potom som si uvedomil, že je jednoducho potrebné sledovať peniaze.“⁷²

Slovenským mainstreamovým médiám chýba kritický pohľad na záujmy a pozadie týchto analytikov. U analytikov finančných inštitúcií sú záujmy a financovanie viac-menej ihneď jasné, horšie je to s analytikmi rôznych think tankov, ktorých financovanie je málokedy jasné. Z najcitovanejších think tankov na Slovensku, ktorými sú INEKO, INESS, M. E. S. A. 10, Nadácia F. A. Hayeka, len INEKO pravidelne zverejňuje svoje financovanie⁷³. Financovanie ostatných je zahalené tajomstvom, ktoré občas býva poodhalené, ako v prípade INESS, kde sa podarilo zistiť, že niektoré ich projekty financuje finančná skupina PENTA a Republiková únia zamestnávateľov⁷⁴, pričom spoločník PENTY bol roky riaditeľom INESS⁷⁵. Takéto financovanie prirodzene vyvoláva otázky o výstupoch tohto inštitútu, keďže INESS sa často vyjadruje k témam, ktoré súvisia s aktivitami PENTY (napr. v zdravotníctve) a pracovného trhu. Samotné financovanie, keby bol pri ich výstupoch priznaný konflikt záujmov, by nebol tým najpodstatnejším problémom, no keď tieto inštitúty taja svoje financovanie a zároveň nepriznávajú svoje konflikty záujmov, potom vyvolávajú oprávnené podozrenia z toho, že nie sú nezávislými, ale ide o tzv. frontové organizácie⁷⁶.

Problémom je aj skutočnosť, že druhá strana názorového spektra je slabo organizovaná, prípadne vôbec neexistuje⁷⁷, alebo jej prístup do médií a tým aj do verejnej debaty je limitovaný nedostatkom financií, ktorým neoliberalne think tanky ne-

72 Ibidem a ORREL, D.: *Economyths: 11 Ways That Economics Gets it Wrong*. New York City: Icon Books and John Wiley & Sons, 2017.

73 DUBĚCÍ, M. et al. (eds.): *Svet podľa Filka*. Bratislava: Slovart, 2016. a DUBĚCÍ, M.: *Kto platí najcitovanejších expertov v našich médiách*. [online] Bratislava: Petit Press, 2007. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://spw.blog.sme.sk/c/86521/Kto-plati-najcitovanejsich-expertov-v-nasich-mediach.html> a BENEDIKOVIČOVÁ, M. a M. MIHALIKOVÁ: *Penta platí konzervatívov aj zdravotníkov*. [online] Bratislava: Petit press, 2012. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://domov.sme.sk/c/6229557/penta-plati-konzervativcov-aj-zdravotnikov.html>.

74 O MÉDIÁCH: *Hrib: Nie je pravda, že Penta financuje .týždeň*. [online] Bratislava: O médiách, 2014. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.omediach.com/tlac/item/5255-hrib-nie-je-pravda-ze-penta-financuje-tyzde%c5%88>.

75 DUBĚCÍ, M. et al. (eds.): *Svet podľa Filka*. Bratislava: Slovart, 2016.

76 ALTERMAN, E.: *America's Political Class under Fire: The Twentieth Century's Great Culture War*. By David A. Horowitz. (New York: Routledge, 2003. xii, 290 pp. 0-415-94691-3.), *Journal of American History*, Volume 91, Issue 3, December 2004, Page 1103

77 DRAXLER, J.: *Think tanky*. [online] Bratislava: Petit press, 2007. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://draxler.blog.sme.sk/c/109448/Think-tanky.html>.

trpia⁷⁸. David Orrel k tomu hovorí, že: „Kto z toho profituje? Percento, promile, desatina promile miliárdarov, ktorí sa nachádzajú na vrchole reťazca. Títo tak celkom pochopiteľne nemajú záujem niečo na súčasnej viere v modernú ekonomiu meniť. A mladí múdri ľudia, ktorí by mohli diery v súčasnom mainstreame odhaliť? Strážcovia súčasných poriadkov robia všetko preto, aby ich čo najsôr dostali na svoju stranu.“⁷⁹ Podľa neho je problémom práve táto disproporcia vo financovaní súčasnej ekonomickej debaty: „...finančné inštitúcie alebo think tanky propagujúce konkrétnu ekonomickú teóriu ponúkajú veľmi slušné peniaze výmenou za lojalitu.“⁸⁰

Túto jednorozmernosť verejnej debaty kritizuje aj slovenský bezpečnostný analytik a politik Dubéci, ktorý podrobil kritike projekt think tanku INESS s názvom Cena štátu⁸¹: „Na efektivitu verejných služieb sa dá pozeráť mnohými spôsobmi. Mali by sme si definovať ciele našich verejných programov (znižovať kriminalitu, predlžovať priemernú dĺžku života) a potom sa pozeráť na ich výkonnosť. Dá sa im to dosahovať? Prinášajú investované peniaze výsledky? Rovnako je veľmi nápomocné, keď sa pozrieme, ako fungujú verejné služby v podobných krajinách ako Slovensko. Dá sa im za rovnaký peniaz dosiahnuť lepší výkon? Až v tomto bode sa môžeme reálne baviť o mrhaní, neefektívite alebo ich celkovej štruktúre⁸².“ INESS svojím projektom len vystavuje virtuálny bloček za fungovanie štátu, ale nedáva odpovede na otázky, čo za tieto peniaze dostávame?; ako efektívne sú použité? a kto má zaplatiť prevádzku štátu?‘.

Dubéci na základe týchto nezodpovedaných otázok tvrdí, že „žiaľ, pokiaľ tieto dáta nemáme, je zverejňovanie takýchto bločkov hlavne ideologicky silne podfarbenou kampaňou podporujúcou zmenšovanie štátu. Čo je úplne legitímne a OK, len je to dobré priznať. Táto jednorozmernosť sa, žiaľ, dostáva aj do širšej politicko-makroekonomickej debaty. Odpoveď zmenšujme štát, lebo to nevie robiť, je v situácii, keď nám chýbajú základné dáta a rozumné postupy na jeho skúmanie, intelektuálne nepoctivá alebo mimoriadne ideologická“⁸³.

78 CHLUPATÝ, R.: *Soumrak Homo economicus*. Tomáš Sedláček & David Orrel. Praha: 65. pole, 2012. s. 68.

79 Ibidem, s. 69.

80 Ibidem, s. 69.

81 INESS: *Cena štátu*. [online] Bratislava: Iness, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://cenastatu.sk/>.

82 DUBÉCI, M.: *Cena štátu: zlá odpoveď na zlú otázku*. [online] Bratislava: Petit press, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://dennikn.sk/blog/422780/cena-statu-zla-odpoved-na-zlu-otazku/>.

83 Ibidem

Podobne ako „cena štátu“ sa dajú kritizovať aj ďalšie projekty neoliberálnych inštitútov, ako „Deň daňovej slobody“⁸⁴, „Byrokratický index“⁸⁵, „Reformná vláda“⁸⁶, „Cena zamestnanca“⁸⁷, „Ekonomická olympiáda“⁸⁸, „Paying Taxes“⁸⁹, ktoré ponúkajú len akýsi výrez reality bez uvedenia do kontextu, a ich snahou je za každú cenu ukázať štát ako zlého správcu verejných vecí a v prípade ekonomickej olympiády ide dokonca o celkom úspešný príbeh indoktrinácie stredoškolákov neoliberálnou ideológiou. Samozrejme, že aj tieto pohľady sú dôležité pre verejnú diskusiu, problémom na Slovensku je však skutočnosť, že o týchto projektoch sa v médiách zväčša vôbec nediskutuje – poväčšinou sa len preberajú tlačové správy, alebo vedú na túto tému absolútne nevyvážené diskusie⁹⁰.

Think tanky a médiá

Práve nepriznávanie ideologických základov výstupov týchto inštitútov a vytvorenie legendy o vysokej odbornosti ich analytikov je jedným z dôvodov mediálnej dominancie neoliberálnych think tankov. Samozrejme, tento dôvod nie je jediný. Výskumy v tejto oblasti však neexistujú, a tak sa nie je možné oprieť o relevantné dáta a jednoznačne povedať, prečo médiá tak často citujú neoliberálnych analytikov. Preto sa v tejto kapitole pokúsime naformulovať niekoľko hypotéz, ktoré by si zaslúžili seriózný výskum.

- a) Po roku 1989, keď došlo v Československu k zmene režimu sa postupne stali neoliberalizmus a individualizmus dominantnými ekonomickými smermi, ktorým sa podarilo presadiť vďaka tvrdeniu, že ak sa presadia hospodárske

84 NADÁCIA F. A. HAYEKA: *Deň daňovej slobody*. [online] Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.hayek.sk/den-danovej-slobody-2020/>.

85 INESS: *Byrokratický index*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://byrokratickyindex.sk>.

86 GONDA, P. et al.: *Reformná vláda*. [online] Bratislava: Reformná vláda, 2010. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://www.reformnavlada.sk/home.html>.

87 INESS: *Cena zamestnanca*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://iness.sk/sk/cena-zamestnanca>.

88 INESS: *Ekonomická olympiáda*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://iness.sk/sk/ekonomicka-olympiada>.

89 PWC: *Paying Taxes*. [online] Washington: PWC a World bank, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020.html>.

90 TA3: Ekonomické správy z 30. júna. [online] Bratislava: TA3, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.ta3.com/clanok/1186845/ekonomicke-spravy-z-30-juna.html>.

pravidlá washingtonského konsenzu⁹¹, tak dôjde k takzvanej priesakovej ekonomike (Trickle-down theory)⁹² a bude to mať pozitívne dosahy na celú spoločnosť. Slovenský prozaik a publicista Šimečka na základe výskumu ekonomov Roosveltovho inštitútu vyvracia tieto tvrdenia: „*Teória predpokladala, že deregulácia trhov a nižšie dane síce zvýšia príjmovú nerovnosť obyvateľstva, ale súčasne podporia rast ekonomiky natoľko, že z toho budú mať prospech všetci... Dáta však usvedčujú túto teóriu z omylu. Príjmová nerovnosť sa naozaj zvýšila, ale ekonomický rast bol pomalší ako pred nástupom neoliberalizmu – v rokoch 1950 – 1980 bol v priemere 3,9 percenta, odvtedy spomalil na priemer 2,6 percenta.*“⁹³ Aj napriek množstvu dát z rôznych výskumov, ako aj z empirie, ktoré usvedčujú washingtonský konsenzus a priesakovú ekonomiku z omylu, sú tieto ešte vždy populárne u slovenských neoliberálnych inštitútov, ktoré závery týchto politík naďalej pretláčajú do verejnej debaty ako nespochybniteľné a nevyvrátiteľné.

- b) Väčšina novinárov má neoliberálne názory, ktoré si osvojili na školách a v rámci postsocialistickej individualistickej verejnej diskusie. V minulosti napríklad ekonóm Martin Filko tvrdo kritizoval kvalitu ekonomického vzdelávania na Slovensku, pričom spomínal hlavne Ekonomickú univerzitu, rovnako kritizoval jednostranné zameranie ekonomickej teórie práve na neoliberalizmus.⁹⁴ Tieto názory, ktoré väčšina novinárov považuje za jediné správne, potrebujú potvrdiť, a preto oslovujú analytikov, ktorí dávajú odpovede na ich otázky presne v súlade s ich ekonomickým svetonázorom.
- c) Analytici neoliberálnych think tankov dávajú jednoduché odpovede, ktoré na

91 STIGLITZ, J.: *The Post Washington Consensus Consensus*. [online] Barcelona: The Initiative for Policy Dialogue, 2004. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: http://policydialogue.org/files/events/Stiglitz_Post_Washington_Consensus_Paper.pdf.

a BIRDSALL, N. a F. FUKUYAMA. *The Post-Washington Consensus*. [online] Foreign Affairs. v. 90, n. 2. p. 45-53. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://ebour.com.ar/pdfs/The%20Post-Washington%20Consensus.pdf>.

92 KENTON, W.: *Trickle-Down Theory*. [online] New York: Investopedia, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.investopedia.com/terms/t/trickledowntheory.asp>.

93 KONCZAL, M. et al.: *The Empirical Failures Of Neoliberalism*. [online] Washington: Roosevelt Institute, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2020/01/RI_The-Empirical-Failures-of-Neoliberalism_brief-202001.pdf. a ŠIMEČKA, M.: Odkaz MMS: O zlyhaní teórie ekonomického neoliberalizmu. [online] Bratislava: DenníkN, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://e.dennikn.sk/1744968/odkaz-mms-o-zlyhani-teorie-ekonomickeho-neoliberalizmu>.

94 DUBÉCI, M. et al. (eds.): *Svet podľa Filka*. Bratislava: Slovart, 2016.

prvý pohľad znejú logicky a správne. Novinári na Slovensku nemajú dostatok kapacít ani času na overovanie tvrdení rôznych expertov, a tak je bežnou praxou, že uverejnia aj zavádzajúce a klamlivé tvrdenia týchto expertov. Na Slovensku pôsobí niekoľko kvalitných inštitúcií, ktoré sa venujú výskumu v ekonomickej oblasti, ale aj v oblasti pracovného prostredia. Napríklad Stredo-európsky inštitút pre výskum práce (CELSI), Inštitút pre výskum práce a rodiny (IVPR), Inštitút finančnej politiky (IFP) a, samozrejme, aj Slovenská akadémia vied atď., no expertom týchto inštitúcií dávajú médiá omnoho menší priestor ako napríklad neoliberalným analytikom z INESS, či Nadácie F. A. Hayeka práve preto, že výstupy uvedených inštitúcií sú viac odborné a menej jasné ako jednoduché ideologické posolstvá neoliberalov.

- d) Zásadným problémom je nevyváženosť ekonomickej debaty, ktorej dôsledkom je ostrakizácia iných názorov, ako sú neoliberálne postoje. Názory s ľavicovým zameraním bývajú často označované/etiketizované ako návrat k minulému totalitnému režimu, pokusy znova znárodňovať, zbavovať majetku a otvárať gulagy. Často sa stretávame s tým, že aj názory liberálnych a pravicových ekonómov, ktoré nie sú v súlade s neoliberalnými teóriami alebo ich kritizujú, sú neoliberalmi označované za ľavicové, čo debatu na túto tému zásadne okliešťuje a zjednodušuje.
- e) Vedecký pracovník SAV Dobeš na túto tému tiež hovorí: *„Súčasná médiá majú veľký vplyv na zmýšľanie ľudí. Zároveň sú médiá v drvivej miere súkromne vlastnené a ich prvoradým cieľom je zvyšovanie zisku. Kombinácia toho, že majiteľmi médií sú už z definície bohatí ľudia, a toho, že médiá do veľkej miery závisia od inzercie súkromných firiem, znamená, že médiá sa prirodzene snažia propagovať naratív, ktorý podporuje záujmy vlastníkov.“*⁹⁵ Okrem médií v súkromných rukách fungujú na Slovensku aj verejnoprávne médiá, ktoré by v tomto ohľade mali prinášať viac vyvážené informácie, no ani tie si v tomto ohľade neplnia svoju rolu a neoliberalným inštitútom ponúkajú priveľa priestoru, zväčša tiež bez vyvažovania nimi produkovaných tvrdení. Riaditeľ Filozofického ústavu SAV Richard Šťahel sa v tejto súvislosti napríklad pýta: *„Ak bude na Slovensku fungovať Nadácia K. Marxa alebo J. M. Keynesa, bude vo verejnoprávných médiách dostávať možnosť prezentovať svoje ideologicky determinované stanoviská k všetkému možnému v takom rozsahu, ako je to umožnené*

95 DOBEŠ, M.: Túžba po uznaní alebo prečo chudobní bojujú za práva bohatých. In: *Slavoj Žižek a kritika ideológie*. Košice: POLE, 2020. s. 73.

*Nadácii F. A. Hayeka?*⁹⁶ Debata ohľadom nezávislosti novinárov sa v minulých rokoch stala aj verejnou témou, keď finančná skupina Penta začala skupovať médiá alebo podiely v nich. Prvým väčším impulzom mediálnej i verejnej debaty bol vstup (menšinový podiel) Penty do Petit press, vydavateľa denníka SME, keď časť redakcie odišla a založila si konkurenčný Denník N s pomocou kapitálu spolumajiteľov skupiny ESET⁹⁷. Aktuálne sa na verejnosti prepierajú zmeny v bývalom týždenníku TREND, kde sa veľká časť redakcie postavila proti zverejneniu kontroverznej reklamy platenej čínskou ambasádou, pričom majiteľ Trendu, finančná skupina Penta, reagoval prepustením veľkej časti redakcie.⁹⁸ Jeden z redaktorov Trendu, Peter Kapitán, sa o situácii vyjadril takto: „Dnes končím v Trende. Je to škoda, pracovalo sa mi tam dobre. Na druhej strane, nedokázal som sa nečinne prizerať tomu, ako sa tam ničia základné princípy novinárčiny. A tak som sa voči tomu ozýval. Prišla reakcia. Bol som prepustený kvôli buričstvu (to sú skutočné slová). V podstate som na to hrdý. No to neznamená, že skloním hlavu a pokorne odídem.“⁹⁹ V tejto súvislosti vyvstáva otázka, ako by reagovali majitelia médií, keby redaktori dávali viac priestoru iným ako neoliberálnym názorom a na základe takejto verejnej debaty by hrozili zmeny, napríklad v daňovom mixe, v neprospech kapitálu. Pripustili by vôbec takúto diskusiu?

Ak si tieto hypotézy zhrnieme, tak nám z toho vychádza „smrtiaci koktail“, ktorý iné ako neoliberálne názory z našich médií vytláča na okraj a spôsobuje nielen dominanciu jednej ekonomickej teórie, ale hlavne neschopnosť spoločnosti viesť na akúkoľvek tému skutočnú debatu na základe argumentov. Hlavne, ak je debata

96 SŤAHEL, R.: *Status na facebooku*. [online] Facebook, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=3126652544021960&id=100000317340845.

97 FULMEK, A.: *Bol som dlho v SME*. Bratislava: Petit press, 2019. a DENNÍK N: *Do Denníka N vstúpili investori sumou 1,2 milióna eur*. [online] Bratislava: Denník N, 2015. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://e.dennikn.sk/58733/dennika-n-vstupili-investori-sumou-12-miliona-eur/>.

98 KERNOVÁ, M.: *Penta čistí redakciu Trendu, zbavila sa ľudí, ktorí sa ozvali proti zásahom zhora*. [online] Bratislava: O médiách, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.omediach.com/blog/17670-penta-cisti-redakciu-trendu-zbavila-sa-ludi-ktori-sa-ozvali-proti-zasahom-zhora>.

99 O MÉDIÁCH: *Končím v Trende, bol som prepustený kvôli buričstvu, napísal odchádzajúci redaktor* [online] Bratislava: O médiách, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.omediach.com/tlac/17976-koncim-v-trende-bol-som-prepusteny-kvoli-buricstvu-napisal-odchadzajuci-redaktor>.

vedená len na základe ekonomických poučiek a excelovských tabuliek bez toho, aby sa brali do úvahy aj sociálne, spoločenské, filozofické a iné hľadiská, alebo aby sa do ekonomických teórií započítavali aj externality ekonomických procesov.

Holandský antropológ Lujendijk skúmajúci pracovníkov bankového sektora v londýnskej City a dôsledky finančnej krízy sa vyjadril: „Je potrebné si uvedomiť, že ekonómovia neskúmajú prax, aby následne zostavovali teórie, realitu sa snažia vpratať do svojich teórií.“¹⁰⁰

Český ekonóm, akademik a makroekonóm ČSOB Sedláček sa o moci ekonómov nad spoločenskou debatou vyjadril takto: „Beda národu, ktorý bez výhrad počúva ekonómov. Podľa mňa by sa k ekonómom a ďalším expertným skupinám malo pristupovať ako k náboženským minoritám. Mali by sa ochraňovať, mali by mať právo na slobodné vyjadrenie svojho názoru, ale vždy, keď hovoria, je potrebné brať ich názory a návrhy s istým odstupom, počítať s istou rezervou.“¹⁰¹

Virtuálna realita ekonomických analytikov

Analytici ekonomických think tankov, ktorí dominujú mediálnej i verejnej diskusii, svojím prístupom nielen vytláčajú iné názory za okraj, ale ak sa nejaké objavajú, tak ich buď ostrakizujú ako tých, čo nechápu základné ekonomické poučky, alebo svojich oponentov nazývajú pejoratívnymi názvami. Ako príklad obidvoch prístupov si uvedieme znenie facebookového statusu analytika INESS Róberta Chovanculiaka:

„*Ekonomický Zem a Vek Pracujúca chudoba (z ktorej čerpajú naši progresívcí pri návrhoch zákonov) narazil na klasický „paradox“ ceny vody a diamantov. Ako je možné, že voda je taká lacná a pritom by sme bez nej všetci vymreli, na rozdiel od takých diamantov, ktoré sú extrémne drahé a pritom ich na prežitie vôbec nepotrebujeme. Nechcem im kaziť zážitok z intelektuálneho objavovania, len naznačím, že prvá lekcia základov ekonómie im prinesie naozaj vysoký hraničný úžitok a nám ostatným vysokú pozitívnu externalitu.*“¹⁰²

Tento status bol reakciou na facebookový príspevok OZ Pracujúca chudoba

100 CHLUPATÝ, R.: *Kafkonomie z boží vůle bankéř. Tomáš Sedláček & Joris Luyendijk.* Praha: 65. Pole, 2018. s. 45.

101 Ibidem, s. 97.

102 CHOVANCULIAK, R.: *Status na Facebooku.* [online] Facebook, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.facebook.com/robert.chovanculiak/posts/10219910979953437>.

s citátom Davida Graebera, profesora ekonomickej antropológie na London School of Economics (LSE) o takzvaných Bullshit Joboch¹⁰³.

Nazvať oponenta, OZ Pracujúca chudoba, ekonomickým „Zem a Vek“ (konšpiračný časopis) je klasickou manipuláciou, keď nie sú dôležité skutočné argumenty, ale argumenty ad hominem, ktorých úlohou je odpútať pozornosť od podstaty debaty. Zvlášť pikantný na tom je fakt, že pôvodný status bol len citáciou uznávaného odborníka, s ktorým nemusí analytik INESS súhlasiť, no odbiť ho narážkou na „klasický ekonomický paradox“ a onálepkovaním ako konšpirátora je pod akúkoľvek úroveň slušnej debaty.

V roku 2014 nemecká vláda definitívne prijala zákon, ktorý zaviedol od 1. januára 2015 plošnú minimálnu mzdu a tento fakt nemohol ujsť pozornosti analytika INESS Martina Vlachynského, ktorý sa vyjadril: *„Tak ako všade inde, negatívne dosahy bude mať minimálna mzda aj v Nemecku. Pod touto mzdovou úrovňou pracuje v Nemecku pomerne dosť ľudí a zákon pre nich znamená zlé časy.“*¹⁰⁴ Toto tvrdenie zodpovedalo ideologickým postojom, ktoré dlhodobo hlása INESS a jeho analytici. Realita však ukázala, že to tak nie je. Aj napriek zavedeniu minimálnej mzdy v Nemecku nedošlo od roku 2015 do roku 2020 k žiadnym zlým časom a počas celej tejto doby nezamestnanosť postupne klesala až na rekordne nízke číslo.¹⁰⁵

Zástupcovia INESS však nepoužívajú len nepodložené tvrdenia, ktoré vychádzajú z ich ideologického zamerania.

Už spomínaný analytik think tanku INESS Róbert Chovanculiak vo svojom komentári v roku 2017 tvrdil: *„Podľa zistení štúdie tak minimálna mzda pripravuje o podnikanie a prácu predovšetkým menej produktívnych podnikateľov a zamestnancov (tak ako to predpokladá aj teória), brzdí vytváranie nových pracovných miest*

103 GRAEBER, D.: *Bullshit Jobs*. Londýn: Allen Lane, 2018. a GRAEBER, D.: *O fenoméne „Bulshit džobov“*. [online] Bratislava: FEMINIST.FYI, 2018.

104 VLACHYNSKÝ, M.: *Minimálna mzda v Nemecku*. [online] Bratislava: INESS, 2014. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/9456-Minimalna-mzda-v-Nemecku>.

105 EUROSTAT: *Unemployment rate - annual data* [online] Brusel: Eurostat, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tipsun20&plugin=1>
a HERZOG-STEIN, A. et al.: *Mindestlohn: deutliche erhöhung sinnvoll zur stärkung der nachfrage – forser plädieren für schrittweise anhebung auf 12 euro*. [online] Düsseldorf: WSI, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.boeckler.de/de/pressmitteilungen-2675-mindestlohn-deutliche-erhöhung-sinnvoll-zur-stärkung-der-nachfrage.htm>.

a zrýchľuje zánik reštaurácií.“¹⁰⁶ Tieto závery urobil na základe vtedy vydanej vedeckej práce z Harvardu¹⁰⁷, ktorá skúmala vplyv zvyšovania minimálnej mzdy na zatváranie a otváranie reštaurácií, vychádzajúc dát z mobilnej aplikácie Yelp, určenej na hodnotenie reštaurácií zákazníkmi.

Závery tejto práce si analytik Chovanculiak prispôbil svojmu videniu sveta a závery samotnej práce hrubo dezinterpretoval. Autori ním „citovanej“ práce explicitne uviedli, že z aktuálnych dát „*nie je jasné, aký má minimálna mzda vplyv na zamestnanosť v reštauráciách*“¹⁰⁸, pričom autori uvádzajú, že tento vplyv odporúčajú ešte preskúmať a sami sa odvolávajú len na ďalšie dovtedajšie výskumy, ktoré buď nenašli žiaden vplyv na zamestnanosť, alebo nenašli žiaden významný vplyv na zamestnanosť. Analytik INESS si akosi zabudol klásť ďalšie otázky, ktorých zodpovedanie by mu umožnilo pochopiť samotnú prácu z Harvardu, ako aj situáciu reštaurácií po zvýšení minimálnej mzdy. Prečo majú skrachované reštaurácie zle hodnotenie? Aký majú schopný manažment? Alebo či dôvodom krachu nie je ani tak zvýšenie minimálnej mzdy, ako skôr nedostatok zákazníkov. Toto potvrdzuje aj nízke hodnotenie v aplikácii YELP – ak majú zákazníci zlé skúsenosti so službami nejakej prevádzky, tak sa tam už nabudúce pravdepodobne neukážu. Takisto si nekladie otázku, či za zatvorením prevádzky nie je biznismodel založený namiesto na konkurencieschopnosti prostredníctvom kvality, na politike mizerných miezd a nakoniec neodpovedal ani na otázku, či zamestnanci skrachovanej reštaurácie sú odsúdení na nezamestnanosť, alebo či si nájdu miesto u konkurencie, prípadne v inom sektore. Rovnako sa pokúsil dezinterpretovať zistenie výskumníkov o podiele zavretých reštaurácií a zvýšenej pravdepodobnosti, že skrachujú, ak sa zvýši minimálna mzda o desatinu. Väčšiu pravdepodobnosť krachu výskumníci zistili len pri tých reštauráciách, ktoré vykazovali nízke hodnotenia zákazníkov, a zároveň autori v práci jasne uviedli, že majitelia týchto reštaurácií majú priestor na zvýšenie kvality i cien.¹⁰⁹ Rovnako pri uvádzaní podielu každoročne skrachovaných reštaurácií v skúmanom regióne zabudol akosi porovnať medziročné zmeny podľa rokov, kedy bola, resp. nebola zvýšená minimálna mzda a taktiež ani názna-

106 CHOVA NCULIAK, R.: *Kto ostane hladný, keď sa zvýši minimálna mzda?* [online] Bratislava: Petitpress, 2017. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://komentare.sme.sk/c/20529236/kto-ostane-hladny-ked-sa-zvysi-minimalna-mzda.html>.

107 LUCA, D. L. a M. LUCA: *Survival of the Fittest: The Impact of the Minimum Wage on Firm Exit*. [online] Harvard Business School Working Paper, No. 17-088, April 2017. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/33111775/17-088.pdf>.

108 Ibidem, s. 18.

109 Ibidem, s. 4, 14-15.

kom nespomenul, že koniec podniku je normálnou súčasťou ekonomického cyklu, pričom dôvody zrušenia/krachu podniku sú rôzne a určite nejde výlučne o zvyšovanie minimálnej mzdy.

V súvislosti s minimálnou mzdou používajú neoliberalní analytici okrem ideologických postojov a zavádzaní aj argumenty typu „slamený strašiak“. Ako príklad si uvedieme citát nobelistu Buchanana z publikácie vydanej INESS: *„Presne tak ako by žiadny fyzik netvrdil, že ‚voda tečie hore kopcom‘, žiadny ekonóm so štipkou rešpektu voči samému sebe by netvrdil, že zvyšovanie minimálnej mzdy vedie k vyššej zamestnanosti. Takéto tvrdenie, pokiaľ by bolo myslené seriózne, by bolo ekvivalentné k popieraniu akéhokoľvek vedeckého obsahu ekonómie, a tým pádom aj k tvrdeniu, že ekonómovia nie sú ničím iným než obhajcami ideologických záujmov.“*¹¹⁰

S týmto citátom je, samozrejme, možné polemizovať a s poslednou vetou vrelo súhlasiť¹¹¹, no podstatné je niečo iné. Jeho „argumentačná platnosť“ je použitá na tvrdenie, ktoré nikto relevantný netvrdí. Nikto príčetný netvrdí, že ak budeme donekonečna zvyšovať minimálnu mzdu, tak nám automatický porastie zamestnanosť, takáto kauzalita predsa neexistuje. Súčasná ekonómia sa prikláňa k názoru, že primerané zvyšovanie minimálnej mzdy nezvyšuje nezamestnanosť.¹¹²

Bývalý minister financií SR Mikloš (zakladateľ think tanku M.E.S.A. 10) vo svojom komentári tvrdí: *„Zvyšovanie (o to viac neadekvátne zvyšovanie) minimálnej mzdy vedie k rastu nezamestnanosti celkovo, špeciálne však medzi tými najmenej kvalifikovanými, teda najviac zraniteľnými. Zhoduje sa na tom veľká väčšina ekonómov, zďaleka nielen pravicových alebo liberálnych. Napríklad ľavicový nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu Paul Krugman to povedal jasne: ‚Aký je efekt zvýšenia minimálnej*

110 CHOVANČULIAK, R.: Čo (ne)vieme o minimálnej mzdě. [online] Bratislava: INESS, 2019. s. 1. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://www.iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/INT/2019/int_3-2019_minimalka.pdf.

111 SEDLÁČEK, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65. pole, 2017.

112 DRAHOKOUPIL, J.: *What role can minimum wages play in overcoming the low-wage model in central and eastern Europe?* [online] Brusel: ETUI, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/content/download/24643/227080/file/WP+2016.09+Minimum+wages+low+-wage+model+CEE+Drahokoupil+Web+version.pdf>. a KOŠČ, J. a M. KURUC: *Mýty a fakty o zvyšovaní minimálnej mzdy na Slovensku*. [online] Bratislava: OZ Pracujúca chudoba, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://www.pracujucachudoba.sk/publikacie/myty-a-fakty-o-vplyvoch-zvyšovania-minimalnej-mzdy> a MYANT, M.: *Unit labour costs: no argument for low wages in eastern and central Europe*. [online] Brusel: ETUI, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/working-papers/unit-labour-costs-no-argument-for-low-wages-in-eastern-and-central-europe>.

mzdy? Každý študent ekonómie pozná odpoveď – vyššia mzda (minimálna) znižuje dopyt po práci, a teda vedie k nezamestnanosti.“¹¹³

Ivan Mikloš, ktorý je na neoliberálnej scéne považovaný za jedného z najlepších ekonómov na Slovensku, použil v tomto prípade citát Paula Krugmana z roku 1998, kedy bol na základe dovtedajšej ekonomickej teórie presvedčený o pravdivosti svojho výroku. Paul Krugman však následne zmenil názor¹¹⁴ aj na základe výskumu, ktorý publikovali v roku 1994 Alan Krueger a David Card¹¹⁵ a následne, aj napriek spochybňovaniu tejto práce a napádaniu za nevhodnú metodológiu¹¹⁶, sa k tomuto záveru postupne prikláňalo čoraz viac ekonómov na základe množstva následných výskumov a empirie¹¹⁷. Alan Krueger v rozhovore s odporcom inštitútu minimálnej mzdy českým ekonómom Lukášom Kovandom povedal o prelomovom výskume: „*Touto štúdiou sme pôvodne chceli potvrdiť – pomocou sofistikovanejších metód – vtedy konvenčný záver. Teda, že zvýšenie minimálnej mzdy zvyšuje nezamestnanosť. Paradoxne sme však zistili pravý opak. Myslím, že aj pod vplyvom tejto štúdie nastáva*

113 MIKLOŠ, I.: *Panel expertov: 20 top ekonómov o tom, ako uvažovať o minimálnej mzde.*

[online] Bratislava: DenníkN, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://e.dennikn.sk/1575577/panel-expertov-20-top-ekonomov-o-tom-ako-uvazovat-o-minimalnej-mzde/>.

114 PERRY, M.: *Paul Krugman on the minimum wage: 1998 vs. 2015.* [online] Washington: American Enterprise Institute, 2015. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.aei.org/carpe-diem/paul-krugman-on-the-minimum-wage-1998-vs-2015/>.

115 KRUEGER, A. a D. CARD: *Minimum Wages and Employment: A Case Study of the Fast-Food Industry in New Jersey and Pennsylvania.* The American Economic Review. [online] Vol. 84, No. 4. (Sep., 1994), pp. 772-793. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.jstor.org/stable/2118030>.

116 CHOVANCULIAK, R.: *Čo (ne)vieme o minimálnej mzde.* [online] Bratislava: INESS, 2019. s. 1. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://www.iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/INT/2019/int_3-2019_minimalka.pdf.

117 PIASNA, A. a J. DRAHOKOUPIL: *What drives wage gaps in Europe?* [online] Brusel: ETUI, 2017. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/working-papers/what-drives-wage-gaps-in-europe> a HERZOG-STEIN, A. et al.: *Mindestlohn: deutliche erhöhung sinnvoll zur stärkung der nachfrage – forschler plädieren für schrittweise anhebung auf 12 euro.* [online] Düsseldorf: WSI, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.boeckler.de/de/pressemitteilungen-2675-mindestlohn-deutliche-erhöhung-sinnvoll-zur-stärkung-der-nachfrage.htm> a MYANT, M.: *Unit labour costs: no argument for low wages in eastern and central Europe.* [online] Brusel: ETUI, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/working-papers/what-role-can-minimum-wages-play-in-overcoming-the-low-wage-model-in-central-and-eastern-europe> a DRAHOKOUPIL, J.: *What role can minimum wages play in overcoming the low-wage model in central and eastern Europe?* [online] Brusel: ETUI, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/content/download/24643/227080/file/WP+2016.09+Minimum+wages+low+wage+model+CEE+Drahokoupil+Web+version.pdf>.

v posledných rokoch posun naprieč ekonomickou obcou a čoraz viac ekonómov sa prikláňa k názoru, že primerané zvýšenie minimálnej mzdy nemá nepriaznivý dosah na zamestnanosť.¹¹⁸

Senior výskumník bruselského ETUI Drahokoupil povedal o prístupe analytikov INESS k minimálnej mzde: „*Ich pozícia je v rozpore so súčasným stavom ekonomického poznania. Mali by si to doštudovať alebo prestať klamať.*“¹¹⁹

Okrem inštitútu minimálnej mzdy bývajú častým terčom analytikov neoliberalných think tankov aj odborové organizácie. Krivošík a Oravec (Nadácia F. A. Hayeka): „*Mimoriadne negatívny vplyv na trh práce i zamestnanosť majú odbory, zvlášť ak požívajú zákonné privilégia. Odborári neraz využívajú kolektívny nátlak, aby si vynútili mzdy, ktoré sú vyššie ako produktivita práce. Firmy potom nemajú prostriedky na obnovu výroby, rozširovanie prevádzok či najímanie nových ľudí. Vytváraním bariér často odbory chránia akurát zamestnancov, ktorí prácu momentálne majú, pred konkurenciou zo strany nezamestnaných. Odborová organizovanosť má spravidla za následok menej voľných pracovných miest. Existujú štúdie, podľa ktorých krajiny so slabými odbormi zaznamenali vyšší nárast produktivity práce a následne vyšší rast životnej úrovne než krajiny so silnými odbormi. Na strane druhej, niektorí historici považujú priznanie štedrých zákonných privilégií odborom za jeden z hlavných dôvodov ekonomického a následne i mocenského úpadku Veľkej Británie v priebehu 20. storočia.*“¹²⁰ Tento citát obsahuje asi všetky možné manipulačné techniky, ktoré k tejto téme ekonomickí analytici neoliberalných inštitútov používajú.

Tvrdenie, že odbory majú negatívny vplyv na zamestnanosť a trh práce „zvlášť ako používajú zákonné privilégia“¹²¹ sú zjavne nepravdivé. Inak by krajiny s vysokou odborovou organizovanosťou, so silnými odborárskymi kódexmi a so

118 KOVANDA, L.: *Alan Kruger: Tenis s Obamou jsem ještě nestih.* [online] Praha: Týden.cz, 2014. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://www.tyden.cz/rubriky/byznys/alan-kruger-tenis-s-obamou-jsem-jeste-nestihl_271154.html a <http://www.lukaskovanda.cz/rozhovory-s-nobelisty/alan-krueger/>

119 KOŠČ, J.: *Kedy začneme hovoriť o minimálnej mzde seriózne?* [online] Bratislava: Petit Press, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://komentare.sme.sk/c/22033896/kedy-sa-zacneme-bavit-o-minimalnej-mzde-seriozne.html>.

120 KRIVOŠÍK, L. a J. ORAVEC: *Liberalizmus od A po Z.* Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka, 2010. s. 57.

121 Ibidem

silnými inštitútmi kolektívneho vyjednávania ako krajiny Škandinávie, Nemecko a Rakúsko, mali byť už dávno hospodársky rozvrátenými krajinami.¹²²

Argument, že odbory chránia len ľudí, ktorí prácu majú, ale ohrozujú nezamestnaných, je obyčajným ničím nepodloženým zavádzaním, ktoré nemá oporu ani vo výskumoch, ani v empirii. Naopak, odbory ochraňujú zamestnancov i potenciálnych zamestnancov pred sociálnym dumpingom.¹²³

Ďalší argument uvedený v citáte od analytikov Nadácie F. A. Hayeka, že čím sú slabšie odbory, tým je vyššia produktivita práce a životná úroveň, stojí na zámene korelácie a kauzality a na zámernom zavádzaní. Najlepším príkladom sú často používané údaje z USA, kde od šesťdesiatych rokov minulého storočia začala rýchlo klesať odborová organizovanosť a podľa analytikov vďaka tomu nebývalo rástla produktivita práce a HDP, pričom rast produktivity a HDP býva analytikmi zamieňaný za rast životnej úrovne. Takéto závery sú buď hrubo zavádzajúce, alebo ide o zásadne nepochopenie príčin a dôsledkov. Podľa oficiálnych údajov rástla produktivita práce porovnateľne rýchlo pred poklesom odborovej organizovanosti v USA aj po ňom. Pri HDP postupne prebiehal skôr mierny pokles rastu. Problematikými sa však ukázali zmeny v nerovnosti a podieloch miezd na HDP. Hneď ako začala v USA v šesťdesiatych rokoch minulého storočia klesať odborová organizovanosť, začala rekordne rásť nerovnosť a klesať podiel miezd na HDP, pretože od rastu produktivity sa oddelil rast príjmov zamestnancov. Dnes sú USA krajinou, kde je jedna z najvyšších nerovností na svete s mnohými z toho plynúcimi sociálnymi aj zdravotnými problémami.¹²⁴

122 MÜLLER, T.: *Collective bargaining in Europe: towards an endgame. Volume I, II, III and IV.* [online] Brusel: ETUI, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/books/collective-bargaining-in-europe-towards-an-endgame-volume-i-ii-iii-and-iv>.

123 Ibidem a MYANT, M. a L. BRANDHUBER: *Uses and abuses of the OECD's Employment Protection Legislation index in research and EU policy making.* [online] Brusel: ETUI, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/working-papers/uses-and-abuses-of-the-oecd-s-employment-protection-legislation-index-in-research-and-eu-policy-making>.

124 KIMBALL, W. a L. MISHEL: *Unions' Decline and the Rise of the Top 10 Percent's Share of Income.* [online] Washington: Economic Policy Institute, 2015. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.epi.org/publication/unions-decline-and-the-rise-of-the-top-10-percents-share-of-income/> a BIVENS, J. a L. MISHEL: *Understanding the Historic Divergence Between Productivity and a Typical Worker's Pay. Why It Matters and Why It's Real.* [online] Washington: Economic Policy Institute, 2015. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.epi.org/publication/understanding-the-historic-divergence-between-productivity-and-a-typical-workers-pay-why-it-matters-and-why-its-real/> a BFI: U.S. Real GDP Per Capita (1900 – 2017): *Current Economy vs Historical Trend Line.* [online] Chicago: Becker

Posledným zavádzaním uvedeného citátu (Krivošík a Oravec) je spájanie rastu a úpadku Veľkej Británie v 20. storočí s vplyvom odborov. Okrem poklesov hospodárstva počas svetových vojen a klasických kríz hospodárskeho cyklu neexistujú žiadne pády hospodárstva, ktoré by sa dali pripísať na vrub rastu právomoci odborov vo Veľkej Británii počas 20. storočia.¹²⁵ A mocenský úpadok Veľkej Británie pripísať na vrub odborom namiesto neudržateľnosti kolonializmu je zavádzanie podobné ako použili autori učebnice ekonómie vydanej think tankom INESS, v ktorej sa úspech kapitalizmu ako hospodárskeho systému popisuje na príklade hospodárskeho úspechu Holandského kráľovstva¹²⁶. Podľa autorov tejto učebnice hospodársky úspech Holandského kráľovstva priniesol voľný medzinárodný obchod a z neho získané bohatstvo krajiny, pričom autori akosi pozabudli spomenúť také detaily ako kolonializmus, koristnícky hospodársky systém v kolóniách, otrokárstvo, nútené práce, mučenie i vyvražďovanie pôvodných obyvateľov v kolóniách.¹²⁷

Podobne proti odborom a pracovným kódexom pravidelne broja aj analytici INESS. Radovan Ďurana po protestoch odborov, ktorým sa nepáčila neexistencia tripartitných rokovaní po kreovaní novej slovenskej vlády a prepuknutí pandémie COVID-19 na jar 2020, sa o tripartitnom dialógu vyjadril takto: „*Za posledných desať rokov nevykazoval priveľmi podobu dialógu či kompromisu. Vzhľadom na súčasnú potrebu rýchlych a operatívnych rozhodnutí a vzhľadom na spomínanú minulosť vyjednávania sa vláde veľmi nečudujem, že sa nechce pustiť do klasického tripartitného vyjednávania.*“¹²⁸ Tento svoj postoj založil na dlhodobej „nedohode“ odborov so zamestnávateľmi na zvyšovaní minimálnej mzdy na Slovensku, pričom zároveň odignoroval, že najnižšia mzda bola vždy len jednou z množstva tém pravidelného

Friedman Institute, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://bfi.uchicago.edu/insight/chart/u-s-real-gdp-per-capita-1900-2017-current-economy-vs-historical-trendline/>
a ERC: *US Labour Share of GDP*. [online] Londýn: Economic Research Council, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://ercouncil.org/2019/chart-of-the-week-week-7-2019/>.

125 ROSER, M.: *Economic Growth*. [online] Oxford: OurWorldInData.org, 2013. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://ourworldindata.org/economic-growth>.

126 ŠILÉNAS, Ž. a M. VYŠNIAUSKAITĖ: *Ekonomía v 31 hodinách*. Bratislava: INESS, 2019.

127 ABU BASHAL, A. a G. KAVAK: *Dutch colonization wreaked havoc from Asia to Africa*. [online] Ankara: Anadolu Agency Headquarters, 2018. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.aa.com.tr/en/africa/dutch-colonization-wreaked-havoc-from-asia-to-africa/1075570>.

128 JURIŠ, R.: *Odborári ostro kritizujú vládu, v krajine vraj hrozia nepokoje*. [online] Bratislava: Noviny.sk, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.noviny.sk/koronavirus/522500-odborari-ostro-kritizuju-vladu-krajine-vraj-hrozia-socialne-nepokoje>.

rokovania tripartity, pričom aj samotní zamestnávateľia sa na jar 2020 dožadovali jej zvolania.¹²⁹

Karpiš, Vlachynský aj Chovanculiak (INESS) svorne rozprávajú o potrebe obmedzovania pracovných kódexov a regulácií, aby sa uvoľnili ruky podnikateľom. Na prvé počutie tieto tvrdenia znejú logicky a podporiť ich môžeme napríklad aj tým, že pri predchádzajúcej kríze to isté ordinoval postihnutým ekonomikám aj Medzinárodný menový fond (IMF)¹³⁰.

Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Nadácia F. A. Hayeka a INESS sa v roku 2010 spolupodieľali na tvorbe projektu „Reformná vláda“, ktorého súčasťou sú odporúčania na znenie programového vyhlásenia reformnej vlády ako decentralizácia kolektívneho vyjednávania, deregulácia ceny na trhu práce, zvýšenie slobody v pracovnoprávných vzťahoch, zjednodušiť vznik a zánik pracovného pomeru, odbúrať privilegované práva odborárov, liberalizácia termínovaných úväzkov, spružnenie pracovného času.¹³¹ Tento projekt je stále aktívny napriek skutočnosti, že tieto odporúčania sa v realite ukázali ako chybné, neúčinné alebo kontraproduktívne.

Ordinácia škrtov verejných výdavkov, ako aj škrtov v pracovných kódexov sa ukázala ako slepá ulička, ktorá nepomohla ekonomikám zotaviť sa z finančnej krízy, skôr naopak, čo potvrdzuje aj IMF vo svojej vedeckej publikácii¹³², ale tiež

129 NOVINY.SK: TRIPARTITA: *Odborári a zamestnávateľia žiadajú Krajniaka o zvolanie rokovania tripartity k vládnomu programu* [online] Bratislava: Noviny.sk, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.noviny.sk/525290-tripartita-odborari-a-zamestnavatelia-ziadaju-krajniaka-o-zvolanie-rokovania-tripartity-k-vladnemu-programu>.

130 RTVS: *Z prvej ruky* (27. 3. 2020). [online] Bratislava: RTVS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.rtvs.sk/radio/archiv/1175/1306004> a RTVS: *Z prvej ruky* (14. 4. 2020). [online] Bratislava: RTVS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.rtvs.sk/radio/archiv/1175/1315536> a CHOVANCULIAK, R.: *Zabudnite na rekordnú minimálnu mzdu*. [online] Bratislava: Petit Press, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://komentare.sme.sk/c/22378342/zabudnite-na-rekordnu-minimalnu-mzdu.html>.

131 GONDA, P. et al.: *Reformná vláda*. [online] Bratislava: Reformná vláda, 2010. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://www.reformnavlada.sk/trhove-hospodarstvo-a-podnikatelske-prostredie.html#deregulacia-a-liberalizacia-trhu-prace>.

132 IMF: *Where Are We Headed? Perspectives On Potential Output*. In: *World Economic Outlook: Uneven Growth: Short and Long - Term Factors*. Washington: International Monetary Fund, Research Department, 2015.

súčasná šéfka IMF, ktorá odkazuje štátom: „*Míňajte, míňajte, inak môžete ľutovať.*“¹³³ Správnosť aktuálnych postojov a záverov IMF potvrdzuje aj obsahla publikácia z dielne bruselského ETUI¹³⁴.

Analytici neoliberálnych think tankov sa často vyjadrujú aj k daňovo-odvodovému systému, verejným výdavkom aj k veľkosti sociálneho štátu, ale aj tieto témy pokrývajú veľmi povrchno a zaujato, pričom ich postoje sa dajú zjednodušať popísať pojmom znižovanie. Znižovanie daní a odvodov, znižovanie verejných výdavkov a znižovanie úrovne sociálneho štátu. Pri svojich receptoch však málokedy uvádzajú kontext, akým spôsobom budú navrhované škrtky kompenzované a aké negatívne dosahy by ich návrhy priniesli pre verejné financie alebo spoločnosť.¹³⁵

Záver

Aj napriek častým mylným a ľahko vyvráteným ideologickým tvrdeniam analytikov neoliberálnych think tankov patria títo k najcitovanejším v slovenskom mediálnom priestore. Ich prítomnosť v médiách nie je zásadný problém, za problém je možné považovať ich hegemonický prístup, zväčša bez uvedenia do kontextu a bez poskytnutia priestoru pre protiargumenty a iné názory. Problémom je aj nezverejňovanie financovania think tankov a ich prípadného konfliktu záujmov pri vyjadrovaní sa na rôzne témy. V prípade INESS ide napríklad o zahmlievanie ohľadom financovania od Nadácie PENTA a zamestnávateľských organizácií, pričom INESS sa často vyjadruje nielen k pracovnému prostrediu, k daňovo-odvodovému systému, verejným výdavkom, ale tiež k zdravotníctvu, pričom vo všetkých týchto témach sa nachádza v nepriznanom konflikte záujmov.

Problém ako taký však určite nestojí na existencii týchto think tankov a ani na ich produkcii, samotný problém tkvie v mediálnom priestore. Ak odhliadneme od alternatívnych médií a pozrieme sa výlučne na mainstreamové médiá, tak väčšina z nich sa v poslednom čase pasuje do úlohy bojovníkov s „hoaxmi“ a hľadačov „pravdy“. Dá sa však pravdou nazvať citovanie analytikov neoliberálnych think tankov bez toho, aby si médiá ich tvrdenia overovali? Je hľadaním pravdy neuvá-

133 TVARDZIK, J.: *Šéfka MMF: Míňajte, míňajte, inak môžete ľutovať.* [online] Bratislava: Petit Press, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://index.sme.sk/c/22427090/sefka-mmf-minajte-minajte-inak-mozete-lutovat.html>.

134 PIASNA, A. a M. MYANT: *Myths of employment deregulation: how it neither creates jobs nor reduces market segmentation.* Brussels: ETUI, 2017

135 KOŠČ, J.: *Mýty a fakty o daňovo-odvodovom zatažení na Slovensku.* Bratislava: OZ Pracujúca chudoba, 2020.

dzanie konfliktov záujmov? Je hľadaním pravdy ignorovanie iných názorov vo verejnej debate? Je hľadaním pravdy potvrdzovanie vlastných názorov?

V roku 2006 odišiel z denníka SME jeho dovtedajší šéfredaktor Šimečka, okrem iného aj pre nespokojnosť s tým, ako sa vydavateľ postavil k propagácii vtedajších vládnych neoliberálnych reforiem, pričom Šimečka požadoval prinášať aj informácie, ktoré tieto reformy kritizovali, minimálne na úrovni dosahov na obyvateľov. Jeho odchodu a konfliktu s vydavateľom predchádzal odchod štyroch redaktorov, ktorých podozrieval z nekritickej propagácie reforiem vtedajšej vlády.¹³⁶ Následne v roku 2013 poskytol SME rozhovor, v ktorom sa vyjadril: „*Novinárskou povinnosťou je hľadať pravdu, nech je aj prekvapujúca a neprijemná. Mám pocit, že SME pravdu pozná a písaním ju len potvrdzuje*“¹³⁷ a zároveň porozprával o významnom vplyve vtedajšieho ministra financií Mikloša (M. E. S. A. 10) na obsah výstupov ekonomickej sekcie denníka SME¹³⁸. Tento problém, na ktorý narazil vtedajší šéfredaktor SME, sa nám na Slovensku dodnes prejavuje zásadne oklieštenou verejnou debatou nielen na ekonomické témy.

Či sa túto jednostrannosť debaty a hegemoniu neoliberálnych think tankov v prístupe do verejnej debaty prostredníctvom médií podarí zmeniť k lepšiemu, je otázkou, na ktorú ešte neexistuje odpoveď, a publikácia, ktorej súčasťou je tento text, by mala byť pokusom, ako túto disproporciu zvrátiť.

Literatúra

ABU BASHAL, A. a G. KAVAK: *Dutch colonization wreaked havoc from Asia to Africa*. [online] Ankara: Anadolu Agency Headquarters, 2018. [cit. 2020.04.22.]

Dostupné: <https://www.aa.com.tr/en/africa/dutch-colonization-wreaked-havoc-from-asia-to-africa/1075570>.

ALTERMAN, E.: *America's Political Class under Fire: The Twentieth Century's Great Culture War*. By David A. Horowitz. (New York: Routledge, 2003. xii, 290 pp. 0-415-94691-3.), Journal of American History, Volume 91, Issue 3, December 2004, Page 1103.

136 ŠÍPOŠ, G.: SPW: *Po spore so Šimečkom odišli zo SME 4 redaktori*. [online] Bratislava: Petit Press, 2006. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://spw.blog.sme.sk/c/32591/SPW-Po-spore-so-Simeckom-odisli-zo-SME-4-redaktori.html>.

137 BENEDIKOVIČOVÁ, M. a M. MIHALÍKOVÁ: *Šimečka: SME nehladá pravdu*. [online] Bratislava: Petit Press, 2013. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://domov.sme.sk/c/6667070/simecka-sme-nehlada-pravdu.html>.

138 Ibidem.

BENEDIKOVIČOVÁ, M. a M. MIHALÍKOVÁ: *Penta platí konzervatívco aj zdravotníkov*. [online] Bratislava: Petit Press, 2012. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://domov.sme.sk/c/6229557/penta-plati-konzervativcov-aj-zdravotnikov.html>.

BENEDIKOVIČOVÁ, M. a M. MIHALÍKOVÁ: *Šimečka: SME nehladá pravdu*. [online] Bratislava: Petit Press, 2013. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://domov.sme.sk/c/6667070/simecka-sme-nehlada-pravdu.html>.

BFI: U.S. Real GDP Per Capita (1900 – 2017): *Current Economy vs Historical Trend Line*. [online] Chicago: Becker Friedman Institute, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://bfi.uchicago.edu/insight/chart/u-s-real-gdp-per-capita-1900-2017-current-economy-vs-historical-trendline/>.

BIRDSALL, N. a F. FUKUYAMA. *The Post-Washington Consensus*. [online] Foreign Affairs. v. 90, n. 2. p. 45-53. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://ebour.com.ar/pdfs/The%20Post-Washington%20Consensus.pdf>.

BIVENS, J. a L. MISHEL: *Understanding the Historic Divergence Between Productivity and a Typical Worker's Pay. Why It Matters and Why It's Real*. [online] Washington: Economic Policy Institute, 2015. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.epi.org/publication/understanding-the-historic-divergence-between-productivity-and-a-typical-workers-pay-why-it-matters-and-why-its-real/>.

DENNÍKN: *Do Denníka N vstúpili investori sumou 1,2 milióna eur*. [online] Bratislava: Denník N, 2015. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://e.dennikn.sk/58733/dennika-n-vstupili-investori-sumou-12-miliona-eur/>.

DOBEŠ, M.: *Túžba po uznaní alebo prečo chudobní bojujú za práva bohatých*. In: Slavoj Žižek a kritika ideológie. Košice: POLE, 2020.

DRAHOKOUPIL, J.: *What role can minimum wages play in overcoming the low-wage model in central and eastern Europe?* [online] Brusel: ETUI, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/content/download/24643/227080/file/WP+2016.09+Minimum+wages+low+age+model+CEE+Drahokoupil+Web+version.pdf>.

DRAXLER, J.: *Think tanky*. [online] Bratislava: Petit Press, 2007. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://draxler.blog.sme.sk/c/109448/Think-tanky.html>.

DUBÉCI, M.: *Kto platí najcitovanejších expertov v našich médiách*. [online] Bratislava: Petit press, 2007. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://spw.blog.sme.sk/c/86521/Kto-plati-najcitovanejsich-expertov-v-nasich-mediach.html>.

DUBÉCI, M.: *Cena štátu: zlá odpoveď na zlú otázku*. [online] Bratislava: Petit Press, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://dennikn.sk/blog/422780/cena-statu-zla-odpoved-na-zlu-otazku/>.

DUBÉCI, M. et al. (eds.): *Svet podľa Filka*. Bratislava: Slovart, 2016.

ERC: *US Labour Share of GDP*. [online] Londýn: Economic Research Council, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://ercouncil.org/2019/chart-of-the-week-week-7-2019/>.

EUROSTAT: *Unemployment rate – annual data*. [online] Brusel: Eurostat, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tipsun20&plugin=1>.

FULMEK, A.: *Bol som dlho v SME*. Bratislava: Petit Press, 2019.

GONDA, P. et al.: *Reformná vláda*. [online] Bratislava: reformná vláda, 2010. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://www.reformnavlada.sk/trhove-hospodarstvo-a-podnikatelske-prostredie.html#deregulacia-a-liberalizacia-trhu-prace>.

GRAEBER, D.: *O fenoméne „Bulshit džobov“*. [online] Bratislava: FEMINIST.FYI, 2018.

GRAEBER, D.: *Bullshit Jobs*. Londýn: Allen Lane, 2018.

HERZOG-STEIN, A. et al.: *Mindestlohn: deutliche erhöhung sinnvoll zur stärkung der nachfrage – forser plädieren für schrittweise anhebung auf 12 euro*. [online] Düsseldorf: WSI, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.boeckler.de/de/pressemitteilungen-2675-mindestlohn-deutliche-erhöhung-sinnvoll-zur-stärkung-der-nachfrage.htm>.

CHLUPATÝ, R.: *Soumrak Homo economicus*. Tomáš Sedláček & David Orrel. Praha: 65. pole, 2012.

CHLUPATÝ, R.: *Kafkonomie z boží vůle bankéř*. Tomáš Sedláček & Joris Luyendijk. Praha: 65. Pole, 2018.

CHOVANCULIAK, R.: *Kto ostane hladný, keď sa zvýši minimálna mzda?* [online] Bratislava: Petit Press, 2017. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://komentare.sme.sk/c/20529236/kto-ostane-hladny-ked-sa-zvysi-minimalna-mzda.html>.

CHOVANCULIAK, R.: *Status na Facebooku*. [online] Facebook, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.facebook.com/robert.chovanculiak/posts/10219910979953437>.

CHOVANCULIAK, R.: *Čo (ne)vieme o minimálnej mzde*. [online] Bratislava: INESS, 2019. s. 1. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://www.iness.sk/sites/default/files/documents/pdf/INT/2019/int_3-2019_minimalka.pdf.

CHOVANCULIAK, R.: *Zabudnite na rekordnú minimálnu mzdu*. [online] Bratislava: Petit Press, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://komentare.sme.sk/c/22378342/zabudnite-na-rekordnu-minimalnu-mzdu.html>.

IMF: *Where Are We Headed? Perspectives On Potential Output*. In: *World Economic Outlook: Uneven Growth: Short and Long – Term Factors*. Washington: International Monetary Fund, Research Department, 2015.

- INESS: *Cena štátu*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://cenastatu.sk/>.
- INESS: *Byrokratický index*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://byrokratickyindex.sk>.
- INESS: *Cena zamestnanca*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://iness.sk/sk/cena-zamestnanca>.
- INESS: *Ekonomická olympiáda*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://iness.sk/sk/ekonomicka-olympiada>.
- JURIŠ, R.: *Odborári ostro kritizujú vládu, v krajine vraj hrozia nepokoje*. [online] Bratislava: Noviny.sk, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.noviny.sk/koronavirus/522500-odborari-ostro-kritizuju-vladu-krajine-vraj-hrozia-socialne-nepokoje>.
- KENTON, W.: *Trickle-Down Theory*. [online] New York: Investopedia, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.investopedia.com/terms/t/trickledowntheory.asp>.
- KERNOVÁ, M.: *Penta čistí redakciu Trendu, zbavila sa ľudí, ktorí sa ozvali proti zásahom zhora*. [online] Bratislava: O médiach, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.omeiach.com/blog/17670-penta-cisti-redakciu-trendu-zbavila-sa-ludi-ktori-sa-ozvali-proti-zasahom-zhora>.
- KIMBALL, W. a L. MISHEL: *Unions' Decline and the Rise of the Top 10 Percent's Share of Income*. [online] Washington: Economic Policy Institute, 2015. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.epi.org/publication/unions-decline-and-the-rise-of-the-top-10-percents-share-of-income/>.
- KONCZAL, M. et al.: *The Empirical Failures Of Neoliberalism*. [online] Washington: Roosevelt Institute, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2020/01/RI_The-Empirical-Failures-of-Neoliberalism_brief-202001.pdf.
- KOŠČ, J.: *Kedy začneme hovoriť o minimálnej mzde seriózne?* [online] Bratislava: Petit Press, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://komentare.sme.sk/c/22033896/kedy-sa-zacneme-bavit-o-minimalnej-mzde-seriozne.html>.
- KOŠČ, J. a M. KURUC: *Mýty a fakty o zvyšovaní minimálnej mzdy na Slovensku*. [online] Bratislava: OZ Pracujúca chudoba, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <http://www.pracujucachudoba.sk/publikacie/myty-a-fakty-o-vplyvoch-zvyšovania-minimalnej-mzdy>.
- KOŠČ, J.: *Mýty a fakty o daňovo-odvodovom zatažení na Slovensku*. Bratislava: OZ Pracujúca chudoba, 2020.

KOVANDA, L.: Alan Kruger: *Tenis s Obamou jsem ještě nestihl*. [online] Praha: Týden.cz, 2014. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://www.tyden.cz/rubriky/byznys/alan-kruger-tenis-s-obamou-jsem-jeste-nestihl_271154.html a <http://www.lukaskovanda.cz/rozhovory-s-nobelisty/alan-krueger/>.

KRIVOŠÍK, L. a J. ORAVEC: *Liberalizmus od A po Z*. Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka, 2010.

KRUEGER, A. a D. CARD: *Minimum Wages and Employment: A Case Study of the Fast-Food Industry in New Jersey and Pennsylvania*. The American Economic Review. [online] Vol. 84, No. 4. (Sep., 1994), pp. 772-793. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.jstor.org/stable/2118030>.

LUCA, D. L. a M. LUCA: *Survival of the Fittest: The Impact of the Minimum Wage on Firm Exit*. [online] Harvard Business School Working Paper, No. 17-088, April 2017. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/33111775/17-088.pdf>.

MIKLOŠ, I.: *Panel expertov: 20 top ekonómov o tom, ako uvažovať o minimálnej mzde*. [online] Bratislava: DenníkN, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://e.dennikn.sk/1575577/panel-expertov-20-top-ekonomov-o-tom-ako-uvazovat-o-minimalnej-mzde/>.

MÜLLER, T.: *Collective bargaining in Europe: towards an endgame. Volume I, II, III and IV*. [online] Brusel: ETUI, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/books/collective-bargaining-in-europe-towards-an-endgame-volume-i-ii-iii-and-iv>.

MYANT, M.: *Unit labour costs: no argument for low wages in eastern and central Europe*. [online] Brusel: ETUI, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/working-papers/unit-labour-costs-no-argument-for-low-wages-in-eastern-and-central-europe>.

MYANT, M. a L. BRANDHUBER: *Uses and abuses of the OECD's Employment Protection Legislation index in research and EU policy making*. [online] Brusel: ETUI, 2016. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/working-papers/uses-and-abuses-of-the-oecd-s-employment-protection-legislation-index-in-research-and-eu-policy-making>.

NADÁCIA F. A. HAYEKA: *Deň daňovej slobody*. [online] Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.hayek.sk/den-danovej-slobody-2020/>.

NOVINY.SK: TRIPARTITA: *Odborári a zamestnávateľia žiadajú Krajniaka o zvolanie rokovania tripartity k vládne programu*. [online] Bratislava: Noviny.sk, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.noviny.sk/525290-tripartita-odborari-a-zamestnavatelja-ziadaju-krajniaka-o-zvolanie-rokovania-tripartity-k-vladnemu-programu>.

O MÉDIÁCH: Hríb: *Nie je pravda, že Penta financuje .týždeň*. [online] Bratislava: O médiách, 2014. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.omediach.com/tlac/item/5255-hrib-nie-je-pravda-ze-penta-financuje-tyzde%c5%88>.

O MÉDIÁCH: *Končím v Trende, bol som prepustený kvôli buricstvu, napísal odchádzajúci redaktor* [online] Bratislava: O médiách, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.omediach.com/tlac/17976-koncim-v-trende-bol-som-prepusteny-kvoli-buricstvu-napisal-odchadzajuci-redaktor>.

ORREL, D.: *Economyths: 11 Ways That Economics Gets it Wrong*. New York City: Icon Books and John Wiley & Sons, 2017.

PERRY, M.: *Paul Krugman on the minimum wage: 1998 vs. 2015*. [online] Washington: American Enterprise Institute, 2015. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.aei.org/carpe-diem/paul-krugman-on-the-minimum-wage-1998-vs-2015/>.

PIASNA, A. a J. DRAHOKOUPIL: *What drives wage gaps in Europe?* [online] Brusel: ETUI, 2017. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.etui.org/publications/working-papers/what-drives-wage-gaps-in-europe>.

PIASNA, A. a M. MYANT: *Myths of employment deregulation: how it neither creates jobs nor reduces market segmentation*. Brussels: ETUI, 2017.

PWC: *Paying Taxes*. [online] Washington: PWC a World bank, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020.html>.

ROSER, M.: *Economic Growth*. [online] Oxford: OurWorldInData.org, 2013. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://ourworldindata.org/economic-growth>.

RTVS: *Z prvej ruky* (27. 3. 2020). [online] Bratislava: RTVS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.rtvs.sk/radio/archiv/1175/1306004>.

RTVS: *Z prvej ruky* (14. 4. 2020). [online] Bratislava: RTVS, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.rtvs.sk/radio/archiv/1175/1315536>.

SEDLÁČEK, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65. pole, 2017.

STIGLITZ, J.: *The Post Washington Consensus Consensus*. [online] Barcelona: The Initiative for Policy Dialogue, 2004. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: http://policydialogue.org/files/events/Stiglitz_Post_Washington_Consensus_Paper.pdf.

SŤAHEL, R.: *Status na facebooku*. [online] Facebook, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=3126652544021960&id=100000317340845.

ŠILÉNAS, Ž. a M. VYŠNIAUSKAITĖ: *Ekonomía v 31 hodinách*. Bratislava: INESS, 2019.

ŠIMEČKA, M.: Odkaz MMŠ: *O zlyhaní teórie ekonomického neoliberalizmu*. [online]

Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://e.dennikn.sk/1744968/odkaz-mms-o-zlyhani-teorie-ekonomickeho-neoliberalizmu>.

ŠÍPOŠ, G.: SPW: *Po spore so Šimečkom odišli zo SME 4 redaktori*. [online] Bratislava: Petit Press, 2006. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://spw.blog.sme.sk/c/32591/SPW-Po-spore-so-Simeckom-odisli-zo-SME-4-redaktori.html>.

TA3: *Ekonomické správy z 30. júna*. [online] Bratislava: TA3, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.ta3.com/clanok/1186845/ekonomicke-spravy-z-30-juna.html>.

TVARDZIK, J.: *Šéfka MMF: Míňajte, míňajte, inak môžete ľutovať*. [online] Bratislava: Petit Press, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://index.sme.sk/c/22427090/sefka-mmf-minajte-minajte-inak-mozete-lutovat.html>.

VLACHYNSKÝ, M.: *Minimálna mzda v Nemecku*. [online] Bratislava: INESS, 2014. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/9456-Minimalna-mzda-v-Nemecku>.

Apoštoli neoliberalizmu

MILAN KURUC

In his contribution, the author points out the fact that the way of organizing economic relations is not given from above, it is not given by the laws of physics, but it is a social construct and agreement. This agreement is influenced by the ideology and narrative that prevails in society and which is supported and maintained not only by the media and political parties, but also by the so-called economic institutes and think tanks. The maintenance of this narrative can be motivated not only financially but also caused by the blind faith and due to lack of education of its apologists.

Americký miliardár Nick Hanauer definuje neoliberalizmus ako ekonomický systém, ktorý v zásade znamená tri veci¹³⁹:

1. deregulácia pre mocných,
2. nízke dane pre bohatých,
3. nízke mzdy pre pracujúcich.

Ludia majú vo všeobecnosti pocit, že neoliberalizmus sa tu objavil spontánne, organicky sám od seba, ako nejaký prirodzený a ľudskou náturou vygenerovaný ekonomický systém. To však nie je pravda. Nie je pravda, že sa tu objavil spontánne, a nie je pravda ani to, že ide o prirodzený a organický systém, ktorý je nám daný zhora – od prírody a ktorý je nemenný rovnako, ako sú nemenné fyzikálne zákony.

Ludia sú zvyčajne presvedčení, že ekonómia je rovnaká veda ako každá iná prírodná veda. A to nie je pravda. Kým meteorológ pri hlásení počasia ho týmto hlásením nikdy nemôže ovplyvniť a kým počasie je komplexný fyzikálny systém nezávislý od rosníčky, ekonomika tak nefunguje. Ekonómia je reflexívna veda, kde samotný naratív, ktorý ekonomiku popisuje, ovplyvňuje to, ako sa prvky v ekonomike správajú. Ak napríklad hlásame a budeme veriť tomu, že vyššie mzdy ničia pracovné miesta, budeme všetky politiky a správanie v spoločnosti nastavovať tak, aby sa mzdy nijako zásadne nezvyšovali. Ak budeme veriť tomu, že nízke korporátne dane generujú prosperitu, štát nastaví daňovú politiku pre korporácie ústretovo.

139 THE AMERICAN PROSPECT: *Our Uniquely American Virus*. [online]. Prospect.org, 2020. [cit. 19/7/2020]. Dostupné: <https://prospect.org/coronavirus/our-uniquely-american-virus/>.

Inými slovami, ak uveríme, že vysoké mzdy nám škodia, budeme mať nízke mzdy. Ak však uveríme naratívu, že nízke mzdy vytvárajú v ekonomike spätnú väzbu spotreby, kúpyschopnosti a produkcie, budeme nastavovať pravidlá tak, aby vytvárali priestor na rast miezd.

To, že je neoliberalizmus dnes taký rozšírený po celom svete vrátane Slovenskej republiky, nie je náhoda, ani prirodzená ekonomická evolúcia. Je to výsledok cieľavedomej snahy ekonómov, biznismenov, žurnalistov a akademikov, ktorí tento naratív vytvorili a poctivo budovali od 30. rokov minulého storočia. Tieto aktivity, vývoj a nastolovanie tohto naratívu dobre zmapovala americká historička Kim Phillips-Feinová¹⁴⁰.

Keď sa v 30. rokoch 20. storočia v USA zavádzal New Deal, ktorý priniesol sociálne poistenie, minimálnu mzdu, podporu organizovania zamestnancov (odborov), aktivizovali sa najbohatší biznismeni Ameriky, ktorí považovali tieto opatrenia za predvoj socializmu, oklieštenie slobody podnikania a New Deal nazývali cestou k totalite.¹⁴¹ Pre týchto biznismenov boli veľkým objavom ekonómovia ako Ludvig von Mises, Friedrich August von Hayek a Milton Friedman, s ktorými okamžite nadviazali spoluprácu a vytvorili medzinárodnú sieť think tankov, akademikov, novinárov, a nakoniec aj politikov, aby rozvíjali idey neoliberalizmu a postupne ich privádzali do mainstreamu.¹⁴²

Nielenže tieto idey propagovali, ale ich aj rozvíjali, cizelovali a stále hľadali nové spôsoby, ako ich komunikovať, ako rozprávať nové a nové príbehy a vytvárať nové a nové paralely tak, aby boli čoraz akceptovateľnejšie pre širokú verejnosť. Plynúcimi rokmi sa tieto myšlienky stali takou významnou súčasťou mainstreamu a tak silno sa zakorenili v spoločnosti, že si ich ľudia postupne osvojili a uverili im.

Jednu z najlepších definícií, na ktorú možno pri neoliberalizme natrafiť, ponúka George Monbiot, britský politický aktivista a novinár, ktorý píše pre Guardian. G. Monbiot hovorí, že neoliberalizmus je doktrína, spoločensko-ekonomický naratív, ktorý hovorí, že súťaživosť a konkurencia je základná črta ľudského života a že ľudia sú zo zásady chamtiví a sebeckí. Neoliberalizmus považuje tieto vlastnosti za dobré, pretože sa dajú zužitkovať tak, aby náš život obohatili. Spoločnosť má byť z pohľadu neoliberalizmu riadená primárne trhovými silami, a to neustálym

140 PHILLIPS-FEIN, K.: *Invisible Hands: The Businessmen's Crusade Against the New Deal*. New York: W. W. Norton & Company, 2010.

141 Ibidem.

142 Ibidem.

nakupovaním a predávaním a všetky naše interakcie by mali byť zredukované do komerčného fungovania.¹⁴³

A toto celé je vlastne efektívny spôsob fungovania, pretože vďaka takémuto usporiadaniu vzťahov robíme najlepšie rozhodnutia, pričom zároveň kupovaním a predávaním na trhu vytvárame hierarchiu ľudskej hodnoty. Vieme určiť, ktorí ľudia sú najhodnotnejší, pretože najhodnotnejší je ten, kto je najbohatší. Ľudia na spodu rebríčka sú tam evidentne preto, lebo si nič lepšie nezaslúžia. A ako to vieme, že si nič viac nezaslúžia? Lebo sú chudobní. Proste zlyhali vo veľkolepej medziľudskej konkurencii.

Všetko, čo sa snaží zasahovať do tohto prirodzeného poriadku vecí, do prirodzeného poriadku trhových síl, ako napríklad vládne intervencie, regulácia, zdaňovanie, odbory, to všetko musí byť eliminované. Je to totiž už z podstaty zlé a nesprávne, keďže to bráni tomu, aby sa zo spoločnosti stal jeden veľký trh. Toto je podľa Mubiota neoliberalizmus.¹⁴⁴

Už na prvé počutie to znie odporne. Teória hovorí, že tento systém nás zbaví byrokracie, chaosu a vytvorí istým spôsobom krásnu utópiu, kde neviditeľná ruka trhu zabezpečí, že budeme žiť v tej najlepšej verzii nášho sveta.

Problém je, že to tak vôbec nefunguje. To, že je človek v zásade iba chamtivý a po zisku bažiaci tvor, vyvrátili štúdie a výskumy vedeckých odborov ako neuroveda, antropológia, sociálna psychológia, evolučná psychológia. Ukazuje sa, že človek je tvor primárne kooperatívny, súcitný a empatický, láskavý, altruistický a spoločenský.¹⁴⁵

Samozrejme, v každom človeku je istá dávka chamtivosti. Ale ak je táto vlastnosť dominantnou črtou nejakého človeka, nazývame ho sociopatom a ľuďmi s takýmto charakterom a motiváciami pohrdame. Samozrejme, že sa medzi nami a v spoločnosti takíto ľudia vyskytujú a mnohí by sme boli radi, keby to boli spoločenský outsideri, ale, žiaľ, aj keď v spoločnosti tvoria veľmi malé percento obyvateľstva, tvoria veľmi veľké percento medzi manažérmi, majiteľmi a riaditeľmi podnikov.

Aby sa táto ideológia udržala pri živote aj na Slovensku, musí mať svojich verných apoštolov: novinárov, politikov a analytikov, tzv. odborníkov zastúpených v think tankoch pôsobiacich na Slovensku. Typickými predstaviteľmi ekonomickej neoliberálnej ideológie sú v našej krajine najmä organizácie MESA 10, Nadácia F. A. Hayeka a INESS.

143 PITCHFORKECONOMICS: *How Neoliberalism Happened (With George Monbiot And Binyamin Appelbaum)*. [online]. Pitchforkeconomics.com, 2019. [cit. 19/7/2020]. Dostupné: <https://pitchforkeconomics.com/episode/how-neoliberalism-happened-with-george-monbiot-and-binyamin-appelbaum/>.

144 Ibidem.

145 Ibidem.

Najexponovanejšími témami, cez ktoré tieto think tanky plné „nezávislých“ „odborníkov“ bežne komunikujú neoliberálny pohľad na svet, je zdaňovanie, mzdy (najmä minimálna mzda), pracovné kódexy a odborové organizovanie.

Asi nikoho neprekvapí, že v duchu úvodom popísanej definície neoliberalizmu tlačia tieto think tanky na čo najnižšie dane, pričom bojujú za rovnú daň a proti jej sprogresívňovaniu. Zároveň tlačia na čo najnižší rast miezd, na čo najnižšiu až žiadnu minimálnu mzdu a na čo najmenšie reštrikcie v Zákonníku práce, ktoré by zamestnávateľa akokoľvek obmedzovali alebo regulovali pri zaobchádzaní so zamestnancom. A netreba z ich strany zabúdať ani na propagáciu opatrení, ktoré by sťažili zakladanie a fungovanie odborových organizácií. Jednoducho tlačia na všetko, čo zabezpečuje zamestnávateľom väčšie zisky a väčší kus z vyprodukovaného koláča.

Kapitalizmus a trhové hospodárstvo môže existovať v nespočetných podobách. Jedna môže fungovať viac-menej pre každého, no iná len pre podmnožinu privilegovaných ľudí. Neoliberalizmus je práve forma kapitalizmu, ktorý funguje len pre vybranú skupinu obyvateľstva – pre bohatých a pre podnikateľov.

MESA 10

MESA 10 sa momentálne (čas písania tohto príspevku je júl 2020) viac venuje vzdelávaniu a transparentnosti vo verejnej politike. Ako think tank nie je momentálne veľmi mediálne aktívny, ale Ján Marušinec, výkonný riaditeľ MESA 10, bol súčasťou krízového štábu ministra financií Eduarda Hegera. Zato predstaviteľ tejto organizácie Ivan Mikloš sa často vyjadruje v médiách o ekonomike¹⁴⁶, pričom v denníku SME je na začiatku článku spomenuté, že je prezidentom MESA10, Denník N len uvádza, že bol ministrom financií.

V duchu neoliberálneho naratívu sa Ivan Mikloš neraz vyjadruje k hladine miezd a kritizuje ich vysoký rast:

„Absencia reforiem, nekompetentná, nezodpovedná a populistická politika sa prejavuje aj v nízkom raste produktivity a omnoho vyššom raste priemernej a ešte vyššom minimálnej mzdy, čo je tretia častá téma, ktorej sa venovali vybraní ekonómovia. Vývoj je neudržateľný a doslova alarmujúci.

Kým v rokoch 2013 až 2019 vzrástla naša produktivita práce o menej ako dvadsať percent, priemerné mzdy stúpili takmer o štyridsať a minimálna mzda dokonca o vyše

146 MIKLOŠ, I.: O autorovi. [online]. Bratislava: Petit Press, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.sme.sk/aut/3566/ivan-miklos> a MIKLOŠ, I.: Ivan Mikloš. [online]. Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/autor/ivan-miklos/>.

sedemdesiat percent. Pritom v predvolebnom roku dochádza k ešte rýchlejšiemu rastu miezd vo verejnom sektore, kde v prvom kvartáli tohto roka vzrástli o štrnásť percent, kým v súkromnom sektore o šesť.“ ... „Poslednou a opäť negatívnou spoločnou témou viacerých ekonómov bol automobilový priemysel a jeho budúcnosť. V roku 2019 došlo prvýkrát k (pomerne výraznému) prepadu vývozu áut zo Slovenska. Podľa samotných výrobcov a dodávateľov do automobilového priemyslu sú najväčším rizikom jeho ďalšieho rastu zvýšené mzdové náklady (68 percent respondentov) a tretím najväčším rizikom nedostatok kvalifikovaných pracovných síl (58 percent).“¹⁴⁷

Ide o typický príklad neoliberalnej optiky. Predstaviteľ neoliberalného ekonomického prúdu, v tomto prípade Ivan Mikloš, straší verejnosť príliš vysokou rýchlosťou rastu miezd. Je pravdou, že v týchto rokoch rast miezd predbiehal rast produktivity práce, ale dlhé roky predtým to bolo naopak. Vtedy ľudia typu Ivana Mikloša nebili na poplach, že biznis si z vyprodukovanej hodnoty ukrája viac než pracovná sila. Okrem toho používa nesprávne dáta, a jeden by povedal, že klame. Priemerná mzda za uvedené roky vzrástla o 32 percent, nie takmer o 40 percent, ako píše Mikloš. A minimálna mzda vzrástla o 54 percent, a nie o vyše 70 percent.¹⁴⁸

Nie je ničím nezvyčajným, keď neoliberalní ekonómovia ako citovaní odborníci používajú v rešpektovanom mediálnom mainstreame dáta vytrhnuté z kontextu a zavádzajú alebo rovno klamú. Príkladom sú už uvedené výroky Ivana Mikloša. Ako je teda možné vidieť, títo zástancovia nízkych miezd pokojne povedia, že mzdy rastú rýchlejšie ako produktivita, čo síce pravda je, ale zároveň poctivo zamlčia, že počas predchádzajúcich rokov to bolo naopak, alebo pokojne opomenú, že aj napriek tomuto rýchlemu rastu tvoria mzdy stále iba menšiu časť z vyprodukovanej hodnoty. Alebo drzo prezentujú nesprávne čísla, ako to bolo aj v tomto prípade.

Nikto z novinárov sa však neunúva tieto čísla preverovať. V normálnej spoločnosti by ľudia, u ktorých sa opakovane preukáže, že pravidelne zavádzajú, mali prestať dostávať priestor. Tieto dezinformácie a dezinterpretácie slúžia iba jedinému účelu – podporovať u laickej a odbornej verejnosti súciti so zamestnávateľmi

147 MIKLOŠ, I.: *Písať o Ficových vládach je ako šírenie poplašnej správy* (píše Ivan Mikloš) [online]. Bratislava: Petit Press, 2019. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://komentare.sme.sk/c/22292497/vysvedcenie-ficovych-vlad-ako-siren timer-poplasnej-spravy.html>.

148 DATACUBE: *Priemerná mesačná mzda v hospodárstve SR [pr0204qs]*. [online]. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_INTERN/pr0204qs/v_pr0204qs_00_00_00_sk a MINIMÁLNA MZDA: *Minimálna mzda na Slovensku Rok: 1993 – 2020*. [online]. Bratislava: Minimalnamzda.sk, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.minimalnamzda.sk/minimalna-mzda-historia.php>.

a budovať tak sympatie s politikami, ktoré smerujú k získaniu výhod výlučne pre zamestnávateľov, pričom tie sú často na úkor štátu (nižšie dane, horšie environmentálne štandardy) alebo na úkor zamestnancov (nižšie mzdy, horšie pracovno-právne štandardy).

Ivan Mikloš sa ešte ako minister financií zasadzoval za nepredlžovanie výpovednej doby v Zákonníku práce: *„Rezort Ivana Mikloša (SDKÚ) tiež žiada skrátiť navrhovanú výpovednú lehotu. Rezort práce sa ju chystá odstupňovať podľa počtu odpracovaných rokov s tým, že by pre niektorých mohla byť aj päťmesačná. Mikloš ju chce ponechať len dvojstupňovú, ako je dnes, teda „najmenej“ dva mesiace pre zamestnancov, ktorí pre danú firmu odpracovali jeden až päť rokov a „najmenej“ tri mesiace pre tých, čo v nej pracovali dlhšie“.*¹⁴⁹

Klasickým a večným evergreenom predstaviteľov neoliberálneho prúdu je torpédovanie minimálnej mzdy.

Jána Marušinca v roku 2010 citovali a parafrázovali Hospodárske noviny: *„Kým vplyv najnižšieho možného platu na rast nezamestnanosti nie je veľmi výrazný, o to viac brzdí vytváranie nových pracovných miest. Podľa analytika M.E.S.A. 10 Jána Marušinca minimálna mzda nie je ekonomická veličina, ale sociálna. „Z hľadiska fungovania ekonomiky je skôr na príťaž, pretože obmedzuje možnosti zamestnania ľudí za nižší príjem, ako je administratívne stanovené minimum,“ myslí si Marušinec. I keď na druhej strane všetko sa dá obísť. Ak firma má záujem dať prácu ľuďom, ktorých si nemôže dovoliť, zamestná ich na čiastočný úväzok, na dohodu o vykonaní práce či živnosť. Jej náklady sú tak omnoho nižšie ako pri klasickom zamestnaneckom pomere.“*¹⁵⁰

Pritom za posledných 30 rokov bolo vykonané nespočetné množstvo ekonomických štúdií, ktoré dokázali, že minimálna mzda nemá negatívny vplyv na (ne) zamestnanosť¹⁵¹. Cieľom útoku na minimálnu mzdu nie je vyššia zamestnanosť nezamestnaných, ako sa to títo ľudia snažia obvykle prezentovať, ale zníženie miezd pre pracujúcich. Nízkopříjmoví zamestnanci sú najzraniteľnejší. Majú najhoršiu vyjednávaciu pozíciu a keby neexistovala štátna minimálna mzda, neboli

149 PACHEROVÁ, S.: *Tvrďší zákonník chcú firmy aj Mikloš*. [online]. Bratislava: Perex, 2011. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/169811-tvrdsi-zakonnik-chcu-firmy-aj-miklos/>.

150 OBRADOVIČ, F.: *Minimálna mzda prácu brzdí. No neberie*. [online]. Bratislava: HNOnline, 2010. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/374768-minimalna-mzda-pracu-brzdi-no-neberie>.

151 KOŠČ, J. a M. KURUC: *Mýty a fakty o vplyvoch zvyšovania minimálnej mzdy*. [online]. Bratislava: Pracujúca chudoba, 2019. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: http://www.pracujucachudoba.sk/storage/app/media/na_stiahnutie/M%C3%BDty-a-fakty-o-vplyvoch-zvy%C5%A1ovania-minim%C3%A1lnej-mzdy.pdf

by schopní vyjednať si viac. Minimálna mzda pritom nemá len sociálnu funkciu, ako tvrdí pán Marušinec, ale aj ekonomickú. Vyššie mzdy vrátane tej minimálnej vytvárajú v ekonomike dôležitú spätnú väzbu kúpyschopnosti a produkcie, ktorá sa dá jednoducho pomenovať takto: „Keď majú ľudia viac peňazí, zamestnávateľia majú viac zákazníkov a najímajú ďalších zamestnancov.“

Zamestnávateľia netvorí pracovné miesta preto, lebo môžu niekoho zamestnať za nižšiu minimálnu mzdu. Pracovné miesta tvoria vtedy, ak je dopyt po ich tovaroch, výrobkoch a službách taký vysoký, že ho s existujúcim počtom zamestnancov už nedokážu uspokojovať a potrebujú najať ďalších ľudí.

V roku 2015 zaviedli v Nemecku minimálnu mzdu a hodnoty nezamestnanosti klesli na 30-ročné minimá. A to aj napriek tomu, že „renomovaní“ ekonómovia z neoliberalného think tanku INESS varovali, že to nemeckú ekonomiku poškodí.¹⁵²

Od roku 2010 vzrástla minimálna mzda na Slovensku o 88 percent a nezamestnanosť rovnako klesla na historické minimá Slovenskej republiky, nezvyšovala sa kvôli rastu minimálnej mzdy, naopak klesala.

Americká štúdia z roku 2016¹⁵³ mapovala zvyšovanie minimálnej mzdy od roku 1938. V štúdii autori skonštatovali, že po zvýšení minimálnej mzdy došlo v takmer 70 percent prípadov k rastu zamestnanosti. K poklesu zamestnanosti prichádzalo len vtedy, keď sa americká ekonomika nachádzala v recesii alebo do nej vchádzala.

Dosahy minimálnej mzdy skúmal aj český think tank IDEA pri CERGE-EI, kde skúmali roky 2012 až 2017. V tomto období česká minimálna mzda stúpila o vyše 37 percent. Inštitút skúmal jej dosahy na nízko príjmových pracovníkov. Zistili, že zvýšenie minimálnej mzdy malo zanedbateľný efekt na zamestnanosť nízko príjmových osôb – teda priamo tých, ktorých sa toto zvýšenie minimálnej mzdy týkalo.¹⁵⁴

152 EUROSTAT: *Unemployment rate – annual data*. [online] Brusel: Eurostat, 2020. [cit. 020.04.22.] Dostupné: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tipsun20&plugin=1> a HERZOG-STEIN, A. et al.: *Mindestlohn: deutliche erhöhung sinnvoll zur stärkung der nachfrage – forschler plädieren für schrittweise anhebung auf 12 euro*. [online] Düsseldorf: WSI, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.boeckler.de/de/pressemitteilungen-2675-mindestlohn-deutliche-erhöhung-sinnvoll-zur-stärkung-der-nachfrage.htm>.

153 SONN, P. K. a Y. M. LATHROP: *Raise Wages, Kill Jobs? Seven Decades of Historical Data Find No Correlation Between Minimum Wage Increases and Employment Levels*. [online]. NELP, 2016. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://s27147.pcdn.co/wp-content/uploads/NELP-Data-Brief-Raise-Wages-Kill-Jobs-No-Correlation.pdf>.

154 GROSSMANN, J., Š. JURAJDA a V. SMOLKA: *Dopady zvyšování minimální mzdy v letech 2013–2017 na zaměstnanost a mzdy v České republice*. [online] Praha: IDEA, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_04_2019_Dopady_zvyšování_minimální_mzdy.pdf.

V Česku od roku 2012 do roku 2019 stúpla minimálna mzda z 8 000 Kč na 13 500 Kč, čiže nárast o 69 percent a Česi majú najnižšiu nezamestnanosť v EÚ. Podľa neoliberálnych veľtvov by malo toto zvyšovanie minimálnej mzdy českú ekonomiku poškodiť.

V roku 1992 vzrástla v New Jersey minimálna mzda o 19 percent. Ekonómvia Alan Krueger a David Card sa rozhodli, že dokážu negatívny vplyv minimálnej mzdy na zamestnanosť. Ich samých však prekvapil záver, ku ktorému dospeli, a to, že zvýšenie minimálnej mzdy nemalo negatívny dosah na zamestnanosť, naopak, zamestnanosť sa ešte zvýšila.¹⁵⁵

Aj ďalší vedci z Cornellovej univerzity z New Yorku zistili, že zvyšovanie minimálnej mzdy nemalo detekovateľný vplyv na zamestnanosť.¹⁵⁶ Dokonca našli aj chyby v meraniach predchádzajúcich štúdií týkajúcich sa tejto problematiky, pričom identifikácia týchto chýb im umožnila ešte sebedomejšie tvrdiť, že zvyšovanie minimálnej mzdy nemá vplyv na zvyšovanie nezamestnanosti.¹⁵⁷

Takúto štúdiu robila aj austrálska rezervná banka, ktorá skúmala zvyšovanie minimálnej mzdy v rokoch 1998 až 2008. Prišli k rovnakému záveru: zvyšovanie minimálnej mzdy nemalo nijaký vplyv na zvyšovanie nezamestnanosti.¹⁵⁸

Analytik MESA 10 Karol Morvay si myslí, že nie je žiaden dôvod hľadať percentuálnu väzbu medzi priemernou a minimálnou mzdou. „Ak hľadať optimálny vzťah, tak radšej minimálnej mzdy so životným minimom.“¹⁵⁹

Naviazanie minimálnej mzdy na životné minimum by spôsobilo jej stagnáciu a veľmi pomalý rast – presne v duchu neoliberálneho naratívu udržiavať mzdy pokiaľ možno čo najviac a čo najdlhšie dole. Predstavitelia neoliberalizmu kvôli

155 KRUEGER, A. a D. CARD: *Minimum Wages and Employment: A Case Study of the Fast-Food Industry in New Jersey and Pennsylvania*. *The American Economic Review*, [online] Vol. 84, No. 4. (Sep., 1994), pp. 772-793. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.jstor.org/stable/2118030>.

156 DUBE, A., NAIDU, S. a M. REICH. *The Economic Effects of a Citywide Minimum Wage* [online] In: *ILR Review*. Vol. 60, No. 4 (Jul., 2007), pp. 522-543 Dostupné: <https://www.jstor.org/stable/25249108>.

157 Ibidem.

158 BISHOP, J.: *The Effect of Minimum Wage Increases on Wages, Hours Worked and Job Loss*. [online] In: Australian Economy, september/2018. Dostupné: <https://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2018/sep/the-effect-of-minimum-wage-increases-on-wages-hours-worked-and-job-loss.html>.

159 TREND: *Minimálna mzda sa dotýka väčšiny zamestnaných*. [online] Bratislava: Trend, 2003. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.trend.sk/spravy/minimalna-mzda-dotyka-vacsiny-zamestnanych>.

minimálnej mzde vždy hľadajú také ukazovatele, na ktoré ju chcú naviazať, aby spôsobili jej čo najnižší rast.

Pritom sa už dávno ukazuje, že práve zvyšovanie miezd vrátane minimálnej mzdy núti podniky inovovať, automatizovať, digitalizovať. Keby boli ľudia ochotní pracovať za nízke mzdy do nekonečna, firma ostane motivovaná využívať lacnú pracovnú silu ako svoju konkurenčnú výhodu a nemá motiváciu zvyšovať svoju produktivitu práce iným spôsobom (investíciami do výskumu a vývoja, automatizácie, optimalizácii procesov a pod.).¹⁶⁰

Nadácia F. A. Hayeka

Táto nadácia sa venuje propagovaniu Hayekových myšlienok na Slovensku, vydáva štúdie a analýzy (najmä o konkurencieschopnosti a podnikateľskom prostredí, ale aj rebríčky smart cities). Nadácia organizuje letné ekonomické školy. Jej predstavitelia píšú články a vyjadrujú sa do novín. Ich obľúbenou aktivitou je zverejňovanie Dňa daňovej slobody, ale aj strašenie mileniálmi, ktorí podľa ich názoru de facto inklinujú k zelenému fašizmu, či strašenie pomalým návratom k socializmu.¹⁶¹

Podobnou rétorikou reagoval biznis v USA v 30. rokoch, keď sa zavádzal New Deal. Biznismeni strašili socializmom a totalitou, a to len kvôli sociálnemu zabezpečeniu, minimálnej mzde a kompetenciám odborov.¹⁶²

Portál Pozri.sk citoval a parafrázoval Martina Reguliho, analytika od Hayekovcov, ktorý sa začiatkom roka 2020 vyjadroval k návrhom politickej strany SaS na zmiernenie dosahov koronakrízy pre médiá: „Kladne analytik hodnotí návrh umožniť zamestnávateľovi prejsť na náhradu mzdy vo výške 60 percent z platu v prípade prekážok na strane zamestnávateľa bez predošlého súhlasu odborov, či umožniť vyhlásenie celozávodnej dovolenky, resp. nariadenie hromadného čerpania dovolenky bez predchádzajúceho súhlasu zástupcov zamestnancov, avšak s ich informovaním aspoň 3 dni pred začatím.“

„Odstupné by sa podľa návrhu SaS vyplácalo v mesačných splátkach. Okrem toho by

160 KOŠČ, J. a M. KURUC: *Mýty a fakty o vplyvoch zvyšovania minimálnej mzdy*. [online]. Bratislava: Pracujúca chudoba, 2019. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: http://www.pracujucachudoba.sk/storage/app/media/na_stiahnutie/M%C3%BDty-a-fakty-o-vplyvoch-zvy%C5%A1ovania-minim%C3%A1lnej-mzdy.pdf.

161 HAYEK.SK: *Nadácia F. A. Hayeka*. [online] Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.hayek.sk>.

162 PHILLIPS-FEIN, K.: *Invisible Hands: The Businessmen's Crusade Against the New Deal*. New York: W. W. Norton & Company, 2010.

sa zjednodušili podmienky na poskytovanie príspevku na udržanie pracovných miest podľa zákona o službách zamestnanosti.“

„Tieto opatrenia sú z kategórie opatrení na zníženie nákladov zamestnávateľov a kompenzovanie výpadku príjmov, hodnotím ich ako kroky pozitívnym smerom,“ povedal analytik Nadácie F. A. Hayeka. Otázne podľa neho je, či budú tieto kroky dostatočné na udržanie podnikov pri živote.

„Celkovo teda tento balík môže pôsobiť upokojujúcejšie pre podnikateľov, to však neznamená, že dokáže zastaviť všetky dopady v prípade, ak karanténny stav bude trvať viac ako mesiac alebo dva,“ upozornil. „Vláde by odporúčal zamerať sa na znižovanie nákladov zamestnávania, odbremenenie od administratívy a efektívne opatrenia na umožnenie ich opätovného fungovania.“¹⁶³

Hľadanie úspor v nákladoch u zamestnávateľov cez znižovanie náhrady mzdy zamestnancov svojvoľne rozhodnutím zamestnávateľa a odobratím kompetencií odborom je stanovisko, ktoré evidentne zastáva analytik neoliberálneho think tanku F. A. Hayeka Martin Reguli¹⁶⁴.

Je až okato časté, že predstavitelia neoliberálnych think tankov hľadajú úsporu vždy takmer výlučne v jedinom druhu nákladov – v mzdových nákladoch. Akoby nerozumeli, že zamestnanci sú dôležitou súčasťou ekonomiky a rovnako dôležitou súčasťou ekonomiky je ich kúpna sila.

Títo analytici si akoby neuvedomujú, že týmito stanoviskami prezentujú vlastnú schizofréniu: mať čo najchudobnejších zamestnancov (platiť im čo najmenej), ale zároveň mať čo najbohatších zákazníkov (iný zamestnávateľ im musí platiť čo najviac).

Veľmi zriedkavo sa vo vyjadreniach neoliberálnych analytikov spomínajú iné náklady firiem: napríklad náklady na energie, pohonné látky, byrokráciu, spotrebný tovar, finančné náklady a podobne. Je to dané najmä tým, že o týchto nákladoch sa takmer nedá vyjednávať, a skôr ich treba jednoducho akceptovať, no o nákladoch na pracovnú silu vyjednávať možno, a preto podobné vyjadrenia treba v skutočnosti vnímať ako vyjednávanie o mzdách na mediálnej úrovni.

Tomáša Púchleho vyjadrujúceho sa k novele Zákonníka práce citoval a parafrázoval v roku 2012 FinWeb: „Opätovné zavedenie nároku na odstupné so súčasným

163 WEBNOVINY.SK: *Ekonomické návrhy SaS hodnotí analytik pozitívne, ale nemusia zastaviť všetky dopady koronavírusu*. [online] Bratislava: Pozri!, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://spravy.pozri.sk/clanok/ekonomicke-navrhy-sas-hodnoti-analytik-pozitivne-ale-nemusia-zastavit-vsetky-dopady-koronavirusu/1511771>.

164 Ibidem.

plynutím výpovednej doby zamestnávateľom výrazne zvýši náklady na ukončenie pracovného pomeru. Ako môžeme pozorovať už v súčasnosti, firmy začali rušiť nadbytočné pracovné miesta v predstihu, ešte počas platnosti súčasnej legislatívy. Keďže komplikovanejšie a drahšie prepúšťanie nevyhnutne vedie zamestnávateľov k vyššej opatrnosti pri prijímaní nových zamestnancov, môžeme očakávať negatívne dosahy na tvorbu nových pracovných miest. Novela Zákonníka práce spolu so zvyšovaním daňovo-odvodového zaťaženia zhorší konkurencieschopnosť domáceho podnikateľského sektora.“¹⁶⁵

Každý ochranný sociálny prvok v Zákonníku práce, ktorý vyvažuje nerovné postavenie zamestnanca a zamestnávateľa, je z neoliberalného hľadiska často automaticky vnímaný negatívne a ako problémový.

Pritom pán Púchly zamlčal, že odstupné existuje aj pri dohode o skončení pracovného pomeru, pri ktorej neexistuje výpovedná doba. Dôležité je to preto, lebo odstupné pri dohode je vyššie, pričom pri výpovedi, kde existuje výpovedná doba, je vzhľadom na jej existenciu toto odstupné nižšie.¹⁶⁶

Ak firmy naozaj začali pred schválením novely Zákonníka práce rušiť pracovné miesta len preto, aby ušetrili, ako bez preukazovania tvrdí pán Púchly, došlo s veľkou pravdepodobnosťou k rušeniu len tých pracovných miest, ktoré už aj tak mali v pláne zrušiť. Príprava takejto novely ich rozhodnutie iba logisticky urýchlila. Pracovné miesta, ktoré potrebovali zachovať, zachovali.

Toto vyjadrenie pána Púchleho vzniklo v roku 2012. Ako sme mali v nasledujúcich rokoch možnosť vidieť, došlo historicky k bezprecedentnému najímaniu nových pracovníkov a nezamestnanosť na Slovensku v roku 2020 klesla na úroveň 5 percent¹⁶⁷. To len dokazuje, že Zákonník práce nepredstavuje nástroj ani brzdu v tvorbe pracovných miest. Pracovné miesta tvorí dopyt po firemných výrobkoch, tovaroch a službách, nie nižšie pracovnoprávne štandardy a nižšia ochrana zamestnanca v Zákonníku práce.

Tomáš Púchly zároveň tvrdí: „*Minimálna mzda* (by mala byť, pozn. autor)

165 ŠIMKOVÁ, M.: *Anketa: Ako hodnotíte zmeny v Zákonníku práce?* [online] Bratislava: FinWeb, 2012. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/499072-anketa-ako-hodnotite-zmeny-v-zakonniku-prace>.

166 311/2001 Z. z. *Zákonník práce* v znení neskorších predpisov

167 DATACUBE: *Evidovaná nezamestnanosť na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny [pr2001rs]* [online] Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SLOVSTAT/pr2001rs/v_pr2001rs_00_00_00_sk.

zrušená úplne, keďže zabráňuje vstupu nízkokvalifikovaných pracovníkov na trh práce. Tí sú potom zväčša odkázaní na štátnu podporu, prípadne prácu načierno.“¹⁶⁸

Neoliberálny naratív vytvoril efektívne myšlienkové konštrukcie, ako bežného človeka ale aj odbornú verejnosť presvedčiť o dobrých úmysloch, aj keď mu chcú vlastne poškodiť. Zrušenie minimálnej mzdy je podľa citovaného výroku vlastne pre človeka dobré, lebo vyššia minimálna mzda bráni nezamestnanému sa zamestnať.

Zrušenie minimálnej mzdy by však v skutočnosti nespôsobilo rast pracovných miest. Spôsobilo by iba, že ľudia bez silnej vyjednávacej pozície ochotní pracovať, by boli nútení pracovať za mzdu nižšiu, než je aktuálna minimálna mzda.

INESS (Institute of Economic and Social Studies)

INESS je mediálne vysoko etablovaný inštitút. Vydáva štúdie o podnikateľskom prostredí, minimálnej mzde, konkurencieschopnosti, realizuje projekt cena štátu, organizuje diskusie a spolupracuje s organizáciami zo zahraničia. V médiách sa veľmi často vyjadruje k ekonomike, jeho zástupcovia sú citovaní v novinových článkoch, pozývaní do diskusných relácií, objavujú sa v reportážach. INESS zároveň publikuje na svojich blogoch, v komentároch pre mainstreamové denníky alebo na svojom webe.¹⁶⁹

Zástupcovia INESSu sú súčasťou ekonomického panelu expertov na Denníku E, kde sa vyjadrujú k rôznym ekonomickým témam. Tieto príspevky píše Michaela Barčíková. Z 19 odsledovaných panelov sa v nich príspevok analytikov INESS vyskytol 12-krát.¹⁷⁰

Správy z TASR sa podľa môjho názoru javia v tomto smere viac ako nevyvážené. Neponúkajú iné názory než názory INESS, práve naopak, prezentujú INESS ako prvok vyváženosti, lebo tento inštitút je v článkoch používaný na vyváženie postoja politickej elity alebo navrhovaných zákonov.¹⁷¹

168 ŠIMKOVÁ, M.: *Richter zvýši minimálnu mzdu. Mierne*. [online] Bratislava: HNonline, 012. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://dennik.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy/469456-richter-zvyysi-minimalnu-mzdu-mierne>.

169 INESS: *INESS v Médiách*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/iness-v-mediach>.

170 DENNIK E: *Téma: Panel expertov*. [online] Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://e.dennikn.sk/tema/panel-expertov>.

171 TERAZ.SK: *Vyhľadávanie: INESS*. [online] Bratislava: TASR, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.teraz.sk/search?q=iness>.

Keďže analytici INESS sú často oslovovaní k rôznym témam, najmä ekonomickým, čitateľ môže nadobudnúť pocit, že to-ktoré médium je neoliberálne. To však môže byť veľmi lacná skratka v uvažovaní.

Často môže ísť o nekompetentnosť novinárov, ktorí si neuvedomujú, že aj INESS presadzuje iba jednu ideológiu a jeho názor nie je postavený na skutočnej odbornosti, a už vôbec nie na objektívnej vede. Druhý problém môže byť, že novinári musia písať rýchlo a INESS im vždy zdvihne telefón a vždy odpovie na položené otázky. Články tak vznikajú s menšou námahou a vyjadrenie „protistrany“ s kvázi odborným postojom je tak pre novinárov ľahko získateľné.

Radovan Ďurana o odvetvovej minimálnej mzde: *„My nemáme takú historickú tradíciu sektorového vyjednávania a medzi regiónmi aj v rámci toho istého sektora sú veľké rozdiely. Takže tá regionálna mzda by podľa nášho názoru lepšie odpovedala rozdielnej ekonomickej situácii tých regiónov.“*¹⁷²

Róbert Chovanculiak o regionálnej minimálnej mzde: *„V okresoch, kde bude vysoká miera nezamestnanosti, kde budú nízke mzdy, bude aj nižšia minimálna mzda a tým pádom bude pôsobiť menej negatívne. A naopak, zase v bohatších okresoch, kde nebude taký problém s nezamestnanosťou, môže byť tá minimálna mzda vyššia.“*¹⁷³

Myšlienka regionálnej minimálnej mzdy je ďalšou snahou neoliberálnych ekonómov, ako do mainstreamu dostať nový spôsob zníženia minimálnej mzdy. Ak sa nedá znížiť plošne, ak sa nedá zrušiť celá, možno sa ju podarí rozbiť aspoň regionálne. Pritom minimálna mzda diferencovaná na regionálnej úrovni na takom malom území, akým je Slovensko, nemá ekonomický zmysel a bola by dokonca v rozpore s európskou legislatívou¹⁷⁴. Navyše by sme regionálnou minimálnou mzdou zakonzervovali nižšiu kúpyschopnosť v ekonomicky horších regiónoch Slovenska a motivovali tieto regióny k vyludňovaniu.

Argument proti regionálnej minimálnej mzde uvádza Branislav Ondruš a kolektív v analytickej publikácii¹⁷⁵:

„V tejto súvislosti je potrebné ešte krátko zareagovať na opakujúce sa predstavy stanoviť systém tzv. regionálnej minimálnej mzdy. Regionálne diferencované minimálne mzdy skutočne pozná viacero krajín sveta. Podľa ich prehľadu z dielne MOP však

172 INESS: *Spory o výpočet minimálnej mzdy*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/spory-o-vypocet-minimalnej-mzdy>.

173 INESS: *Diferencovanie minimálnej mzdy*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/diferencovanie-minimalnej-mzdy>.

174 Článok 157 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

175 ONDRUŠ, B. et al.: *Minimálna mzda – empirické zistenia kontra ideologické mýty*. Bratislava: IA MPSVR, 2017.

možno konštatovať, že ide takmer výlučne o veľké federálne štáty, resp. štáty, ktoré vykonávajú rozsiahlu časť verejnej moci na regionálnej úrovni. Príkladom môže byť Indonézia či Japonsko alebo Filipíny, podobne tiež Vietnam.“

„Od r. 1996 určujú v Kanade minimálnu mzdu provincie, v USA majú aj federálnu, aj štátnu minimálnu mzdu. V Indii sa používa federálna alebo štátna v závislosti od sektora. Z pochopiteľných dôvodov si Republika Srpska v Bosne a Hercegovine určuje vlastnú minimálnu mzdu. Takýto prístup k regionálnej minimálnej mzde teda nie je uplatniteľný na Slovensku.“

„Nie sme federálny štát, nemáme regióny (štáty) vykonávajúce na vlastnom teritóriu štátnu moc nezávisle od centrálnej vlády, nie je teda jasné, kto by vôbec mohol vykonávať na regionálnej úrovni právomoci sociálnych partnerov v prvom kole a vlády v druhom kole stanovenia výšky minimálnej mzdy. Kraje slovenskej republiky netvoría samostatné prirodzené hospodárske celky, na ktorých sa dá dostatočne určiť separátny trh práce. Navyše nie je zrejmé, k čomu by vlastne regionálne minimálne mzdy mali viesť. Podľa v poznámke citovanej vety zo štúdie INESS by mali pomôcť vytváraniu pracovných miest.“

„V našej štúdii ukážeme, že to je nezmysel a minimálna mzda pracovné miesta nelikviduje. Zároveň (aj to ukážeme) je minimálna mzda na Slovensku aj tak často demotivačne nízka (najmä pre rodičov vo viacdenných rodinách), takže jej prípadné regionálne zníženie by ešte viac odradilo ľudí pracovať. Je to najmä preto, lebo by takáto mzda nepokrývala ani základné životné potreby. Naplnenie takýchto očakávaní od regionálnej minimálnej mzdy by navyše viedli k prehľbovaniu regionálnych rozdielov: čo len trochu uplatnitelní ľudia by odchádzali za lepšou mzdou.“

Róbert Chovanculiak o minimálnej mzde: „... Napríklad zrušiť naviazanie minimálnej mzdy na 60 percent priemernej. A nejde len o vyššie spomínaný rast minimálnej mzdy v roku 2021. V ten už neveria ani najzarytejší odborári. Minister práce sa musí zamyslieť, či sme to posledné roky extrémne neprehnali s jej zvyšovaním a či by nebolo na mieste minimálnu mzdu zrealizovať vo vzťahu k súčasným podmienkam. Stručne povedané, znížiť ju. Na východe Slovenska máme okresy, ktoré sa len včera vyhrabali z 15-percentnej miery nezamestnanosti, a teraz sa tam prepadnú znova a ešte oveľa hlbšie. Zákaz pracovať pod mzdové náklady skoro 800 eur je pre ne likvidačný.“¹⁷⁶

Neoliberalný naratív vždy nachádza možnosti a spôsoby, ako odôvodniť znižovanie miezd. Napríklad namiesto budovania infraštruktúry alebo cielenej investičnej pomoci je potrebné podnikateľov a ich biznis modely v ekonomicky horších

176 CHOVANCULIAK, R.: *Haló, aj nezamestnanosť zabíja*. [online] Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://e.dennikn.sk/1846290/halo-aj-nezamestnanost-zabija/>.

regiónoch dotovať prácou za nízke mzdy. Je zvláštne, že podnikatelia a propodnikateľské think tanky, akým INESS je, majú často tendenciu hľadať chybu vo vysokých mzdových nákladoch. Nikdy nehľadajú problém v biznis pláne a biznisovej stratégii tej-ktorej firmy, ktoré jej negenerujú dostatočné tržby.

O raste minimálnej mzdy: „*Minimálna mzda rastie rýchlejšie ako priemerná aj ako produktivita práce, hovorí graf roka, ktorý vybral analytik INESS Róbert Chovanculiak.*“

„*Rok 2019 bol v poradí šiestym rokom, počas ktorého sa roztvárali nožnice medzi produktivitou práce, priemernou mzdou a minimálnou mzdou. Ekonomické zákony sú v tomto neúprosne – tento vývoj nie je dlhodobu udržateľný.*“

„*Nemôžeme očakávať, že slovenské mzdy budú dobiehať tie západné, ak nám neporastie produktivita. Nízka produktivita práce je totižto tým pomyselným múrom, ktorý nás delí od životnej úrovne na západe.*“

„*Politici na Slovensku pochopili kauzalitu medzi mzdami a produktivitou presne naopak. A začali tlačiť na rast minimálnej mzdy, ktorú zvýšili za posledných 7 rokov o viac ako 70 %.*“

„*V rovnakom čase vzrástla priemerná mzda len približne polovičnou rýchlosťou a produktivita práce len štvrtinovou. Takýto vývoj sa bude v najbližších rokoch už len ťažko opakovať. Populizmus narazí na ekonomickú realitu.*“¹⁷⁷

Toto vyjadrenie sa podobá na už citované slová Ivana Mikloša. Je prirodzené, že ak minimálna mzda rastie z nízkej úrovne, tak jej percentuálny rast bude vysoký, ale tento rast v skutočnosti nemá žiadnu vypovedaciu hodnotu, a preto je absurdné, že sa naň títo ekonomickí odborníci odvolávajú.

Pritiahnime argumentáciu analytika INESS za vlasy a povedzme, že by minimálna mzda v roku 2012 bola 1 euro. Štát by ju však v priebehu 8 rokov zvýšil na sumu 580 eur. To je rast o 58 000 percent. Percentuálne vyzerá tento rast hrozivo, ale keď minimálna mzda rastie z nízkej úrovne, tak je jasné, že aj jej percentuálny rast bude vysoký.

Pri minimálnej mzde treba sledovať skôr jej absolútnu výšku, jej pomer k priemernej mzde, jej pomer k životným nákladom a jej pomer k vyprodukovanej hodnote. Vyjadrenia citovaného analytika sú zavádzajúce a smerujú k mediálnemu tlaku na znižovanie rastu minimálnej mzdy. Je samozrejmosťou, že produktivita práce je dôležitým elementom pre zvyšovanie miezd. Nie však jediným.

Ak bude produktivita rásť a zamestnávateľia sa so svojimi dosiahnutými výsled-

177 CHOVANCULIAK, R.: *Minimálna mzda rastie rýchlejšie ako priemerná aj ako produktivita práce.* [online] Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/minuta/1693706/>.

kami nebudú deliť s tými, ktorí ich pomáhali vyprodukovať – so svojimi zamestnancami, nepomôže nám ani rast produktivity.

Za zvyšovanie produktivity je však zodpovedný manažment firmy. On musí inovovať, hľadať nové trhy, optimalizovať procesy, automatizovať, digitalizovať, jednoducho manažment firmy je ten, čo podniká a naviguje firmu rozbúrenými vlnami trhu, nie bežný zamestnanec vykonávajúci parciálnu činnosť v súkolesí firmy.

Slovensko patrí medzi krajiny, kde firmy do výskumu a vývoja investujú veľmi málo.¹⁷⁸ Tlak na vyššie mzdy pritom vytvára aj tlak na firmy, aby hľadali spôsoby, ako zvyšovať produktivitu práce a nespoliehali sa iba na nízke mzdy ako svoju konkurenčnú výhodu. Z úst neoliberalných think tankov však tieto súvislosti nikdy nezaznievajú. Celá ich rétorika sa vinie iba okolo výstrah ohľadom zvyšovania miezd. Jej cieľom je brzdiť odhodlanie zamestnancov, ich zástupcov, politikov, aktivistov a ďalšej odbornej verejnosti, ktorá by mohla dostať nápad a chuť intenzívne volať po zvyšovaní miezd.

INESS nedávno aktivoval mzdovú kalkulačku¹⁷⁹, ktorá počíta reálnu cenu zamestnanca pre zamestnávateľa. „Podľa INESS totiž polovica ceny zamestnanca zostáva skrytá pred očami zamestnanca aj pred verejnosťou. Ku skrytým nákladom, o ktoré sa mzda zvyšuje, patria stravné lístky, rozširovanie voľna pre zamestnancov, rekreačné či športové poukazy. Kalkulačka bude slúžiť aj na porovnanie zamestnaneckých nákladov s ostatnými krajinami EÚ.“¹⁸⁰

Rovnakým spôsobom reagovali biznismeni v USA v 30. rokoch na zavedenie sociálneho poistenia. Hovorili, že sociálne poistenie je krádež časti výplaty zamestnanca a že ide o skryté zdaňovanie.¹⁸¹

INESS tému odvodov a daní komunikuje ako zámerne skrytú položku na výplatnej páske, ktorou štát oberá zamestnancov o časť mzdy. Touto rétorikou sa snaží v zamestnancoch vyvolať pobúrenie nad tým, koľko im štát berie z výplaty. INESS však nijako ďalej nevysvetľuje, že z týchto peňazí sa financuje bezplatné zdravot-

178 KOŠČ, J. a M. KURUC: *Koniec nízkym mzdám!* [online] Bratislava: OZ Pracujúca chudoba, 2020. s. 56-59. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: http://www.pracujuchudoba.sk/storage/app/media/na_stiahnutie/Koniec-nizkym-mzdám-2019.pdf.

179 CENA ZAMESTNANCA: *Cena zamestnanca*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: www.cenazamestnanca.sk.

180 DENNIK E: *Až polovicu ceny práce zamestnanec nevidí, upozorňujú analytici a zamestnávateľia*. [online] Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://e.dennikn.sk/minuta/1625749>.

181 PHILLIPS-FEIN, K.: *Invisible Hands: The Businessmen's Crusade Against the New Deal*. New York: W. W. Norton & Company, 2010.

níctvo, dôchodky, úrazové dávky, nemocenské dávky, materské, dávky v nezamestnanosti a jednoducho jedna celá a komplexná sociálna sieť, ktorá pomáha ľuďom v životných situáciách, keď nie sú schopní pracovať.

Radovan Ďurana takto komentoval v roku 2018 pre denník Pravda pracovné kódexy: „Slovensko patrí medzi krajiny s prísnyim Zákonníkom práce, pričom je menší priestor na vyjednávanie. „V Európe aj v OECD porovnaní má najflexibilnejší Zákonník práce Dánsko, ktoré reguluje minimum vecí zákonom a ponecháva zamestnancom a zamestnávateľom právo dohodnúť sa, aká má byť minimálna mzda, aké majú byť príplatky,“ poukázal Ďurana.¹⁸²

Pracovné právo funguje v princípe takto: buď v štátoch Európy existujú hrubé zákoníky práce a tenké kolektívne zmluvy, alebo v nich existujú tenké zákoníky práce a hrubé kolektívne zmluvy. Argument analytika INESS je zavádzajúci, pretože na Slovensku neexistuje tradícia a ani legislatíva pre účinné sektorové vyjednávanie zástupcov zamestnancov a zástupcov zamestnávateľov o predmetných veciach.

INESS si vyberá, čo sa mu účelovo hodí. Porovnáva situáciu s Dánskom, ale nepovie, že Dánsko je veľmi silno unionizované (sú tam silné odbory). Keby sa vláda rozhodla posilniť kompetencie odborov alebo zaviesť legislatívny rámec pre sektorové kolektívne vyjednávanie, INESS bude pravdepodobne prvý, kto bude proti takýmto návrhom kriticky vystupovať.

Blog INESS o konflikte ohľadom minimálnej mzdy: „Ekonomovia po celom svete upriamujú pozornosť na dopad minimálnej mzdy na nezamestnaných, ktorých spravidla nikto nikde nezastupuje. Nikto pri reportáži o zvyšovaní minimálnej mzdy ne navštívi dedinku Horná Vladiča na východe Slovenska a nevyspovedá miestneho dlhodobo nezamestnaného Fera, ktorý si nemôže nájsť prácu kvôli tomu, že nedokáže vyprodukovať hodnotu 475,76 EUR mesačne (superhrubá mzda) pre miestneho potenciálneho zamestnávateľa.

... Minimálna mzda je v prvom rade de facto zákaz pracovať pre nízkoproduktívnych, mladých, nekvalifikovaných, dlhodobo nezamestnaných a ľudí z marginalizovaných skupín, predovšetkým z východného Slovenska, kde ekonomika nedosahuje západné hodnoty. V druhom rade, skutočnými stranami „konfliktu“ nie sú zamestnávatelia a zamestnanci, ale zamestnaní a nezamestnaní. Pričom sú to tí druhí, na ktorých dopadá najväčšia ťarcha minimálnej mzdy a pritom nie sú zastúpení na rokovaníach vlády ani v médiách. A po tretie je si potrebné uvedomiť, že skutočnou minimálnou

182 SITA: INESS: Zvýšenie príplatkov skomplikuje situáciu zamestnávateľom. [online] Bratislava: Pravda.sk, 2018. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/454977-iness-zvysenie-priplatkov-skomplikuje-situaciju-zamestnavatelom/>.

mzdou v hospodárstve s legislatívou zakazujúcou pracovať pod určitú mzdu je jedna veľká nula. Tú sú nútení poberať tí, ktorých zákon vylúči z trhu práce.“¹⁸³

Z uvedeného textu možno usudzovať, že INESS sa vlastne svojím bojom za zrušenie minimálnej mzdy zastáva nezamestnaných ľudí. Pravdou však je, že minimálna mzda nie je brzdou pri tvorbe pracovných miest. Tvorbu pracovných miest spôsobuje kúpyschopný dopyt, ktorý sa firma vytváraním pracovných miest snaží uspokojovať. Firma nevytvorí pracovné miesto len preto, lebo je lacné, ale pre to, že ho potrebuje. A zároveň dlhodobo nezamestnaný nemá motiváciu nastúpiť na pracovné miesto, kde by dostal vzhľadom na svoje životné náklady podhodnotenú (minimálnu) mzdu. Výzva na vyspovedanie Fera z Hornej Vladiče znie úsmevne, keďže analytici INESS sami takéto interview nikdy nevykonali.

Všetky spomínané think tanky, tak ako MESA 10, aj Nadácia F. A. Hayeka a aj Inštitút INESS sa objavili pri projekte Reformná vláda.¹⁸⁴ Tento webový projekt je desivou sumarizáciou neoliberalného prúdu. Celá kapitola o reforme podnikateľského trhu a pracovno-právnych vzťahoch pojednáva o znižovaní vplyvu odborov (a teda vplyvu zamestnancov), zníženie pracovno-právnej ochrany zamestnancov, zrušenie minimálnej mzdy, obmedzenie povinností zamestnávateľov ohľadom bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci.

Záver

Ukazuje sa, že rola ekonómov vo verejnom živote je obrovská. Tou najväčšou zákernosťou, ktorá sa neoliberalizmu podarila, je, že všetky tieto myšlienky prezentuje ako fakty, ako pravdivý popis spoločenskej a ekonomickej reality. A to napriek tomu, že ide o ideológiu – ekonomické náboženstvo, ktorú rozbila kríza v roku 2008. Nebol však dostatočne v mainstreame pripravený nový naratív, ktorý by neoliberalizmus nahradil, a tak ekonomicko-spoločenským vzťahom táto ideológia v tvrdších alebo mäkkších verziách naďalej dominuje.

Neoliberalizmus sa tvári, že to, čo hovorí, je čistá veda, že ide o niečo nemenné. Historik a filozof Yuval Noah Harari hovorí, že ak chcete človeka presvedčiť o nejakej pravde, je potrebné tvrdiť, že to tak buď povedal Boh, alebo že je to zákon príro-

183 INESS: *Fico by mal vyjednávať s nezamestnanými*. [online] Bratislava: blog Denník N, 2015. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/blog/139709/fico-by-mal-vyjednavat-s-nezamestnanymi/>.

184 REFORMNÁ VLÁDA: *REFORMNÝ ZÁMER 6.3: Deregulácia a liberalizácia trhu práce a pracovno-právnych vzťahov*. [online] Bratislava: Reformná vláda, 2010. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <http://www.reformnavlada.sk/trhove-hospodarstvo-a-podnikatelske-prostredie.html#deregulacia-a-liberalizacia-trhu-prace>.

dy¹⁸⁵. A neoliberalizmu sa podarilo desaťročia tvrdiť to druhé.

Ak presvedčíte ľudí, že to, čo hovoríte, je nefalšovaný popis reality, tak ich donú-
tite akceptovať akékoľvek podmienky, ktoré im vytvoríte. Preto je citát ekonóma
Paula Samuelsona taký pravdivý: „Je mi jedno, kto píše zákony, kým ja môžem písať
učebnice ekonómie.“¹⁸⁶

Literatúra

BISHOP, J.: *The Effect of Minimum Wage Increases on Wages, Hours Worked and Job Loss*. [online] In: Australian Economy, september/2018.

Dostupné: <https://www.rba.gov.au/publications/bulletin/2018/sep/the-effect-of-minimum-wage-increases-on-wages-hours-worked-and-job-loss.html>.

CENA ZAMESTNANCA: *Cena zamestnanca*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: www.cenazamestnanca.sk.

DATAcube: *Priemerná mesačná mzda v hospodárstve SR [pr0204qs]*. [online].

Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2020. [cit. 20/7/2020].

Dostupné: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_INTERN/pr0204qs/v_pr0204qs_00_00_00_sk.

DATAcube: *Evidovaná nezamestnanosť na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny [pr2001rs]* [online] Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2020.

[cit. 20/7/2020]. Dostupné: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SLOVSTAT/pr2001rs/v_pr2001rs_00_00_00_sk.

DENNIK E: *Téma: Panel expertov*. [online] Bratislava: Denník N, 2020.

[cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://e.dennikn.sk/tema/panel-expertov>.

DENNIK E: *Až polovicu ceny práce zamestnanec nevidí, upozorňujú analytici a zamestnávateľia*. [online] Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 20/7/2020].

Dostupné: <https://e.dennikn.sk/minuta/1625749>.

DUBE, A., NAIDU, S. a M. REICH. *The Economic Effects of a Citywide Minimum Wage* [online] In: *ILR Review*. Vol. 60, No. 4 (Jul., 2007), pp. 522-543

Dostupné: <https://www.jstor.org/stable/25249108?seq=1>.

EUROSTAT: *Unemployment rate – annual data*. [online] Brusel: Eurostat, 2020.

[cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tipsun20&plugin=1>.

185 PITCHFORKECONOMICS: *What Is The Trick In Trickle Down? (With Yuval Harari And Molly Crockett)*. [online]. Pitchforkeconomics.com, 2018. [cit. 19/7/2020]. Dostupné: <https://pitchforkeconomics.com/episode/what-is-the-trick-in-trickle-down/>.

186 NASAR, S.: *A Hard Act to Follow? Here Goes*. [online]. New York: New York Times, 1995. [cit. 19/7/2020]. Dostupné: <https://www.nytimes.com/1995/03/14/business/a-hard-act-to-follow-here-goes.html>.

GROSSMANN, J., Š. JURAJDA a V. SMOLKA: *Dopady zvyšování minimální mzdy v letech 2013–2017 na zaměstnanost a mzdy v České republice*. [online] Praha: IDEA, 2019. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_04_2019_Dopady_zvysovani_minimalni_mzdy.pdf.

HAYEK.SK: *Nadácia F. A. Hayeka*. [online] Bratislava: Nadácia F. A. Hayeka, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.hayek.sk>.

HERZOG-STEIN, A. et al.: *Mindestlohn: deutliche erhöhung sinnvoll zur stärkung der nachfrage – forschler plädieren für schrittweise anhebung auf 12 euro*. [online] Düsseldorf: WSI, 2020. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.boeckler.de/de/pressemitteilungen-2675-mindest-lohn-deutliche-erhoehung-sinnvoll-zur-starkung-der-nachfrage.htm>.

CHOVANCULIAK, R.: Haló, aj nezamestnanosť zabíja. [online] Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://e.dennikn.sk/1846290/halo-aj-nezamestnanost-zabija/>.

CHOVANCULIAK, R.: *Minimálna mzda rastie rýchlejšie ako priemerná aj ako produktivita práce*. [online] Bratislava: Denník N, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/minuta/1693706/>.

INESS: *Fico by mal vyjednávať s nezamestnanými*. [online] Bratislava: blog Denník N, 2015. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/blog/139709/fico-by-mal-vyjednavat-s-nezamestnanymi/>.

INESS: *INESS v Médiách*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/sk/iness-v-mediach>.

INESS: *Spory o výpočet minimálnej mzdy*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/spory-o-vypocet-minimalnej-mzdy>.

INESS: *Diferencovanie minimálnej mzdy*. [online] Bratislava: INESS, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/diferencovanie-minimalnej-mzdy>.

KOŠČ, J. a M. KURUC: *Mýty a fakty o vplyvoch zvyšovania minimálnej mzdy*. [online]. Bratislava: Pracujúca chudoba, 2019. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: http://www.pracujucachudoba.sk/storage/app/media/na_stiahnutie/M%C3%BDty-a-fakty-o-vplyvoch-zvy%C5%A1ovania-minim%C3%A1lnej-mzdy.pdf.

KOŠČ, J. a M. KURUC: *Koniec nízkym mzdám!* [online] Bratislava: OZ Pracujúca chudoba, 2019. s. 56-59. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: http://www.pracujucachudoba.sk/storage/app/media/na_stiahnutie/Koniec-nizkym-mzdám-2019.pdf.

KRUEGER, A. a D. CARD: *Minimum Wages and Employment: A Case Study of the Fast-Food Industry in New Jersey and Pennsylvania*. The American Economic Review, [online] Vol. 84, No. 4. (Sep., 1994), pp. 772-793. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.jstor.org/stable/2118030>.

MIKLOŠ, I.: *Písať o Ficových vládach je ako šírenie poplašnej správy (píše Ivan Mikloš)* [online]. Bratislava: Petit Press, 2019. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://komentare.sme.sk/c/22292497/vysvedcenie-ficovych-vlad-ako-sirenje-poplasnej-spravy.html>.

MIKLOŠ, I.: *O autorovi*. [online]. Bratislava: Petit Press, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.sme.sk/aut/3566/ivan-miklos>.

MIKLOŠ, I.: *Ivan Mikloš*. [online]. Bratislava: DennikN, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/autor/ivan-miklos/>.

MINIMÁLNA MZDA: *Minimálna mzda na Slovensku Rok: 1993 – 2020*. [online]. Bratislava: Minimalnamzda.sk, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.minimalnamzda.sk/minimalna-mzda-historia.php>.

NASAR, S.: *A Hard Act to Follow? Here Goes*. [online]. New York: New York Times, 1995. [cit. 19/7/2020]. Dostupné: <https://www.nytimes.com/1995/03/14/business/a-hard-act-to-follow-here-goes.html>.

OBRADOVIČ, F.: *Minimálna mzda prácu brzdí. No neberie*. [online]. Bratislava: HNOnline, 2010. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/374768-minimalna-mzda-pracu-brzdi-no-neberie>.

ONDRUŠ, B. et al.: *Minimálna mzda – empirické zistenia kontra ideologické mýty*. Bratislava: IA MPSVR, 2017.

PACHEROVÁ, S.: *Tvrďší zákonník chcú firmy aj Mikloš*. [online]. Bratislava: Perex, 2011. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/169811-tvrdsi-zakonnik-chcu-firmy-aj-miklos/>.

PHILLIPS-FEIN, K.: *Invisible Hands: The Businessmen's Crusade Against the New Deal*. New York: W. W. Norton & Company, 2010.

PITCHFORKECONOMICS: *What Is The Trick In Trickle Down? (With Yuval Harari And Molly Crockett)*. [online]. Pitchforkeconomics.com, 2018. [cit. 19/7/2020]. Dostupné: <https://pitchforkeconomics.com/episode/what-is-the-trick-in-trickle-down/>.

PITCHFORKECONOMICS: *How Neoliberalism Happened (With George Monbiot And Binyamin Appelbaum)*. [online]. Pitchforkeconomics.com, 2019. [cit. 19/7/2020]. Dostupné: <https://pitchforkeconomics.com/episode/how-neoliberalism-happened-with-george-monbiot-and-binyamin-appelbaum/>.

REFORMNÁ VLÁDA: *REFORMNÝ ZÁMER 6.3: Deregulácia a liberalizácia trhu práce a pracovno-právnych vzťahov*. [online] Bratislava: Reformná vláda, 2010. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <http://www.reformnavlada.sk/trhove-hospodarstvo-a-podnikatelske-prostredie.html#deregulacia-a-liberalizacia-trhu-prace>.

SITA: INESS: *Zvýšenie príplatkov skomplikuje situáciu zamestnávateľom*. [online] Bratislava: Pravda.sk, 2018. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/454977-iness-zvysenie-priplatkov-skomplikuje-situaciu-zamestnavatelom/>.

SONN, P. K. a Y. M. LATHROP: *Raise Wages, Kill Jobs? Seven Decades of Historical Data Find No Correlation Between Minimum Wage Increases and Employment Levels*. [online]. NELP, 2016. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://s27147.pcdn.co/wp-content/uploads/NELP-Data-Brief-Raise-Wages-Kill-Jobs-No-Correlation.pdf>.

ŠIMKOVÁ, M.: *Anketa: Ako hodnotíte zmeny v Zákonníku práce?* [online] Bratislava: FinWeb, 2012. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/499072-anketa-ako-hodnotite-zmeny-v-zakonniku-prace>.

ŠIMKOVÁ, M.: *Richter zvýši minimálnu mzdu. Mierne*. [online] Bratislava: HNonline, 2012. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://dennik.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy/469456-richter-zvysi-minimalnu-mzdu-mierne>.

THE AMERICAN PROSPECT: *Our Uniquely American Virus*. [online]. prospect.org, 2020. [cit. 19/7/2020]. Dostupné: <https://prospect.org/coronavirus/our-uniquely-american-virus/>.

TERAZ.SK: *Vyhľadávanie: INESS*. [online] Bratislava: TASR, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://www.teraz.sk/search?q=iness>.

TREND: *Minimálna mzda sa dotýka väčšiny zamestnaných*. [online] Bratislava: Trend, 2003. [cit. 2020.04.22.] Dostupné: <https://www.trend.sk/spravy/minimalna-mzda-dotyka-vacsiny-zamestnanych>.

WEBNOVINY.SK: *Ekonomické návrhy SaS hodnotí analytík pozitívne, ale nemusia zastaviť všetky dopady koronavírusu*. [online] Bratislava: Pozri!, 2020. [cit. 20/7/2020]. Dostupné: [cit. 20/7/2020]. Dostupné: <https://spravy.pozri.sk/clanok/ekonomicke-navrhy-sas-hodnoti-analytik-pozitivne-ale-nemusia-zastavitvsetky-dopady-koronavirusu/1511771>.

Právne dokumenty:

Zmluva o fungovaní Európskej únie.

311/2001 Z. z. *Zákonník práce* v znení neskorších predpisov.

Aj ja raz budem milionárom: Psychológia politickej manipulácie

MAREK DOBEŠ

Right-wing political forces have a difficult task to achieve – persuade the common people to accept policies that go against their economic interests. On the other hand, they have a big advantage – privately owned media are naturally inclined towards propagation of a right-wing narrative. For people to consent with lower taxes for the rich, with deterioration of social safety net, right-wing forces have to appeal to their emotions, although they often do it using appeals to the common sense. The Right often takes the moral right to “bring order” by demonising Roma or migrants or pointing to “lazy” state employees. They are successful in diverting attention from real data that show that much bigger problem is big corporations not paying proportional taxes or high ceilings on political campaign spending that favorise parties with wealthy donors.

Úvod

Ekonomická nerovnosť ľudí je jedným z najpálčivejších problémov dneška. Oplyvňuje kvalitu života miliárd ľudí¹⁸⁷, negatívne oplyvňuje vývin detí¹⁸⁸ či deformuje demokratické procesy¹⁸⁹. Ekonomická nerovnosť prispieva k politickej nerovnosti¹⁹⁰.

Politická súťaž sa v čoraz väčšej miere mení zo súťaže ideí na súťaž o získanie peňazí. Kampaň pred parlamentnými voľbami 2020 bola najdrahšia v slovenskej histórii¹⁹¹. A to ešte oficiálne údaje nezahŕňajú výdavky pred začiatkom volebnej kampane. Každá zo strán, ktorá sa dostala do parlamentu, vynaložila na kampaň aspoň pol milióna eur. Legislatívne prostredie umožňuje limit až tri milióny eur, čo,

187 SEN, A. a kol.: *On economic inequality*. Oxford University Press. 1997.

188 MULLIGAN, C. B.: *Parental priorities and economic inequality*. University of Chicago Press. 1997.

189 DAHL, R. A.: *On political equality*. Yale University Press. 2006.

190 SOLT, F.: *Economic inequality and democratic political engagement*. American Journal of Political Science, 2008, 52(1), 48-60.

191 MINV: *Záverečné správy politických strán a politických hnutí o nákladoch na volebnú kampaň pre voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2020*. [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra, 2020. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.minv.sk/?nr20-report>.

prirodzene, zvyhodnuje tych, ktorí majú priaznivcov s veľkými finančnými zdrojmi. Zdroje síce majú byť registrované na transparentných účtoch, ale pri takýchto štedrých limitoch nie je ani tak problémom prípadná netransparentnosť ako výška samotného limitu. Čím viac peňazí má politická strana k dispozícii, tým viac môže ovplyvňovať verejnú mienku. Na billboardoch, v tradičných médiách, sociálnych sieťach i v internetových vyhľadávačoch je praxou zaplatiť si to, že moja reklama je ponúkaná počtu ľudí korelujúcim s výškou vynaloženej sumy. Samozrejme, informácia sa môže stať populárnou aj bez vynaloženia veľkých prostriedkov, ale ide skôr o výnimku ako o pravidlo. Okrem samotnej masy reklamy peniaze umožňujú prístup k agentúram, ktoré sa špecializujú na čo najefektívnejšie vedenie kampane, či k súkromným prieskumom verejnej mienky. Bohaté politické subjekty majú zdroje na výskum voličského správania aj s tým spojený nákup a analýzu „veľkých dát“ zo správania sa ľudí vo virtuálnom priestore¹⁹².

V medzivolebnom období však boj o politický vplyv pokračuje. Ďalej prebieha primárne komunikáciou prostredníctvom médií, nejde však toľko o platenú reklamu ako o produkciu mediálnych spoločností. Najväčšie z nich sú s výnimkou štátnej RTVS v rukách bohatých jednotlivcov, finančných skupín či korporácií¹⁹³. Je prirodzené, že sa v prípade politického spravodajstva snažia o podporu strán blízkych svojim majiteľom. Nezanedbateľnou finančnou a politickou silou¹⁹⁴ sú tiež nadácie korporácií, ktoré vyberajú prijímateľov finančných grantov v súlade so svojimi prioritami.

Takéto prepojenie bohatých jednotlivcov a korporácií s politikou pôsobí priamo proti princípu demokratického zastúpenia. Ak korporácie ovplyvňujú politiku a ľudia nemajú možnosť ovplyvňovať rozhodovanie korporácií, prichádzajú ľudia o rozhodovaciu moc v štáte.

Politická manipulácia

O manipulácii hovoríme, keď sa jeden aktér snaží druhého priviesť k určitému správaniu bez toho, aby si toho bol ten druhý vedomý; ak sa snaží používať svoju

192 NICKERSON, D. W. a T. ROGERS: *Political campaigns and big data*. *Journal of Economic Perspectives*, 2014, 28(2), 51-74. a TUFEKCI, Z.: *Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics*. First Monday. 2014.

193 MEDIAGURU: *Infografika: Přehled vlastníků slovenských médií*. [online]. Bratislava: Mediaguru, 2018. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.mediaguru.cz/clanky/2018/09/infografika-prehled-vlastniku-slovenskych-medii/>.

194 DVE PERCENTA: *Štatistiky 2% z dane*. [online]. Bratislava: dve percenta, 2020. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.dvepercenta.sk/stats.php>.

moc na to, aby nadradil svoje záujmy nad záujmy druhého¹⁹⁵. I keď politika by mala byť v ideálnom prípade miestom, kde sa stretávajú rozličné idey, ktorých výsledkom by mala byť lepšie spravovaná spoločnosť, v skutočnosti ide veľmi často o boj o moc¹⁹⁶. Preto je v politike manipulácia veľmi častým javom. Čím je situácia pre väčšinu spoločnosti horšia, tým viac sa politici potrebujú k manipulácii uchýliť. Snaha využiť krízu na zvýšenie svojho politického kapitálu je dobre dokumentovaná¹⁹⁷. Prečo je to tak? Aby si politici udržali svoju moc, potrebujú eliminovať vplyvy, ktoré by ich o túto moc mohli pripraviť. Preto sa tradične v súvislosti s politikou hovorí o potrebe sociálneho zmieru¹⁹⁸. Sociálny zmier možno dosiahnuť spravodlivejším rozdelením bohatstva spoločnosti, no, ako sa ukazuje, nie je to jediná cesta – ľudia nemusia byť spokojní, aby boli politicky pasívni¹⁹⁹. Ekonomická nerovnosť sa v posledných rokoch zvyšuje²⁰⁰, no napriek tomu v spoločnosti nie je silná tendencia meniť platný ekonomický poriadok. Pozrime sa teraz na niekoľko nástrojov, ktoré elity úspešne používajú na to, aby udržali nespokojnosť obyvateľov v medziach prijateľných pre nich.

Selekcia

Teória kognitívnej disonancie²⁰¹ hovorí o tom, že ľudia ťažšie prijímajú fakty, ktoré nie sú v súlade s ich doterajšími skúsenosťami. Ak sa elite podarí poskytovať ľuďom informácie, ktoré podporujú jeden svetonázor, ľudia sa stanú do istej miery imúnni pred inými názormi. Preto ak médiá publikujú selektívne správy, ktoré sú

195 VAN DIJK, T. A.: *Discourse and manipulation. Discourse & society*, 2006, 17(3), 359-383.

196 D'ANIERI, P.: *International politics: Power and purpose in global affairs*. Cengage Learning. 2020.

197 BOIN, A. a kol.: Crisis exploitation: political and policy impacts of framing contests. *Journal of European Public Policy*, 2009, 16(1), 81-106.

198 GOODIN, R.: *The end of the welfare state? In BALL T. a R. Bellamy (Eds.), The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought* (The Cambridge History of Political Thought, pp. 202-216). Cambridge: Cambridge University Press. 2003.

199 SOLT, F.: *Economic inequality and democratic political engagement. American Journal of Political Science*, 2008, 52(1), 48-60.

200 UN: *World Social Report 2020*. [online]. New York: UN, 2020. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/02/World-Social-Report-2020-Chapter-1.pdf>.

201 FESTINGER, L.: *A theory of cognitive dissonance* (Vol. 2). Stanford university press, 1957.
a OXOBY, R. J.: Attitudes and allocations: status, cognitive dissonance, and the manipulation of attitudes. *Journal of economic behavior & organization*, 2003, 52(3), 365-385.

v jednotnej línii pravicového naratívu – napríklad, že chudobní si môžu za svoj stav sami, že tvrdá práca je zárukou dobrého života, konzumenti správ si potom môžu vytvoriť takýto obraz sveta, ktorý sa ťažko mení, aj keď sú konfrontovaní s opačnými príkladmi (napríklad, že mnohí ľudia, ktorí tvrdo pracujú, sú chudobní, alebo že významným prediktorom bohatstva človeka je bohatstvo jeho rodičov). Takéto protipríklady potom ľudia, v záujme zachovania koherentného obrazu sveta, zavrhnu ako nedôveryhodné či nereprezentatívne.

Iným príkladom selekcie je selekcia ľudí s podobnými názormi do médií či think tankov. Namiesto toho, aby majiteľ média priamo prikazoval redaktorom, čo majú písať, stačí prijímať ľudí, ktorých svetonázor sa zhoduje so svetonázorom majiteľa. Ak sa v redakcii vytvorí kultúra názoru na svet, je tento skupinový tlak dostatočný na to, aby novinár s inými názormi z média odišiel, alebo prijal väčšinový názor. Takto sa vytvorí autocenzúra, ktorá umožní zdanlivú nezávislosť novinárskej práce v komerčných médiách²⁰².

Hľadanie obete

Zo zhoršujúcich sa ekonomických podmienok, zo zníženej istoty zamestnania sú ľudia, prirodzene, frustrovaní. Pre elity je však veľmi nebezpečné, keby si ľudia uvedomili, že sú to práve politici a ich sponzori, kto je za ekonomickú situáciu v krajine zodpovedný. Preto je dôležitou súčasťou politickej manipulácie nájsť pre ľudí obeť, ktorá by bola terčom negatívnych emócií a odvieďa by pozornosť od skutočných aktérov ekonomického diania. Preto sú obľúbenými témami pravicových strán migranti, Rómovia, chudobní či starí ľudia a pod.²⁰³

Zástupné problémy

Oblúbenou metódou politických manipulátorov je prezentácia zástupných problémov²⁰⁴. Tie sa vyznačujú tým, že sú často emocionálne nabité, no zároveň dostatočne abstraktné na to, aby sa ich riešenie dalo odkladať a dlho vydržali, či dostatočne nenáročné na to, aby sa kvôli nim nemuseli robiť ekonomické opatrenia, ktoré by oslabili pozíciu elity. Typickým súčasným zástupným prob-

202 GERMANO, F. a M. MEIER: Concentration and self-censorship in commercial media. *Journal of Public Economics*, 2013, 97, 117-130.

203 COCHRANE, C. a N. NEVITTE: *Scapegoating: Unemployment, far-right parties and anti-migrant sentiment. Comparative European Politics*, 2014. 12(1), 1-32

204 DJOURELOVA, M. a R. DURANTE: Media Attention and Strategic Timing in Politics: Evidence from US Presidential Executive Orders. *CEPR Discussion Paper 13961*, 2019.

lémom je korupcia. Je to príťažlivý pojem, ktorý u tých, ktorí proti nemu bojujú, vzbudzuje vznešené pocity. Je to problém, ktorý by iste bolo dobré vyriešiť a obsahuje silný etický motív. Nesie sa celou históriou ľudstva, takže je veľká šanca, že tu ešte dlhý čas bude a na prvý pohľad nevyžaduje zmenu ekonomického systému.

Polopravdy

Manipulácia je najefektívnejšia, keď obsahuje zrnko pravdy²⁰⁵. Napríklad často počujeme, že demografický vývoj sa mení a je preto potrebné zvyšovať vek odchodu do dôchodku. Zatiaľ, čo prvá časť tvrdenia je pravdivá, druhá časť už logicky vôbec nemusí nasledovať. Ak majú politici obavy o stabilitu dôchodkového systému, môžu sa snažiť zisky zo zvýšenej produktivity distribuovať tak, aby bolo dosť prostriedkov pre všetkých. Keď niekedy jeden farmár svojou prácou uživil v priemere štyroch ľudí, dnes ich uživil asi tisíc, produktivita rastie, no jej rozdelenie medzi ľudí nie je rovnomerné²⁰⁶. Zdrojov je teda dosť, aj keby podstatná časť populácie nepracovala. Skutočnosťou však je, že z každého vyprodukovaného eura ide 27 centov jednému percentu najbohatších ľudí v populácii a iba asi 9 centov sa rozdelí celej polovici ľudstva s priemernými a nižšími príjmami²⁰⁷. Iným príkladom je ospravedlňovanie zvýšených investícií do zbrojenia potrebou „plniť si svoje záväzky“, hoci neformálne²⁰⁸. Samozrejme, plnenie záväzkov je dôležité, ale naša krajina má toľko nesplnených záväzkov napríklad v oblasti investícií do vedy či vzdelávania či do riešenia chudoby, že je len politickou vôľou, na plnenie ktorých záväzkov sa peniaze použijú.

Neobjektívni experti

Hoci experti by mali byť zárukou objektívnosti a vedeckej pravdy, prax je často iná. Existuje veľmi veľa príkladov²⁰⁹, keď experti robia výskumy na objednávku

205 ALDRED, J.: *Licence to be bad: How economics corrupted us*. Penguin UK, 2019.

206 EPI: *The Productivity–Pay Gap*. [online]. EPI, 2019. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.epi.org/productivity-pay-gap/>.

207 UN: *World Social Report 2020*. [online]. New York: UN, 2020. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/02/World-Social-Report-2020-Chapter-1.pdf>.

208 BRHLÍKOVÁ, R.: Obraz „iného“ v zahranično-bezpečnostnej politike Slovenska. In: *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV.*, 2018, 323–332.

209 MOYNIHAN, R.: *Key opinion leaders: independent experts or drug representatives in disguise?*.

veľkých spoločností či iných záujmových skupín. Očividnými príkladmi sú výskumy zľahčujúce škodlivosť tabakových výrobkov či znižujúce podiel človeka na globálnom otepľovaní. Takéto kupovanie si expertov je znova dostupnejšie pre tých, ktorí disponujú dostatočným bohatstvom.

Uniformnosť výnimočnosti

Každý z nás sa rád cíti byť výnimočným²¹⁰. Takisto dôležitým psychologickým nástrojom proti frustrácii je nádej. Pravicové médiá radi podporujú tézu o tom, že každý je strojcom svojho šťastia, že každý má možnosť založiť úspešný startup či iným spôsobom sa stať milionárom. Podporuje to ľudskú potrebu istoty, pocit, že mám svoj život vo vlastných rukách²¹¹. A napriek tomu, že štúdie ukazujú, že bohatí ľudia majú s vyššou pravdepodobnosťou bohatých rodičov²¹² a že z čisto ekonomického hľadiska je nereálne, aby sme boli všetci milionári, je predstava, že tým úspešným budem práve ja, veľmi príťažlivá.

Pasivita

Pravicový naratív je pre niektorých ľudí príťažlivý aj tým, že jeho podstatou je nestarať sa o ostatných, pretože „prirodzený“ beh udalostí je ten najlepší. Tento naratív je príťažlivý aj v ťažkých časoch, pretože maskuje bezmocnosť, ktorú ľudia pociťujú²¹³. Je ťažké a frustrujúce bojovať proti klimatickým zmenám, proti moci korporácií. Naopak, je relatívne ľahké bojovať na osobnom fronte, robiť drobné rozhodnutia o tom, čo nakúpiť alebo akým dopravným prostriedkom ísť na dovolenku.

Bmj, 2008, 336(7658), 1402-1403. a WORLD HEALTH ORGANIZATION: *Tobacco company strategies to undermine tobacco control activities at the World Health Organization: Report of the committee of experts on tobacco industry documents*, 2000.

210 RUVIO, A.: *Unique like everybody else? The dual role of consumers' need for uniqueness*. *Psychology & Marketing*, 2008, 25(5), 444-464.

211 DECI, E. L. a R. M. RYAN: *Self-determination theory*. In VAN LANGE, P. A. M., KRUGLANSKI A. W. a E. T. HIGGINS (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (p. 416-436). Sage Publications Ltd., 2012.

212 MAJLESI, K. a kol.: Poor little rich kids? The role of nature versus nurture in wealth and other economic outcomes and behaviors. *Review of Economic Studies* (in press), 2019.

213 BAUMEISTER, R. F. a kol.: Freudian defense mechanisms and empirical findings in modern social psychology: Reaction formation, projection, displacement, undoing, isolation, sublimation, and denial. *Journal of personality*, 1998, 66(6), 1081-1124.

Čím väčšia je frustrácia, tým odhodlanejšie sú ľudia ochotní bojovať za drobné veci.

Identifikácia

Idea, ktorá často vedie ľudí bežných ľudí k tomu, aby sympatizovali s bohatými, je, že aj oni raz budú bohatí. Média často propagujú naratív, že tvrdou prácou sa vieme dostať k bohatstvu, aj keď ide o falošný mýtus²¹⁴, ktorý je veľkým zjednodušením ekonomickej reality. Naozaj, ak sú všetky podmienky rovnaké, ten, kto pracuje viac, by mal zarobiť viac. No podmienky v súčasnej spoločnosti rovnaké určite nie sú. Ten, kto zdedí viac, má viac hoci nepracuje. Ten, kto mal šťastie, že stál pri zrode nového trendu, má viac, aj keď pracuje menej ako ten, kto, rovnako schopný, také šťastie nemal.

Záver

Vysoká a neustále rastúca miera nerovnosti v spoločnosti negatívne ovplyvňuje je chudobných i bohatých²¹⁵. Ak chceme mať rovnejšiu spoločnosť, je nevyhnutné zmeniť mechanizmy distribúcie bohatstva. Aby sa však vôbec otvorila cesta k diskusii a dôraznejšej implementácii princípov, ako sú progresívna daň, daň z bohatstva či finančných transakcií, regulácia monopolov či dôstojná minimálna mzda, znižovanie veku odchodu do dôchodku alebo univerzálny základný príjem, je potrebné vytvoriť priestor pre vyváženú spoločenskú diskusiu.

Treba umožniť, aby do politickej arény mali rovnako ľahký prístup aj ľudia bez finančných prostriedkov, čo znamená zrušenie volebnej kaucie, výrazné zníženie finančných limitov na volebnú kampaň, aby sa obmedzila závislosť politických strán a následnej prijímanej legislatívy od bohatých sponzorov, či limitovanie korporátnych nadácií v aktivitách v politickej oblasti.

Je potrebné vytvoriť podmienky na zabránenie ideologického monopolu médií, napríklad posilnením počtu verejnoprávnych médií či podporou nezávislých

214 ALVARADO, L. A.: Dispelling the meritocracy myth: Lessons for higher education and student affairs educators. *The Vermont Connection*, 2010, 31(1), 2.

215 WILKINSON, R. a K. PICKETT *The spirit level. Why equality is better for everyone*. Penguin UK, 2010. a MCQUAIG, L. a N. BROOKS: *The Trouble with Billionaires: How the Super-Rich Hijacked the World (and How We Can Take It Back)*. Simon and Schuster, 2013. a CÔTÉ, S. a kol.: High economic inequality leads higher-income individuals to be less generous. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2015, 112(52), 15838-15843. a LEWIS, M.: Extreme Wealth Is Bad for Everyone—Especially the Wealthy. *The New Republic*, 2014, 12.

médií, definovaním stropu pre ziskovosť, limitovaním počtu médií vlastnených jedným subjektom či legislatívou proti mediálnym kartelom tak, aby mediálny priestor nebol deformovaný dominanciou korporátnych médií.

Literatúra

ALDRED, J.: *Licence to be bad: How economics corrupted us*. Penguin UK, 2019.

ALVARADO, L. A.: Dispelling the meritocracy myth: Lessons for higher education and student affairs educators. *The Vermont Connection*, 2010, 31(1), 2.

BAUMEISTER, R. F. a kol.: Freudian defense mechanisms and empirical findings in modern social psychology: Reaction formation, projection, displacement, undoing, isolation, sublimation, and denial. *Journal of personality*, 1998, 66(6), 1081-1124.

BOIN, A. a kol.: Crisis exploitation: political and policy impacts of framing contests. *Journal of European Public Policy*, 2009. 16(1), 81-106.

BRHLÍKOVÁ, R.: Obraz „iného“ v zahranično-bezpečnostnej politike Slovenska. In: *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV.*, 2018, 323-332.

COCHRANE, C. a N. NEVITTE: Scapegoating: Unemployment, far-right parties and anti-immigrant sentiment. *Comparative European Politics*, 2014, 12(1), 1-32.

CÔTÉ, S. a kol.: High economic inequality leads higher-income individuals to be less generous. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2015, 112(52), 15838-15843.

DAHL, R. A.: *On political equality*. Yale University Press, 2006.

DECI, E. L. a R. M. RYAN: Self-determination theory. In: VAN LANGE, P. A. M., KRUGLANSKI A. W a E. T. HIGGINS (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (p. 416-436). Sage Publications Ltd, 2012.

DJOURELOVA, M. a R. DURANTE: Media Attention and Strategic Timing in Politics: Evidence from US Presidential Executive Orders. *CEPR Discussion Paper 13961*, 2019.

DVE PERCENTA: *Štatistiky 2% z dane*. [online]. Bratislava: dve percenta, 2020. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.dvepercenta.sk/stats.php>.

D'ANIERI, P.: *International politics: Power and purpose in global affairs*. Cengage Learning, 2020.

EPI: *The Productivity-Pay Gap*. [online]. EPI, 2019 [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.epi.org/productivity-pay-gap/>.

FESTINGER, L.: *A theory of cognitive dissonance* (Vol. 2). Stanford university press, 1957.

GERMANO, F. a M. MEIER: Concentration and self-censorship in commercial media. *Journal of Public Economics*, 2013, 97, 117-130.

GOODIN, R.: The end of the welfare state? In: BALL T. a R. Bellamy (Eds.), *The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought (The Cambridge History of Political Thought*, pp. 202-216). Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

LEWIS, M.: Extreme Wealth Is Bad for Everyone—Especially the Wealthy. *New Republic*, 2014, 12.

MAJLESI, K. a kol.: Poor little rich kids? The role of nature versus nurture in wealth and other economic outcomes and behaviors. *Review of Economic Studies* (in press) 2019.

MCQUAIG, L. a N. BROOKS: *The Trouble with Billionaires: How the Super-Rich Hijacked the World (and How We Can Take It Back)*. Simon and Schuster, 2013.

MEDIAGURU: *Infografika: Přehled vlastníků slovenských médií*. [online]. Bratislava: Mediaguru, 2020. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.mediaguru.cz/clanky/2018/09/infografika-prehled-vlastniku-slovenskych-medii/>.

MINV: *Záverečné správy politických strán a politických hnutí o nákladoch na volebnú kampaň pre voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2020*. [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra, 2020. [cit. 12/05/2020] Dostupné: <https://www.minv.sk/?nr20-report>.

MOYNIHAN, R.: Key opinion leaders: independent experts or drug representatives in disguise?. *Bmj*, 2008 336(7658), 1402-1403.

MULLIGAN, C. B.: *Parental priorities and economic inequality*. University of Chicago Press, 1997.

NICKERSON, D. W. a T. ROGERS: Political campaigns and big data. *Journal of Economic Perspectives*, 2014, 28(2), 51-74.

OXOBY, R. J.: Attitudes and allocations: status, cognitive dissonance, and the manipulation of attitudes. *Journal of economic behavior & organization*, 2003, 52(3), 365-385.

RUVIO, A.: Unique like everybody else? The dual role of consumers' need for uniqueness. *Psychology & Marketing*, 2008, 25(5), 444-464.

SEN, A. a kol.: *On economic inequality*. Oxford University Press, 1997.

SOLT, F.: Economic inequality and democratic political engagement. *American Journal of Political Science*, 2008, 52(1), 48-60.

TUFEKCI, Z.: *Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics*. First Monday, 2014.

UN: *World Social Report 2020*. [online]. New York: UN, 2020. [cit. 12/05/2020]
Dostupné: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/02/World-Social-Report-2020-Chapter-1.pdf>.

VAN DIJK, T. A.: Discourse and manipulation. *Discourse & society*, 2006, 17(3), 359-383.

WILKINSON, R. a K. PICKETT: *The spirit level. Why equality is better for everyone*. Penguin UK, 2010.

WORLD HEALTH ORGANIZATION: *Tobacco company strategies to undermine tobacco control activities at the World Health Organization: Report of the committee of experts on tobacco industry documents*, 2000.

Dlhý pochod neoliberalov naprieč inštitúciami

PETER TAKÁČ

Forty years ago, a right-wing revolution took place in economy, which gave the world a completely new image. New ideas of neoliberalism have gained enormous social influence through universities, think tanks, the media and boards of corporations and institutions. They have changed the way many people perceive and understand things around them. The paper examines how power-driven economic policies have spread in public space and how they maintain a dominant position in it.

„Účelom štúdia ekonomiky nie je získať súbor hotových odpovedí na ekonomické otázky, ale naučiť sa, ako nebyť klamaný ekonómami.“ Joan Robinson, ekonómka²¹⁶

Z ekonómie sa v súčasnosti stala nová ideológia. Lepšie povedané, za posledných štyridsať rokov sa z ekonomickej vedy stal nástroj obhajoby jednostranných mocenských záujmov. Hromadenie poznatkov z ekonomickej oblasti a ich nezávislá analýza sa zmenili na hromadenie moci a jej ospravedlnenie.

Vzťah medzi producentom a vlastníkom prostriedkov, ktoré producent používa, bol v kapitalizme vždy vzťahom rovnako právoplatných nárokov. Vlastník prostriedkov si robil nárok na pracovnú silu, ktorú si kúpil a preto ju chcel čo najväčšmi využívať, a producent, ktorý prácu vykonával, sa snažil tento nárok obmedziť na určitú mieru a dohodnuté obdobie. Keďže sú oba nároky právoplatné, „medzi rovnakými právami rozhoduje sila“, písal Marx v *Kapitáli*.²¹⁷ Šlo a ide o to, kto z nich dvoch si svoje nároky obháji silnejšie. Inak povedané, či sa za určité obdobie bude pracovať viac, rovnako, alebo menej.

Dve taktiky presadzovania teórie

Na presadenie týchto nárokov a záujmov sa nepoužívala len hrubá sila, ale aj rozličné podoby presvedčovania a nadobúdania súhlasu – teda spôsoby, akými si tých druhých nenásilne získať na svoju stranu. Marx v „Nemeckej ideológii“ píše, že v skupine (triede) vlastníkov „vystupuje jedna časť ako myslitelia tejto triedy (jej aktívni konceptívni ideológovia, ktorých hlavným spôsobom obživy je vytvá-

216 URAMOVÁ, M.: *Základy ekonómie I*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004. s.3.

217 MARX, K.: *Capital. Volume One*. [online]. 1887. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch10.htm>.

ranie ilúzií tejto triedy o sebe samej)), kým ostatní sa k týmto myšlienkam správajú skôr receptívne a pasívne, pretože v skutočnosti sú aktívnymi členmi tejto triedy a majú menej času na to, aby si vytvárali ilúzie a myšlienky o sebe samých.“²¹⁸ Chcel tým povedať, že vládnuca trieda nepozostáva len z vlastníkov produkčných prostriedkov, ale aj ideológov, ktorí sa podieľajú na produkcii myšlienok sprevádzajúcich a odôvodňujúcich jej konanie. Dnes by sme do tejto skupiny mohli zaradiť nielen rozličných hovorcov, autorov prejavov, poradcov a konzultantov pre styk s verejnosťou, ale predovšetkým prevažnú väčšinu médií a think tanky, ktorých úlohou je podať ucelený pohľad na konanie skupiny vlastníkov a dať mu isté ratio (opodstatnenie).

Cenným vkladom do tejto témy boli práce Antonia Gramsciho, podľa ktorého nejestvuje jasné a nemenné vedomie o tom, čo je vlastne pre producentov alebo vlastníkov dobré a prospešné, a nemajú ho ani oni sami.²¹⁹ Všetok tento obsah sa formuje v boji o ideologickú nadvládu. Nie je totiž dokázané, že napríklad viac odpracovaných hodín nutne prinesie viac peňazí alebo väčší zisk, alebo že záhaľka škodí produktivite. Je to skôr dojem alebo povedomie, ktoré sme si osvojili, mysliac si, že ide v náš prospech, resp. neprospech.

Automobilový magnát Henry Ford si v 1924 osvojil 40-hodinový pracovný týždeň s voľnými víkendmi, pretože sa domnieval, že ak budú mať jeho zamestnanci viac voľného času, tak budú viac nakupovať, a teda kupovať aj viac jeho áut.²²⁰ V roku 1930 výrobca vložiek K. W. Kellogg zaviedol vo svojich fabrikách 6-hodinový pracovný deň a zvýšenie platu, vďaka čomu mohol prijať viac zamestnancov, ktorých v tej dobe zúfalo potreboval.²²¹ Alebo iný príklad: Zamestnanci firmy Apple na sebe v 80. rokoch hrdo nosili tričká s nápisom „Pracujem 90 hodín týždenne a milujem to!“. Odborníci na produktivitu však vypočítali, že keby pracovali

218 MARX, K.: Nemecká ideológia. In: MARX, K. – ENGELS, F., *Vybrané spisy v piatich zväzkoch 1*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1977, s. 244.

219 „Každá sociálna skupina, ktorá prichádza do pôvodného terénu podstatných funkcií sveta ekonomickej produkcie, si spolu so sebou organicky vytvára jednu alebo viaceré vrstvy intelektuálov, ktoré jej poskytujú homogenitu a povedomie o jej vlastnej úlohe nielen na ekonomickom, ale aj sociálnom a politickom poli.“ GRAMSCI, A.: *Selections from the Prison Notebooks*, New York: International Publishers 1992, s. 5.

220 AGOVINO, T.: Is It Time to Kill the 40-Hour Workweek? [online]. *HR Magazine*, Vol. 62 no. 1, February 2017. [cit. 29/06/2020]. Dostupné: <https://www.shrm.org/hr-today/news/hr-magazine/0217/pages/is-it-time-to-kill-the-40-hour-workweek.aspx>.

221 LOBELLO, C.: *What happened to the six-hour workday?* [online]. *The Week*, 2013 [cit. 29/06/2020]. Dostupné: <https://theweek.com/articles/454364/what-happened-sixhour-workday>.

len polovicu z tých hodín, zlomový počítač Macintosh z ich dielne by uzrel svetlo sveta o rok skôr.²²² Aj tu sa ukazuje, že naša predstava o tom, že kto viac pracuje, viac aj vyprodukuje, resp. viac zarobí, nie je jednoznačne pravdivá. Kratšia pracovná doba by nielenže znížila stres, a viedla tak k menšej chybovosti a nehodám na pracovisku, ale v konečnom dôsledku k väčšej spokojnosti zamestnancov a vyššej produktivite. Ako ukazujú čísla OECD, v bohatých krajinách sveta vyššia produktivita koreluje s kratšou pracovnou dobou.²²³ Povedané dnešným jazykom, pokiaľ hovoríme o ekonomických poučkách, ide skôr o trendy ako o pravdy.

Od 80. rokov sa myšlienky v oblasti ekonomickej vedy prekvapivo ujednotili. Rozličné pohľady na to, čo je možné a potrebné robiť v ekonomickej oblasti, sa zredukovali na úzky okruh politík. Čo sa stalo alebo ako k tomu došlo? Vtedy, konkrétne koncom 70. rokov, došlo vo svete k ekonomickému obratu k politike neoliberalizmu. Ide o teóriu, podľa ktorej je najlepším prostriedkom na dosiahnutie ľudského blaha uvoľnenie podnikateľských slobôd a schopností. Za týmto účelom usiluje o vytvorenie inštitucionálnych rámcov, ktoré zabezpečia právo na súkromné vlastníctvo a budú presadzovať voľné trhy a obchod. Štát sa má stiahnuť z oblasti poskytovania sociálnych služieb a jeho úloha sa má zúžiť na garanciu práv vlastníkov a, v prípade potreby, ich vynútenie. Svoj cieľ dosahuje cez privatizáciu a odstraňovanie prekážok, ktoré by tejto snahe stáli v ceste.

Z historického hľadiska šlo o zlom, pretože po druhej svetovej vojne panovalo presvedčenie, že kapitalizmus a komunizmus vo svojich hrubých podobách zlyhali, a preto za jediný spôsob, ako sa dalo pokračovať ďalej vo vývoji, bol považovaný mix štátnych, trhových a demokratických inštitúcií, ktoré by zabezpečovali mier, integráciu, blahobyt a stabilitu. Tento nový poriadok mali sprostredkovať medzinárodné inštitúcie ako OSN, Svetová banka, MMF a Banka pre medzinárodné platby. Ich úlohou bolo zasiahnuť vždy, keď je to nevyhnutné a nahradiť trhové procesy, aby sa zabezpečila plná zamestnanosť, ekonomický rast a blahobyt občanov.²²⁴

Myšlienky neoliberalizmu sa spočiatku šírili násilnou cestou. V Argentíne (1976) a Čile (1973) sa to dialo prostredníctvom brutálneho vojenského puču, krytého vládou Spojených štátov amerických a tamojšími bohatými vrstvami. Jeho

222 BREGMAN, R.: *How working less could solve all our problems*. [online]. Ideas.ted.com, 2017. [cit. 29/06/2020]. Dostupné: <https://ideas.ted.com/how-working-less-could-solve-all-our-problems-really/>.

223 THOMAS, A.: *Why working fewer hours would make us more productive*. [online]. The Guardian, 2015. [cit. 29/06/2020]. Dostupné: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2015/nov/09/fewer-working-hours-doctors-eu-negotiations>.

224 HARVEY, D.: *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 10.

pomocou sa potlačili všetky formy solidarity vytvorené hnutiami pracujúcich a mestskými hnutiami, ktoré ohrozovali ich moc. Ronald Reagan v USA a Margaret Thatcherová vo Veľkej Británii mali (kontra)revolúciu dokončiť demokratickými prostriedkami. Dôsledkom ich ekonomických reforiem malo v jednom aj druhom prípade byť radikálne prerozdelenie bohatstva v prospech najbohatšieho percenta a desatiny percenta obyvateľstva.²²⁵ Podľa ekonómov Duménila a Lévyho podiel najbohatšieho 1 % na národnom príjme po zavedení neoliberalných politík v USA vystrelil na 15 %.²²⁶ Tieto kroky sprevádzalo drastické zníženie daní pre korporácie, ako aj zníženie hornej hranice dane z príjmu zo 70 na 28 %.²²⁷

Tieto dva prístupy, akými sa neoliberali chopili riadenia spoločnosti, zodpovedajú dvom Gramscioho spôsobom presadzovania moci: prostredníctvom vytvorenia priamej, násilnej nadvlády a vybudovaním hegemonie v spoločnosti.²²⁸ Práve na to, aby sa získal „spontánny“ súhlas širokého obyvateľstva so smerovaním spoločenského života určeným vládnuou skupinou, bolo potrebné zabezpečiť súhlas jej intelektuálnych zástupcov. Teda tých jednotlivcov, ktorí dodávajú skupinám povedomie o ich záujmoch. Ukážeme si, ako sa toho dosiahlo v prípade neoliberalizmu.

Získavanie vplyvu

Pôvodne boli myšlienky neoliberalizmu obmedzené na okruh niekoľkých jednotlivcov z tzv. Montpèlerinskej spoločnosti, založenej v roku 1947, pozostávajúcej z ekonómov Friedricha von Hayeka, Ludviga von Misesa, Milтона Friedmana a čiastočne filozofa Karla Poppera. Okrajové myšlienky začali prenikať do hlavného prúdu po tom, ako sa im dostalo podpory od mocných skupín zložených z bohatých jednotlivcov a korporátnych lídrov, ktoré chceli v reakcii na povojnový konsenzus o zmiešanej ekonomike a približovanie sa USA k Sovietskemu zväzu brániť a rozširovať svoju moc. Za týmto účelom boli pripravení podporiť všetko od mccarthyizmu až po neoliberalizmus. Neoliberalizmus sa začal šíriť do spoločnosti prostredníctvom štedro financovaných think tankov (vo Washingtone to bol Heritage Foundation, v Londýne Institute of Economic Affairs), ale aj rozširovaním vplyvu

225 Ibidem, s. 15-16.

226 Ibidem, s. 16.

227 Ibidem, s. 26.

228 GRAMSCI, A.: *Selections from the Prison Notebooks*, New York: International Publishers 1992 s. 12.

na univerzitách (obzvlášť tej v Chicagu, ktorej dominoval Milton Friedman).²²⁹

Širšieho akademického uznania sa im dostalo po tom, čo boli Hayekovi (1974) a Friedmanovi (1976) udelené Nobelove ceny za ekonómiu. V skutočnosti však nešlo o skutočnú Nobelovu cenu, pretože Alfred Nobel cenu v tomto odbore neustanovil. Šlo a ide len o iniciatívu švajčiarskej bankovej elity, ktorá oceneniu prisúdila takéto meno. Ekonóm Michael Hudson kritizoval udelenie ceny ďalšiemu laureátovi tejto ceny Paulovi Samuelsonovi, známemu autorovi učebných textov z ekonómie, ktorý ju získal ešte pred nimi (1970). Ako tvrdí Hudson, Samuelson je predstaviteľom akademického mainstreamu, ktorý sa domnieva, že ekonomické sily majú tendenciu vyrovnávať výrobné sily a osobné príjmy vo svete okrem situácie, keď sa vymknú z rovnováhy v dôsledku „nečistôt“ vládnej politiky. Empirické pozorovanie však ukazuje, že historický vývoj voľného trhu smeroval k zvyšovaniu bohatších krajín a spomaľovaniu vývoja zaostávajúcich krajín. Práve existencia politických a inštitucionálnych „nečistôt“, ako sú zahraničné programy pomoci, šli proti tomuto prirodzenému smerovaniu ekonomickej histórie.²³⁰ V súvislosti s tým sa preto Hudson pýta, či nie je samotné udeľovanie Nobelových cien za ekonómiu len snahou legitimizovať špekulácie o „voľnom trhu“, teda predstavy o tom, ako dobre by ekonomiky fungovali, keby nedochádzalo k polarizácii bohatstva a majetkov, rastúcemu zadlženiu a vytváraniu závislosti medzi subjektmi. Dodáva, že teoretickým vysvetleniam o finančnej polarizácii, rastúcemu vymáhaniu renty a ďalším predátorským ekonomickým činnostiam nebola udelená žiadna cena. Zdá sa, akoby cieľom udeľovania „Nobelovej ceny za ekonómiu“ skôr bolo démonizovať takéto teórie ako nevedecké.²³¹ Takto sa ako podozrivé paradoxne neodmietajú tie humanitnovedné teórie, ktoré sa tvária objektívne a nezaujato, ale tie, ktoré naopak hovoria o prítomnosti moci a záujmov v teoretickej vede.

Ako vo svojej štúdii o dejinách neoliberalizmu píše David Harvey, úlohou uvedených a ďalších spriaznených think tankov²³² sponzorovaných korporáciami bolo viesť polemiku alebo vytvárať technické a empirické štúdie a filozofické argumenty na podporu neoliberálnych politík. Jedným z príkladov rozsiahlej siete ich

229 HARVEY, D.: *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 21-22.

230 HUDSON, M.: *J is for Junk Economics: A Guide to Reality in an Age of Deception*, Islet 2017, kap. Does Economics Deserve a Nobel Prize? (And, by the way, does Paul Samuelson deserve one?).

231 Ibidem, heslo Nobel Economics Prize.

232 Heritage Foundation, Hoover Institute, Center for the Study of American Business, American Enterprise Institute.

protežovania je i rešpektovaná vedecká organizácia National Bureau of Economic Research, ktorá je spolovice spozorovaná jednými z najväčších amerických korporácií.²³³ Vedecké poznanie a analýza faktov sa tak prispôsobuje obchodnej optike firiem, ktoré podporujú inštitúcie propagujúce ich záujmy. V čoraz väčšej miere sa tak dialo to, že zástupcovia biznisu začali svoje záujmy obhajovať ako jedna skupina.

Dôležitým míľnikom neoliberálnej (kontra)revolúcie bola dôverná správa predstavitela najvyššieho súdu USA Lewisa Powella, adresovaná Obchodnej komore, ktorú v roku 1971 vyzval, aby viedla útok na hlavné inštitúcie – univerzity, školy, médiá, vydavateľstvá, súdy –, aby zmenila spôsob, akým jednotlivci uvažujú o korporáciách, zákone, kultúre a jednotlivcoch.²³⁴ V správe napísal: „Sila spočíva v organizácii, v starostlivom dlhodobom plánovaní a implementácii, v konzistentnej činnosti po neurčité obdobie, v miere financovania dostupnej len prostredníctvom spoločného úsilia a v politickej moci dostupnej len prostredníctvom spoločnej akcie a celoštátnych organizácií.“²³⁵ Powell disponoval skúsenosťami korporátneho právnika, keď obhajoval korporáciu Philip Morris, v ktorej predstavenstve pôsobil, a brojil proti dokázaným škodlivým účinkom fajčenia. Svoju výzvu vydal v reakcii na odhalenia ochrancu práv spotrebiteľov Ralpha Nadera o automobilovej spoločnosti General Motors, ktorá podľa jeho zistení uprednostnila zisk pred bezpečnosťou vodičov. Powell jeho kritiku vnímal ako podkopávanie moci súkromných vlastníkov a krok k socializmu a jeho návrh zakročiť voči tejto tendencii sa stal východiskom pravicových think tankov a lobistických organizácií.

Záujmové skupiny vtedy prestali prezentovať len seba a naučili sa vnímať spoločné záujmy a šíriť myšlienky triedy vlastníkov ako takej. Vďaka podpore majetných jednotlivcov ako pivovarník Joseph Coors, či firemných nadácií Olin, Scaife, Smith Richardson, Pew Charitable Trust sa začali vo veľkom vydávať práce a knihy zastávajúce sa neoliberálnych hodnôt, ako napríklad Nozickova *Anarchia, štát a utópia*, presadzujúca minimálny štát. Televízny seriál Milтона Friedmana „Sloboda výberu“ bol sponzorovaný miliardárom Richardom Scaifem.²³⁶

Myšlienky neoliberalizmu si získali popularitu aj na univerzitách. Keďže v Spojen-

233 HARVEY, D.: *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 44.

234 Ibidem, s. 43.

235 POWELL, F. L.: *Attack on American Free Enterprise System*. [online]. The Supreme Court, 1971. [cit. 29/06/2020]. Dostupné: https://web.archive.org/web/20120104052451/http://www.pbs.org/wnet/supremecourt/personality/sources_document13.html.

236 Ibidem.

ných štátoch amerických môžu študovať väčšinou privilegovaní a dobre situovaní ľudia, pochádzajúci minimálne zo strednej triedy, bolo v tejto oblasti možné nadviazať na ich prirodzený odpor k autoritám. Stanfordova a Harvardova univerzita, ktoré boli štedro financované korporáciami a rôznymi nadáciami, sa stali hlavnými centrami neoliberalnej doktríny. Okolo roku 1990 už na väčšine ekonomických odborov a výskumných ústavov dominovalo neoliberálne myslenie. Vďaka tomu sa mohol jeho vplyv prostredníctvom študentov šíriť do inštitúcií a krajín celého sveta. Napríklad kľúčoví ekonómovia, ktorí pomohli adaptácii neoliberalizmu v Čile alebo Mexiku, boli vyškolenými americkými ekonómami tejto orientácie.²³⁷

Od politických nepokojov roku 1968, v značnej miere zastúpených študentmi, tu existovala požiadavka oslobodiť sa od rodičovských, korporátnych, byrokratických a štátnych obmedzení. Primárna myšlienka revolty, ktorou bola sociálna spravodlivosť, ustúpila požiadavkám na rozšírenie individuálnej slobody, z ktorej sa stal nástroj odbúrania regulačných a ochranárskych praktík štátu a tým aj obnovenia triednych záujmov vlastníkov. Sloboda mala po novom nájsť svoje vyjadrenie v spotrebiteľskom výbere, ktorý mal umožniť ľuďom prejsť rozličné životné štýly, kultúru a individualitu prostredníctvom nakupovania.

Vplyv veľkých vlastníkov sa začal vo väčšej miere odrážať aj v politickom boji. Najvyšší súd v roku 1976 prelomovým rozhodnutím *Buckley v. Valeo* usúdil, že právo korporácií dotovať politické strany neobmedzeným množstvom peňazí zabezpečuje prvý dodatok Ústavy. Podľa tohto rozhodnutia korporácie disponujú rovnakým právom sponzorovať politické subjekty, ako je právo na slobodu slova jednotlivcov vyjadrovať svoje názory, preto by jeho obmedzenie bolo protiústavné. Od tohto momentu mohli korporátne peniaze vo veľkom tiecť do oboch veľkých strán a vytláčať z nich záujem ľudí, pričom rozdiel medzi nimi je len v tom, ako sa stranám v týchto podmienkach darí oslovovať svojich voličov. Republikáni môžu v komunikačnej kampani narábať s hodnotami náboženstva a kultúrneho nacionalizmu, prípadne zjavnou alebo skrytou xenofóbiou, aby odviekli pozornosť od neoliberalizmu a moci korporácií k jednotlivým skupinám protežovaným liberálmi (černosi, ženy, homosexuáli). Demokrati majú pozíciu horšiu, pretože kvôli obavám zo straty alebo pohnevania si sponzorov nedokážu chrániť materiálne potreby svojej širokej voličskej základne (napr. bojom za všeobecnú zdravotnú starostlivosť či dostupné vzdelanie).

Ďalším mocným nástrojom presadzovania politiky neoliberalizmu sa stali nadnárodné finančné inštitúcie. Reagan, ktorý už počas svojho prvého roku v úra-

237 HARVEY, D.: *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 54.

de uvažoval o stiahnutí podpory Medzinárodnému menovému fondu, sa ho na oplátku za poskytovanú podporu rozhodol použiť ako nástroj ordinovania ekonomických reforiem zadlženým štátom. Dovtedy sa newyorské investičné banky angažovali vo financovaní drahých pôžičiek rozvíjajúcim sa krajinám, v prípade krachu ktorých museli znášať značné straty. Po novom však mal na krach doplatiť iba dlžník, pretože ak chcel vyjednať lepšie podmienky splácania dlhu, musel sa podvoliť vonkajšiemu vplyvu a zaviesť reformy, ktoré si žiadali zoškrtanie výdajov na sociálny štát, flexibilizáciu pracovných zákonov a privatizáciu štátneho majetku. Prvým príkladom tejto novej politiky sa v rokoch 1982 až 1984 stalo Mexiko, ktorého neschopnosť splácať dlh už nebola vnímaná ako investičná chyba veriteľa, ktorý nastavil zlé podmienky splácania, ale iba ako výlučný problém dlžníka, ktorý mal niesť celé bremeno dlhu, a to bez akéhokoľvek ohľadu na dosah na obyvateľstvo.²³⁸ Tento posun v nesení bremena je zároveň charakteristickým znakom prechodu od liberalizmu k neoliberalizmu.

Sieť jednostranných záujmov

Neoliberálna agenda sa postupne rozšírila do celého sveta, a to sériou odporúčaní v oblasti ekonomickej politiky, ktoré sa začali označovať ako washingtonský konsenzus. Protrhovo orientované politiky vo veľkom nahradili keynesiánsku reguláciu trhu. Tento prístup sa začal šíriť začiatkom 80. rokov minulého storočia, no naplno sa prejavil v 90. rokoch. Ako dodáva americký historik s britskými koreňmi Tony Judt, začiatkom nového storočia už washingtonský konsenzus ovládal celú politickú scénu: „Kam sa človek pozrel, všade bol nejaký ekonóm alebo „expert“ velebiaci prednosti deregulácie, minimálneho štátu a nízkych daní.“²³⁹ Univerzity, médiá, think tanky a nadnárodné inštitúcie vytvorili po celom svete nepriepustnú sieť, prostredníctvom ktorej sa môžu tieto myšlienky navzájom dopĺňať, potvrdzovať a neustále šíriť ďalej bez toho, aby museli čeliť vážnejšej alebo ostrejšej kritike.

- Študenti ekonómie sa s nimi stretávajú v hojnej miere na univerzitách, kde vo veľkom prevládajú. Hayekove myšlienky o tom, že spoločnosť ovládaná trhom je „spontánnym poriadkom“, takže do nej netreba nijako zasahovať, sú ľahšie vstrebateľné ako poznanie, že trh nikdy nefungoval dokonale ani samostatne a jeho neregulácia má fatálny dosah na živobytie bežných ľudí.
- Čitateľom a divákom sú prostredníctvom kanálov korporátnych médií ale-

238 Ibidem, s. 29.

239 JUDT, T.: *Zle se vede zemi*, Praha: Rybka Publishers 2011, s. 22.

bo think tankov sponzorovaných finančnými skupinami podsúvané rovnaké a jednostranné neoliberálne vysvetlenia ekonomických faktov. Ide o zavádzajúce metafory ako prirovnávanie ekonomiky k domácnosti, ktorá musí škrtat výdaje, pretože sa zadlžila,²⁴⁰ prirovnávanie trhu k prírode, do ktorej sa nemá zasahovať,²⁴¹ či frázovité vysvetlenia typu „štát je zlý vlastník“, podľa ktorých je štátneho vlastníctva lepšie sa za akúkoľvek cenu zbaviť.

- Pre politické strany je deregulácia trhu, okresávanie sociálnej ochrany občanov či znižovanie dlhu na úkor sociálneho štátu samozrejmosťou, o ktorých nie je potrebné polemizovať, ani o nich zvädzať politický boj. Dôkazom toho je skutočnosť, že lídri pôvodne ľavicovo orientovaných strán ako Bill Clinton alebo Tony Blair pokračovali v politike neoliberalizmu rozširujúcej sociálnu nerovnosť a posilňujúcej triednu moc bohatých.
- Keby sa aj našli strany, ktoré by vyhrali voľby s odlišnou politikou, nadnárodné inštitúcie typu Svetová banka, MMF by zúžili mantinely pre jej vládnutie. Zadlžené Grécko, ktorého reformná vláda chcela vyjednať realistické podmienky splatenia dlhu, bolo donútené nasledovať politiku škrtov napriek tomu, že ich ľudia v referende odmietli²⁴², a ktoré výšku dlhu v pomere k HDP ešte zvýšili. Bral sa teda do úvahy iba záujem veriteľa, nie obyvateľstva alebo podmienok, za ktorých došlo k zadlženiu.²⁴³

240 Napr. Paul Krugman na margo tejto falošnej metafory píše: „Naše príjmy sú nízke práve preto, že málo míňame. Obmedzovanie výdajov by naše príjmy ešte viac znížilo. Máme problém s príliš vysokým dlhom, ale ten dlh, to nie sú peniaze, ktoré by sme dlžili niekomu zvonku – sú to peniaze, ktoré si dlžíme navzájom, čo je obrovský rozdiel. A pokiaľ ide o znižovanie výdajov – znižovanie na úkor koho? Pokiaľ sa bude snažiť obmedzovať výdaje každý, situáciu to len zhorší.“ KRUGMAN, P.: *Skoncovat s krízí*, Praha: Vyšehrad 2012, s. 50.

241 Dokonca aj víťaz voľného trhu George Soros si uvedomuje jeho nedostatky. Viera v to, že najlepšou politikou je nechať trhom voľný priebeh, nazýva trhovým fundamentalizmom, ktorý považuje „za väčšiu hrozbu pre otvorenú spoločnosť než komunizmus“. SOROS, G.: *Otvorená spoločnosť. Reformovanie globálneho kapitalizmu*, Bratislava: Kalligram 2001, s. 146. Trhovní fundamentalisti podľa neho robia chybu, ak z premisy o nedostatkoch a negatívnych dôsledkoch štátnych zásahov vyvodzujú záver dokonalosti trhov. Ibidem, s. 221-2.

242 „Vydieranie Grécka okomentoval napr. aj Joseph Stiglitz, ktorý priamo hovorí o tom, že sa v posledných júnových dňoch roku 2015 dobre ukázalo, že nejde ani o ekonomiku, ani o peniaze, ale o moc a demokraciu. Stiglitz sa napríklad pozastavoval nad tlakom k primárnemu prebytku rozpočtu vo výške 3,5 %, čo je mimo akúkoľvek ekonomickú realitu. Napriek tomu (alebo možno práve preto) bola Trojka pri tomto celi „pevná“. ŠVIHLÍKOVÁ, I. a K. TSIVOS: *Řecká tragédie*, Praha: Novela bohémica 2017, s. 233.

243 „Napriek tomu, že už pred osudným referendum v júli 2015 zaznievali viac či menej opatrné hlasy z MMF, že „takto to ďalej nejde“ (nadväzujúce vlastne na dlhodobý spor

Čím teda je neoliberalizmus a čo priniesol za štyri desaťročia budovania dominance v spoločenskej sfére? Ekonóm Michael Hudson tvrdí, že ak bol stalinizmus v skutočnosti prechodným štádiom medzi kapitalizmom a kleptokraciou, za čosi podobné je možné považovať aj neoliberalizmus. Rozdiel spočíva v tom, že kým v prvom prípade si vládnuca skupina vyprodukovaný nadbytok ukoristovala cez byrokratické aparáty štátu, v prípade druhého sú vládnucej triede nápomocné finančné centrá.²⁴⁴ Kvôli obrovskému presunu bohatstva k najbohatšej časti spoločnosti a nadnárodným korporáciám, ku ktorému došlo za neoliberalizmu, ho David Harvey považuje za prostriedok konsolidácie skupinovej moci veľkých vlastníkov.²⁴⁵ Počas obdobia jeho dominancie sa prestala brať do úvahy skutočnosť, že vlastníci a (námezdné) pracujúci majú odlišné ekonomické záujmy, a tvrdilo sa, že ich záujem je spoločný. Tony Judt k tomu podotýka, že „to jednoducho nie je pravda. Bohatí nechcú to isté čo chudobní. Tí, ktorých živobytie závisí od zamestnania, nechcú to isté čo tí, ktorí žijú z investícií a dividend. Tí, čo nepotrebujú verejné služby, pretože si môžu dovoliť súkromné dopravné prostriedky, vzdelávanie a ochranu, neusilujú o rovnaké veci ako tí, kto sú celkom závislí od verejného sektora.“²⁴⁶ Takže keď sa sociálne služby (zdravotníctvo, školstvo, doprava, energetika) sprivatizovali a deregulovali, doplatili na to pracujúci, nie vlastníci, ktorí sa stali ich majiteľmi, alebo tí, ktorí s nimi začali obchodovať.

Otázka na záver teda znie: Ak je záujem všetkých ľudí rovnaký, prečo na to potrebujú byť presvedčení súborom inštitúcií protežujúcich jeden ekonomický smer a vytláčajúcich ostatné, relevantné a kvalifikované názory a smery? Ak silnými mocenskými skupinami v spoločenských inštitúciách je presadzovaná určitá teória (neoliberalizmus) a vytláčané sú iné ekonomické teórie, tak takáto teória nie je vedeckou teóriou, ale ideologickým nástrojom. Namiesto vytvárania priestoru pre súperenie ideí a ich kritické skúmania sa presadzujú mocenské záujmy jednej sociálnej skupiny na úkor ostatných. Takýto postup nepôsobí dojmom dôveryhodnosti a nesmeruje k dosahovaniu vedeckej objektivity. Ide skôr o tendenčné a jed-

Lagardeová versus Schäuble) a požadujúce väčšiu reštrukturalizáciu gréckeho dlhu, ku skutočne prelomovým kritickým sebereflexiám došlo až v roku 2016. Jedna z nich je štúdia nemeckých ekonómov, ktorá potvrdzuje to, čo bolo všeobecne známe od počiatku gréckej krízy – t. j. že kríza nezachraňovala Grécko, ale veriteľov.“ Ibidem, s. 241.

244 HUDSON, M.: *J is for Junk Economics: A Guide to Reality in an Age of Deception*, Islet 2017, heslo Stalinism.

245 HARVEY, D.: *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 26, 74.

246 JUDT, T.: *Zle se vede zemi*, Praha: Rybka Publishers 2011, s. 137.

nostranné úmysly usmerniť nielen formy bádania, ale aj slobodnej diskusie. A pre prostredie demokratickej spoločnosti prospešnej pre všetkých môže byť právoplatne vnímaný ako škodlivý.

Literatúra

AGOVINO, T.: Is It Time to Kill the 40-Hour Workweek? [online]. *HR Magazine*, Vol. 62 no. 1, February 2017. [cit. 29/06/2020]. Dostupné: <https://www.shrm.org/hr-today/news/hr-magazine/0217/pages/is-it-time-to-kill-the-40-hour-workweek.aspx>.

BREGMAN, R., 2017. *How working less could solve all our problems*. [online]. Ideas.ted.com, 2017. [cit. 29/06/2020].: <https://ideas.ted.com/how-working-less-could-solve-all-our-problems-really/>.

GRAMSCI, A.: *Selections from the Prison Notebooks*, New York: International Publishers 1992.

HARVEY, D.: *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press, 2007.

HUDSON, M.: *J is for Junk Economics: A Guide to Reality in an Age of Deception*, Islet 2017.

JUDT, T.: *Zle se vede zemi*, Praha: Rybka Publishers 2011.

KRUGMAN, P.: *Skoncovat s krizí*, Praha: Vyšehrad 2012.

LOBELLO, C., 2013. *What happened to the six-hour workday?* [online]. The Week, 2013. [cit. 29/06/2020]. Dostupné: <https://theweek.com/articles/454364/what-happened-sixhour-workday>.

MARX, K.: *Capital. Volume One*. [online]. 1887. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch10.htm>.

MARX, K.: Nemecká ideológia. In: MARX, K. – ENGELS, F., *Vybrané spisy v piatich zväzkoch 1*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1977.

POWELL, F. L.: *Attack on American Free Enterprise System*. [online]. The Supreme Court, 1971. [cit. 29/06/2020]. Dostupné: https://web.archive.org/web/20120104052451/http://www.pbs.org/wnet/supremecourt/personality/sources_document13.html.

SOROS, G.: *Otvorená spoločnosť. Reformovanie globálneho kapitalizmu*, Bratislava: Kalligram 2001.

ŠVIHLÍKOVÁ, I. a K. TSIVOS: *Řecká tragédie*, Praha: Novela bohemia 2017.

THOMAS, A.: *Why working fewer hours would make us more productive*. [online]. The Guardian, 2015. [cit. 29/06/2020].

Dostupné: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2015/nov/09/fewer-working-hours-doctors-eu-negotiations>.

URAMOVÁ, M.: *Základy ekonómie I*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004. s. 3.

Od zachovávaní status quo k zmene chápania politiky

ROBERT MIHÁLY

In both the political and media arenas, there are quite often calls for change in various ways. Radical changes and ideas among many, rather raise concerns about invoking totalitarian regimes of the past. On the contrary, other what supposed to be proclaimed changes, do not really have to be changes at all. It is precisely in the context of the global environmental crisis and its impending socio-economic consequences, it seems to be unprecedented that the need to change social and productive relations appears to be unavoidable. However, philosophically, we must ask what this change actually means in the first place and especially whether it applies to all the people and non-human nature or to only a particular group. The presented critical-philosophical contribution deals with obstacles as well as, the search for a possible space for such an understanding of politics, which would go from heteronomy to an autonomous society. The main objective of this text, which focuses on the Slovak context, is to analyze the discourse and available scope for progressive policies with the potential to bring about changes in socio-economic reality. Last but not least, the question of whose interest it is to maintain the current status quo.

Výskum zameraný na novinárov a novinárky, ktorý sa v roku 2015 uskutočnil v Českej republike, okrem iného ukázal, že takmer polovica ľudí z českého mediálneho prostredia sa svojím politickým presvedčením hlási k pravici, 14 % k ľavici a zbytok k stredovej orientácii.²⁴⁷ Nemám vedomosť o tom, že by sa na Slovensku niekedy realizoval podobný výskum, ale nie je nepravdepodobné, že by dopadol veľmi podobne. Zaujímavosťou je, že keď v roku 2010 uskutočnila agentúra Polis telefonický prieskum, ktorý sa týkal najviac želaného povolebného zloženia vlády, až 38 % opýtaných odpovedalo, že by si najväčšími priali vládu ľavicovo-pravicovej koalície. Čo je ešte zaujímavejšie, tak okrem očakávaného zosobnenia pravice stranou SDKÚ-DS (51,7 % opýtaných) a ľavice stranou SMER-SD (56,3 %), iba 15 % z opýtaných zaradilo do pravicovej časti spektra stranu SaS, 16,8 % zaradilo do ľavej časti politického spektra HZDS a 8,7 % opýtaných by medzi ľavicu zaradila aj

247 VOLEK, J. a M. URBÁNIKOVÁ: *Čeští novináři v komparativní perspektivě: hybridní, virtuální a mizějící žurnalisté v post-transformační fázi*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2017.

nacionalistickú Slovenskú národnú stranu.²⁴⁸

O čom tieto prieskumy vypovedajú? V prípade českého výskumu môžeme pozorovať zreteľnú asymetriu, ktorá predstavuje úplne opačnú tendenciu v porovnaní s mnohými západnými krajinami. V prípade druhého spomenutého prieskumu zo Slovenska sa nastoľuje otázka miery politickej gramotnosti, ktorá je spojená so schopnosťou alebo neschopnosťou aplikovať pri politickej sebaidentifikácii jasné a zrozumiteľné kritériá.

V prvom rade si musíme položiť otázku, čo slová ako ľavica a pravica vôbec znamenajú, a prečo je potrebné oponovať názorom, že v súčasnosti už nemajú nijaký relevantný význam. A po druhé, prečo je potrebné zaoberať sa problémom názorovej disproporcie v mediálnom priestore, ktorý vplyva na verejnú mienku a samotnú sociopolitickú realitu. Nejde pritom len o požiadavku akéhosi zachovania vyváženosti, ale aj o nesúlad medzi samotnými rozdielnymi náhľadmi a interpretáciami problémov, politik a v konečnom dôsledku samotného života a sveta. Načrtnem iba jeden z možných dôsledkov tejto asymetrie. Ak ľudia identifikujúci sa s istou, v tomto prípade ľavou časťou politického spektra, nemusia za týchto okolností cítiť dostatočnú reprezentáciu ich názorov v hlavnom prúde mediálneho priestoru, čo sa následne môže prejaviť v ich nedôvere v médiá samotné, či dokonca posilňovať ich inklináciu k pochybným zdrojom informácií – napríklad tzv. alternatívnych webov, s ktorými sa stotožnia práve pre spoločný pocit vylúčenia, či v horšom prípade pre pocit spiknutia. Neznamená to, že k pravici inklinujúci novinári by si teraz mali nútene osvojovať názory považované za „ľavicové“. Ide tu o samotné mechanizmy a procedúry kontroly diskurzov, na ktorých sa svojím vplyvom vedome či nevedome vo verejnom priestore významne podieľajú. V prvom rade by postačilo, aby niektoré pojmy a témy neboli zámerne vylučované zo slovných registrov a politického priestoru. Jedným z mnohých príkladov je pojem neoliberalizmus, ktorý bol vytlačенý až tak na okraj, že ho dnes sympatizanti fašizmu používajú ako synonymum neomarxizmu. Pri mnohých pojmoch totiž môžeme v laclauovskom zmysle²⁴⁹ hovoriť ako o plávajúcich signifikantoch. Tie označujú také znaky, ktoré sú pod vplyvom spoločenských zápasov a pokusov o reartikuláciu neupevnené a umož-

248 SITA: Ľudia chcú po voľbách ľavicovo-pravicovú vládu. [online] Bratislava: Petit Press, 2010. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://domov.sme.sk/c/5296034/ludia-chcu-po-volbach-lavicovo-pravicovu-vladu.html>.

249 Pozri napríklad: LACLAU, E.: *Emancipace a radikální demokracie*. Praha: Karolinum, 2013.

ňujú tak subverziu daného diskurzu.²⁵⁰ Jednou vecou sú preto diskusie aj v samotnom ľavicovom spektre, či tento pojem už dnes nie je zbytočne vágny a natiahnutý (narozdiel napríklad od prístupu k neoliberalizmu zo strany Michela Foucaulta a ďalších, ktorým sa ho podarilo odideologizovať), a druhou vecou je jeho zámerne vyčlenenie z mediálneho priestoru a prenechanie autoritárskej a konšpiračnej časti spoločnosti, ktorá ho úplne vyprázdnila a znehodnotila. Rovnaký dôsledok, no iné príčiny môžeme pozorovať napríklad pri pojme populizmus. Pojem populista je používaný každodenne a označuje sa ním v negatívnom, až pejoratívnom význame takmer ktokoľvek, koho politika má „sľubovať nesplniteľné“. Na rozdiel od už spomínaného Laclaua, ktorý k svojej koncepcii populizmu v snahe o jeho demýtizáciu pristupoval systematicky a neutrálne, dnes prevažuje chápanie tohto pojmu, ktoré sa úplne vzdialilo jeho pôvodnému významu, je čisto pejoratívne a označuje takpovediac všetko a zároveň vôbec nič. Existuje celý rad podobných problémov a vylúčených či, naopak, nadužívaním vyprázdnených pojmov. A mnohí ľudia s nimi narábajú bez toho, aby rozumeli ich významom. Demokracia sa redukuje na jej procedurálnu funkciu, kritika kapitalizmu je považovaná za kritiku samotnej demokracie, mnohé problémy a pojmy sa úplne tabuizujú, prípadne považujú za zastarané, ak nie úplne zbytočné. A táto problematickosť sa často týka, a tobož v krajinách označovaných ako postsocialistické, aj pojmov ľavica a pravica.

V tomto texte chcem prezentovať názor, že rozdiel medzi pravicovým a ľavicovým zmýšľaním by nemal a nemôže byť ovplyvňovaný neustálym poukazovaním na totalitárne výstražky minulosti či redukovaný na to, či daný jedinec sympatizuje s politickou stranou, ktorá sa sebaapoklamačne usídli na pravej, ľavej alebo stredovej časti politického spektra. Ide v konečnom dôsledku o samotné chápanie toho, čo je politika a čo je politické. Na rozdiel medzi ľavicovým a pravicovým spôsobom myslenia je okrem bežne prijímaného politologického hľadiska možno nazerať z filozofického hľadiska. A ak ho však chceme pochopiť, je nevyhnutné sa vrátiť k jeho koreňom.

Väčšina čitateľov a čitateľiek istotne vie, že pravo-ľavé rozdelenie pochádza z čias Veľkej francúzskej revolúcie, kde v zhromaždení sedeli na pravej strane zástancovia zachovania status quo a privilégií pre partikulárnu skupinu, zatiaľ čo ľudia naľavo reprezentovali požiadavky zásadných zmien a rušenia privilegií pre vybrané vrstvy. Inými slovami, napravo sedeli ľudia, ktorí považovali hierarchie a privilégiá za prirodzenú súčasť poriadku (s odvolaním sa na vyššiu autoritu Boha,

250 Artikulačné praktiky predstavujú pre Laclaua a Mouffe politické konanie, ktoré konštruje vzťahy medzi rôznymi sociálnymi skupinami – teda politický boj je diskurzívnym zápasom, v rámci ktorého dochádza k neustálym pokusom o fixáciu určitých významov.

kráľa, zákonov „prírody“ atď.) a vľavo sedeli ľudia, ktorí boli presvedčení, že daný hierarchický poriadok je ľudským výtvorom produkujúcim útlak, ktorý však nie je determinovanou nevyhnutnosťou, keďže zákony a inštitúcie zo svojej podstaty nie sú nemenné a možno ich ako akékoľvek iné ľudské výtvory spochybníť a zmeniť.

Ide na prvý pohľad o zjednodušujúce bipolárne rozlíšenie, akými sú ostatne aj mnohé ďalšie, ktoré vznikli v rámci vývoja moderného politického uvažovania – individuálna verzus kolektívna autonómia, negatívna verzus pozitívna sloboda, sloboda verzus rovnosť atď. Ide o komplexné vzťahy. Budem však trvať na tom, že z pohľadu politickej filozofie je pre pravicové myslenie charakteristické, že chce svet, jeho hierarchie a pravidlá jeho opakovania konzervovať, a ľavica, naopak, narušiť a zmeniť. Nejde tu pritom o nadradžovanie jedného spôsobu myslenia nad druhé – prípadne, o zjednodušenie, že jeden spôsob je cnosťou a druhý nerestou, ktorú treba za každú cenu eliminovať. Ide o nezhodu konštituujúcu samotnú politiku. Nemôžeme mať svet ani v stave permanentnej revolúcie, ani v stave permanentného status quo. Na rozdiel od fašistickej či autoritárskej zmeny sveta však nemôže nikdy ísť o povýšenie partikularity na univerzalitu. Nie je to požiadavka zničenia starého sveta a vytvorenia lepšieho sveta na jeho horiacich troskách. Tento aspekt spolu s absenciou projektu kolektívnej a individuálnej autonómie je v konečnom dôsledku dôvodom, prečo pri socializme sovietskeho typu musíme hovoriť skôr o ľavicovej zrade než o príkladnom type ľavicového myslenia. Je to práve požiadavka radikálnej demokracie a neustálej reflexie, ktorá je určujúcim rozdielom, pre ktorý dnes nemôže byť stotožnená radikálna ľavica a radikálna pravica, ako dve totožné hnutia, ktoré sú len natreté inými farbami, no obe vedú k bránam koncentračných táborov.

Toto nie je úplne bežný politologický pohľad, týka sa totiž samotných východísk filozofického myslenia. Od počiatku politiky ide o nezhodu medzi logikou hierarchií a početných nerovností na jednej strane a logikou rovnosti na strane druhej. Ide tu o uchopenie samotného princípu nezhody, ktorej základom je neustále napätie a vyjednávanie. A v neposlednom rade o otázku, prečo istý typ myslenia historicky a početne prevažuje nad druhým ako v prípade v úvode spomenutej asymetrie, ktorá sa objavuje v spoločenskom – a najmä v mediálnom priestore. Nakoniec, v súčasnej politickej realite existujú aj strany, ktoré sa sebaapoklamačne vyhlasujú za ľavicové, no preberajú prvky konzervatívneho nacionalizmu, autoritárstva a podobne. Aj pravicové či centristické strany na strane druhej presadzujú isté zmeny. Požiadavka zmeny sa pred každými parlamentnými voľbami stáva jednou z najpoužívanějších fráz na bilbordoch i v rétorických floskulách. Ak však hovoríme o samotných východiskách politického myslenia, musíme sa odpútať od povrchnej

interpretácie súčasnej politickej reality a pýtať sa napríklad, čo vlastne myslíme pod pojmom zmena. Hovoríme o čiastočných zmenách alebo spoločenskej zmene? Môže byť zmena určená len pre partikulárnu skupinu, alebo ak hovoríme o skutočnej zmene, musí sa týkať generického súboru? Čo podmieňuje samotnú možnosť zmeny? Uvažovanie filozofa Alaina Badioua sa dá zjednodušene opísať takto: Svet sa riadi zákonmi opakovania. Sú to opakujúce sa štruktúry a miesta, ktoré sa neustále menia, ale práve pod zákonmi opakovania. Ak máme hovoriť o skutočnej zmene, musíme prísť na hranicu opakovania a vytvoriť ruptúru – navrhnúť novú možnosť a umožniť tak vznik nového miesta, ktoré bude miestom pre zmenu. Podobne ako v umení aj v politike existuje tvorivá tendencia vytvárať nové formy a štýly. V histórii však takýchto politických projektov môžeme zrátať na prstoch jednej ruky.²⁵¹

Schopnosť takéhoto spôsobu myslenia nevyhnutne znamená požiadavku prekročenia stanovených hraníc normality. Znamená schopnosť a možnosť spochybnenia samotnej inštitúcie spoločnosti, ktorú Cornelius Castoriadis považoval za samotné vytvorenie politiky a demokracie. A táto možnosť spochybnenia súčasnej inštitúcie spoločnosti si vyžaduje pochopenie, že politiku nemožno redukovat' na zápas o explicitnú moc, ale že ide o reflexívnu a kolektívnu aktivitu, ktorá zavedené zákony a dôležité časti celkovej inštitúcie spoločnosti nepovažuje za posvätné či prirodzené.²⁵² Takýto spôsob uvažovania si taktiež vyžaduje radikálny spôsob uvažovania, ktoré sa bude vzťahovať ku koreňom problémov a nielen k ich povrchovým symptómom. Radikálnosť myslenia je však dnes bežne stotožňovaná s politogickým pojmom extrémistického. Teda niečoho, čo je nevyhnutné eliminovať, pretože ohrozuje samotné demokratické hodnoty. Nerozlišuje sa tu spôsob argumentácia a východiská kritiky jednotlivých typov disentu. Politológ Ondřej Slačálek preto preto koncept extrémizmu nazýva produktom zameranosti na seba politického streda: „všechny krajnosti mu splývají v jedno, nerozlišuje, z jakých hledisek a s jakými argumenty je kritizován či odmítán, jediné, na čem záleží, je pouhý fakt kritiky a odmítnutí.“²⁵³ Tento ďalší prejav kontroly preto v konečnom dôsledku ochudobňuje demokratickú diskusiu samotnú a zabraňuje uchopeniu štrukturálnych súvislostí daných problémov.

251 BADIOU, A.: *The Subject of Change: Lessons from the European Graduate School*. New York: Atropos Press, 2013. Pozri tiež: BURAJ, I.: Politická zmena sveta podľa Alaina Badioua. In: *Filozofia*, roč. 68, č. 8, 2013, s. 652 – 664.

252 CASTORIADIS, C.: *Philosophy, Politics, Autonomy*. New York: Oxford University, 1991.

253 SLAČÁLEK, O.: Obnažování moci – nástup neoliberálního vládnutí. In: *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus, 2010. str. 155.

Vezmime si napríklad v súčasnosti nadmieru rozšírené proklamácie boja proti korupcii. Korupcia je, nielen v slovenskom prostredí, väčšinou vnímaná ako prejav zlého riadenia štátu či dokonca pozostatok mentality prednovembrového režimu. Stačí vraj nastaviť účinnejšie mechanizmy, ktoré budú jednotlivcom v čo najväčšej možnej miere brániť v patologických zlyhaniach nenásytných jednotlivcov. Len málo sa však v prípade korupcie hovorí ako o systémovom probléme. Prečo vlastne ľudia páchajú korupciu? Chcú sa dostať k nejakej zákazke či nejakej výhode skôr ako ostatní. Chcú si poistiť, že budú v danom prípade úspešnejší pred ostatnými, s ktorými súperia o rovnaký cieľ. A čoho je to prejavom, ak nie samotného princípu trhovej súťaže, ktorá sa počas posledných desaťročí takmer úplne odpútala od štátu, stala sa miestom pravdy, a nad ktorou tak dnes štát disponuje len s veľmi slabými mechanizmami kontroly a možnosťami vplyvu?²⁵⁴

Veľa sa dnes hovorí o objektivite, kritickom myslení či obrane demokracie pred jej nepriateľmi a všemožnými ohrozeniami. Ktokoľvek, kto tieto idey proklamuje a myslí ich skutočne vážne, mal by v prvom rade bojovať proti už popísanej asymetrii a proti jednostrannosti interpretácie sveta. Práve to by predstavovalo skutočne veľký demokratický čin. O politiku sa totiž zaujíma mnoho ľudí, no len málo z nich o politickú filozofiu. Spomeňte si, kedy naposledy ste v televíznej debate videli politického filozofa?

A ak má niekto strach, že sa ľudia pokúšali v minulom storočí meniť svet až príliš, a je čas ho znovu viac interpretovať²⁵⁵, je to legitímny postoj. Ale interpretujeme svet dôsledne a začnime naozaj kriticky a radikálne myslieť. Vyzývajú nás k tomu planetárne problémy nebývalého rozsahu. Treba však opustiť falošnú predstavu, že je potrebné za každú cenu hľadať spoločenský zmier a spoločenský konsenzus. Spoločnosť je a bude presiaknutá antagonizmami, spormi a nezhodami. A demokracia bude vždy len taká kvalitná, do akej miery sa podarí hovoriť o veciach, o ktorých časť spoločnosti radšej alebo pre istotu mlčí.

254 FOUCAULT, M.: *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978-1979)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. s. 38-40.

255 Pozri v inom kontexte ČRO: „*Je opět na čase myslet radikálně. Čas prostých řešení je pryč,*“ říká filozof Slavoj Žižek. [online] Praha: Radio Wave, 2017. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://wave.rozhlas.cz/je-opet-na-case-myslet-radikalne-cas-prostych-reseni-je-pryc-rika-filozof-slavoj-5275296>.

Literatúra

BADIOU, A.: *The Subject of Change: Lessons from the European Graduate School*. New York: Atropos Press, 2013.

BURAJ, I.: Politická zmena sveta podľa Alaina Badioua. In: *Filozofia*, roč. 68, č. 8, 2013.

CASTORIADIS, C.: *Philosophy, Politics, Autonomy*. New York: Oxford University, 1991.

ČRO: „Je opět na čase myslet radikálně. Čas prostých řešení je pryč,“ říká filozof Slavoj Žižek. [online] Praha: Radio Wave, 2017. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://wave.rozhlas.cz/je-opet-na-case-myslet-radikalne-cas-prostych-reseni-je-pryc-rika-filozof-slavoj-5275296>.

FOUCAULT, M.: *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978-1979)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009.

LACLAU, E.: *Emancipace a radikální demokracie*. Praha: Karolinum, 2013.

SITA: *Ludia chcú po voľbách ľavicovo-pravicovú vládu*. [online] Bratislava: Petit Press, 2010. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://domov.sme.sk/c/5296034/ludia-chcu-po-volbach-lavicovo-pravicovu-vladu.html>.

SLAČÁLEK, O.: Obnažování moci – nástup neoliberálního vládnutí. In: *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus, 2010.

VOLEK, J. a M. URBÁNIKOVÁ: *Čeští novináři v komparativní perspektivě: hybridní, virtuální a mizející žurnalisté v post-transformační fázi*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2017.

Analýza počtu mediálnych výstupov vybraných think tankov

KATARÍNA DUFFEKOVÁ

Think tanks in Slovakia deal with variety of topics. These organizations bring together experts from selected scientific areas and provide their findings in various forms - by holding discussions, seminars, conferences or lectures, publishing magazines, monographs, or papers. Moreover, mass media can help spread findings of these think tanks among the public. The more these organizations are presented in the mass media, the more likely they are to be approached to (further) cooperate. The aim of the paper is to analyse the number of media outlets of selected think tanks (BPI, INEKO, INESS, IVPR) in the period from the beginning of 2019 to the end of April 2020.

Úvod

V konkurenčnom prostredí vedeckých a výskumných pracovísk existujú organizácie, ktoré sa zameriavajú na určitú spoločenskú oblasť, pričom ich cieľom je svojimi výstupmi poukázať na problémy v spoločnosti a navrhnúť možné riešenia. Tieto organizácie združujúce vedeckých pracovníkov zo širokej škály príbuzných odborov môžeme nazvať aj think tankmi. V rámci konkurencie medzi think tankmi orientujúcimi sa na rovnakú, resp. podobnú problematiku je dôležité ich povedomie nielen medzi odborníkmi a sympatizantmi, ale aj laickou verejnosťou. Ideálnym nástrojom na oslovenie širokej verejnosti sú masové médiá. Snaha o mediálny prezentáciu by mala byť pri takýchto organizáciách prioritou. Aj vďaka väčšiemu počtu mediálnych výstupov sa zvyšuje pravdepodobnosť, že think tank bude oslovený na ďalšiu spoluprácu. Zároveň sa tým zväčšuje jeho dosah a relevancia jeho výstupov. Cieľom nášho príspevku bude teda uskutočniť analýzu počtu mediálnych výstupov vybraných think tankov za obdobie od začiatku roka 2019 do konca apríla 2020.

Podmienky výberu think tankov

Pri ambícii analyzovať think tanky v Slovenskej republike sa naskytá niekoľko problémov. V prvom rade – ako určiť, ktoré organizácie oficiálne zaregistrované na Ministerstve vnútra SR do danej kategórie spadajú. Sú to tie, ktoré sa samy označujú za think tanky, alebo sú tak označované médiami, prípadne inými organizáciami, alebo len tie, ktoré spĺňajú definíciu think tanku?

Vychádzajúc z posledného sa vynára otázka: Aká je definícia think tanku? Podľa dokumentu *Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie* sa za think tanky považujú „...nezávislé výskumne alebo analyticky orientované organizácie, ktoré sú vo väčšine prípadov v súkromných rukách a ich cieľom je skúmať a analyzovať politické témy. Ich nezávislosť nie je ideologická, pretože think-tanky sa otvorene hlásia k svojmu ideologickému pozadiu (napríklad liberálne think-tanky, konzervatívne think-tanky).“²⁵⁶ Podľa uvedenej definície by sme mohli za think tanky považovať napríklad Nadáciu F. A. Hayeka (otvorene sa hlási k liberálnym myšlienkam), prípadne Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika (hlásiaceho sa ku konzervativizmu). Na druhej strane, pri (asi najznámejších organizáciách, ktoré v laickom ponímaní predstavujú think tanky) Inštitút ekonomických a spoločenských analýz (INESS) či Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy (INEKO) ne-nájdeme explicitné vymedzenie ich ideologického smerovania – vieme uskutočniť závery o ich príklone k liberalizmu len na základe popisu ich činnosti. Organizácia, ktorá sa za think tank označuje, a tiež je zaň označovaná v médiách, ale explicitne sa profiluje ako neideologická, je napr. Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť²⁵⁷, teda teoreticky (na základe už uvedenej definície) by think tankom nemala byť.

Ďalšou možnosťou ako teoreticky vymedziť think tanky je siahnuť po indexe think tankov. Takýto index každoročne vytvára *The Think Tanks and Civil Societies Program* (TTCSP) pôsobiaci v rámci Lauderovho inštitútu na Pensylvánskej univerzite. Podľa definície TTCSP think tanky sú organizácie uskutočňujúce analýzu, výskum a poradenstvo, ktoré sa orientuje na problematiku zahraničnej i domácej politiky a ktoré umožňujú politikom a verejnosti uskutočňovať informované rozhodnutia. Môžu pracovať ako súčasť vlády, politických strán, súkromných spoločností či záujmových skupín, ale aj ako mimovládne organizácie (v rámci nevládneho sektora²⁵⁸). Zároveň neuvádzajú podmienku týkajúcu sa ideologickej

256 PLICHTOVÁ, J. a A. ŠESTÁKOVÁ: *Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie*. [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra, 2018. [cit. 12/05/2020], s. 89. Dostupné: http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/vystupy_np_parti/Slovník%20zakladnych%20pojmov%20participacie%20obcanov%20a%20verejnosti%20v%20kontexte%20demokracie.pdf.

257 Inštitút SGI je nestranická, nezisková, mimovládna organizácia, ktorá sa neviaže na žiadnu ideológiu ani politickú stranu. Bližšie pozri: SGI: *O nás*. [online]. Bratislava: SGI, 2020. [cit. 13/05/2020]. Dostupné: <https://www.governance.sk/o-nas/>.

258 Bližšie k problematike nejednoznačnosti pojmov týkajúcich sa občianskeho sektora, pozri: BZDILOVÁ, R., G. EŠTOK a A. ONUFRÁK: *Politická participácia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015, s. 86 – 89.

(ne)závislosti týchto organizácií.²⁵⁹

V rámci dokumentu Global Go To Think Tank Index Report uvádzajú za rok 2019 existenciu 27 think tankov na Slovensku, ale nekonkretizujú ich zoznam, uvádzajú len tie, ktoré sa umiestnili v jednotlivých rebríčkoch. Z menovaných think tankov²⁶⁰ ani jeden nie je zaradený v rebríčku hodnotiacom think tanky venujúce sa sociálnej či ekonomickej oblasti.²⁶¹

Dva už uvedené príklady demonštrujú, ako je náročné určiť presné kritériá na výber think tankov na našu analýzu, pretože pri určení akýchkoľvek kritérií sa môže stať, že niektoré z relevantných organizácií vynecháme.

Následkom toho sme sa rozhodli subjektívne vybrať organizácie na základe týchto podmienok:

- Mediálne výstupy museli byť evidované za obdobie od 1. januára 2019 do 30. apríla 2020.
- Zoznam mediálnych výstupov²⁶² musel byť dostupný na webovej stránke organizácie.
- Organizácie museli deklarovať orientáciu na sociálne alebo ekonomické problémy spoločnosti v Slovenskej republike.
- Organizácie museli byť založené na Slovensku.

259 GO TO THINK THANK: *Global Go To Think Tank Index Reports*. [online]. Go to Think Thank, 2019. [cit. 14/05/2020]. Dostupné: <https://www.gotothinktank.com/global-goto-think-tank-index>.

260 Medzi nimi sú: Nadácia F. A. Hayeka, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPa), Globsec Policy Institute, Inštitút pre verejné otázky (IVO), Centrum pre európske záležitosti (CEA), Slovak Security Policy Institute (SSPI), INESS, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť (SGI) a Inštitút ázijských štúdií (v rámci Centra pre európske a severoatlantické vzťahy /CENAA/).

261 Bližšie k spôsobu výberu think tankov, k metodológii a k jednotlivým rebríčkom pozri: MCGANN, J. G.: *2019 Global Go To Think Tank Index Report*. [online]. University of Pennsylvania, 2020. [cit. 14/05/2020], s. 18 – 56. Dostupné: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1018&context=think_tanks.

262 Pri zbieraní dostupných dát sme vylúčili z mediálnych výstupov blogy. K tomuto kroku sme pristúpili z niekoľkých dôvodov. Kým niektoré z vybraných organizácií mali príspevky na blogu evidované priamo v mediálnych výstupoch (napr. IVPR), iné mali na sekciu blogov vyčlenený zvlášť priestor (napr. INESS). Zároveň v prípade INEKO boli blogy evidované aj v sekcii zvlášť a aj v mediálnych výstupoch. Taktiež by problém pri analýze predstavoval fakt, že v niektorých prípadoch pri blogoch išlo priamo o blog danej organizácie, v niektorých prípadoch len o členov daného think tanku a v niektorých prípadoch išlo o blogy, ktoré boli založené v rámci projektov, ktoré organizácie realizujú.

- Počet mediálnych výstupov (bez blogov) musel byť vyšší ako 50.

Na základe týchto uvedených kritérií sme vybrali tieto organizácie: Bratislava Policy Institute (BPI), INESS, INEKO a Inštitút pre výskum práce a rodiny (IVPR).

BPI je think tank, ktorý bol založený v roku 2017 a kladie si za cieľ poskytovať expertízy zamerané na „...oblasť politiky mládeže, extrémizmu, etnicity, menšín a migrácie.“²⁶³ INEKO je najstarším think tankom, ktorý sme si zvolili na analýzu. Bol založený v roku 1999 a orientuje sa na „...ekonomické a sociálne reformy s cieľom odstraňovať prekážky dlhodobého pozitívneho vývoja slovenskej ekonomiky a spoločnosti. [Orientuje sa tiež na podporu] potrebných ekonomických a sociálnych reforiem v SR, najmä prostredníctvom výskumu, vývoja a šírenia informácií a podpory verejnej diskusie.“²⁶⁴ Predposledným think tankom je INESS, ktorý v rámci popisu svojej činnosti uvádza, že ide o najcitovanejší think tank v slovenských médiách (nie je však uvedené, k akému obdobiu). Bol založený v roku 2006 a „...pôsobí v oblasti analýz zameraných na uplatňovanie princípov a nástrojov voľného trhu a ich dopadov v podmienkach slovenskej ekonomiky.“²⁶⁵ IVPR je zriaďovaný Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR a vznikol v roku 2003. Zameriava sa na „...aplikovaný sociálny výskum v oblasti sociálnej a rodinnej politiky, politiky trhu práce a zamestnanosti, zamestnaneckých vzťahov a v oblasti bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci.“²⁶⁶

Analýza počtu mediálnych výstupov

Najviac mediálnych výstupov (2 542) malo INEKO, podobne aj najvyšší počet médií (199), z ktorých bol uvedený mediálny výstup. Zo 199 médií až 84 malo individuálny výskyt (t. j. sa v nich nachádzal len jeden mediálny výstup – z celkového počtu výstupov to dokopy predstavovalo 3,30 %). Porovnateľný percentuálny pomer k danému súčtu mal týždenník Trend, ktorý mal celkovo 100 mediálnych

263 BPI: *About Us*. [online]. Bratislava: BPI, 2020. [cit. 10/06/2020]. Dostupné: <https://www.bpi.sk/index.php/about-us/>.

264 INEKO: *O nás*. [online]. Bratislava: INEKO, 2020. [cit. 10/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/onas/o-nas>.

265 INESS: *O INESS – Inštitúte ekonomických a spoločenských analýz*. [online]. Bratislava: INESS, 2020. [cit. 10/06/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/o-iness-institute-ekonomickych-spolocenskych-analyz>.

266 IVPR: *O nás*. [online]. Bratislava, 2020. [cit. 10/06/2020]. Dostupné: <https://ivpr.gov.sk/o-nas/>.

výstupov (3,93 % z celkového počtu).²⁶⁷ (tab. 1, graf 1)

	Počet mediálnych výstupov	Počet kategórií (médií) ²⁶⁸
BPI	183	41
INEKO	2 542	199
INESS	1 174	56
IVPR	71	30

Tabuľka 1. Počet mediálnych výstupov vybraných think tankov za obdobie 1. január 2019 – 30. apríl 2020

(zdroj: ineko.sk, iness.sk, bpi.sk, ivpr.gov.sk, spracovanie: autorka)

Dokopy vybrané think tanky zaznamenali 3 970 výstupov v 243 médiách. Uvedených šesť médií v tabuľke 2 tvorí viac ako polovicu (50,65 %) z celkového počtu mediálnych výstupov. Najviac mediálnych výstupov bolo v kategóriách SME a Hospodárske noviny, ktoré dokopy tvorili viac ako štvrtinu všetkých výstupov (27,40 %). Takmer desatina (8,94 %) všetkých mediálnych výstupov bolo vo verejnoprávnom médiu (rádio, televízia i webová platforma). (tab. 2)

267 INEKO: Mediálne výstupy za rok 2019. [online]. Bratislava: INEKO, 2019. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/media/medialne-vystupy-za-rok-2019>.
a INEKO: Mediálne výstupy za rok 2020. [online]. Bratislava: INEKO, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/media/medialne-vystupy-za-rok-2020>.

268 Za účelom zníženia počtu položiek v pri spracovaní výsledkov sme sa rozhodli uskutočniť niekoľko zmien. Pri médiách, ktoré majú tlačенú aj internetovú podobu, budeme uvádzať obe verzie v rámci jednej kategórie (napr. v kategórii „Denník N“ nebudeme rozlišovať, či mediálny výstup danej organizácie vyšiel v tlačenej alebo internetovej podobe, resp. v oboch) Pri jednotlivých kategóriách, kde sa spomínajú televízie/rádiá, nebudeme rozlišovať, či bol príspevok priamo odvysielaný v televízii/rádiu, alebo sa mediálny výstup nachádza len v rámci internetovej stránky danej televízie/rádiá, resp. stránke orientujúcej sa na spravodajstvo patriace k danému médiu (napr. tvnoviny.sk budeme zaraďovať do kategórie Markíza, resp. spravy.sk zaraďujeme do kategórie Fun rádio). Rozhodli sme sa zlúčiť všetky mediálne výstupy z rôznych stránok pôsobiach na doménovom mene druhej úrovne (napr. glob.zoznam.sk, openiazoch.zoznam.sk zaraďujeme do kategórie „Zoznam.sk“, podobne postupujeme aj v prípade kategórie SME, pod ktorú patrí tlačená aj internetová verzia denníka a všetky denníky a webstránky patriace pod vlastné doménové meno „sme.sk“. Výnimku predstavuje The Slovak Spectator, keďže ide o portál v cudzom jazyku.). Do kategórie Rozhlas a televízia Slovenska (RTVS) sme zaradili všetky mediálne výstupy z verejnoprávneho rozhlasu i televízie.

Kategórie (médiá)	Počet mediálnych výstupov	Počet kategórií (médií) ²⁶⁹
SME	552	13,90 %
Hospodárske noviny	536	13,50 %
RTVS	355	8,94 %
Denník N	212	5,34 %
Trend	185	4,66 %
TASR/ teraz.sk	171	4,31 %

*Tabuľka 2. Šesť najčastejšie sa vyskytujúcich médií v mediálnych výstupoch
(zdroj: ineko.sk, iness.sk, bpi.sk, ivpr.gov.sk, spracovanie: autorka)*

V grafe 1 prezentujeme šesť médií, v ktorých mali vybrané think tanky navyše mediálnych výstupov. Pri BPI sa percipienti v médiách stretávajú najmä s vyjadreniami sociológa Michala Vašečku a politologičky Viery Žúborovej. Z celkového počtu 183 mediálnych výstupov bolo najviac výstupov uverejnených v Denníku N (31). V porovnaní s ostatnými think tankmi, ktoré sa zameriavali na skôr na konkrétnu oblasť (napr. rodinná politika, aktuálna ekonomická situácia), experti BPI sa vyjadrovali najmä k aktuálnej problematike na politickej scéne a k voľbám.²⁷⁰ Nešlo len o vyjadrenia pre slovenské, ale aj pre zahraničné médiá. (tab. 3)

Pri INEKO vidíme, že na prvom mieste je SME (462 výstupov), čo je spôsobené najmä už spomínaným zlúčením viacerých výstupov do jednej kategórie. INEKO v rámci svojich výstupov bolo aktívne nielen na samotnej stránke sme.sk, ale tiež na regionálnej úrovni (tlačené regionálne periodiká MY a tiež ich webových verzie). Z veľkého množstva mediálnych výstupov sa médiá zameriavali najmä na rôzne analýzy (napr. úrovne kvality školstva, zdravotníctva, hodnotenia nemocníc), ktoré think tank uskutočňuje.

269 BPI: *Media*. [online]. Bratislava: BPI, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <https://www.bpi.sk/index.php/media-appearance/>.

270 INEKO: *Mediálne výstupy za rok 2019*. [online]. Bratislava: INEKO, 2019. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/media/medialne-vystupy-za-rok-2019> a INEKO: *Mediálne výstupy za rok 2020*. [online]. Bratislava: INEKO, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/media/medialne-vystupy-za-rok-2020>.

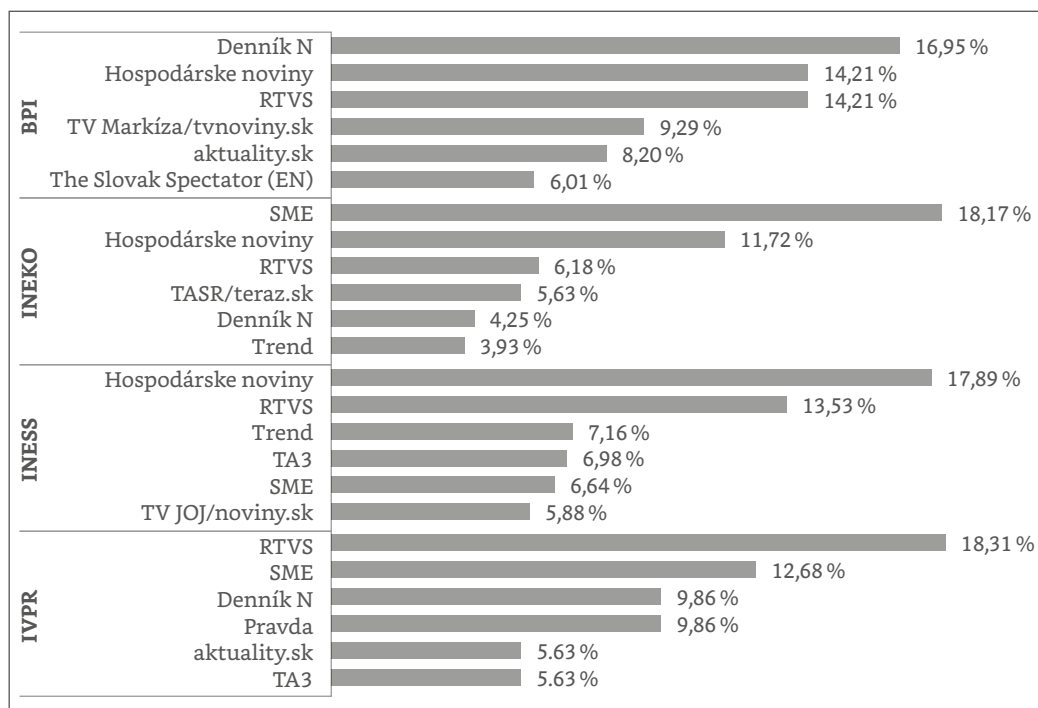
V prípade INESS, ktorá sa venuje najmä problematike v oblasti uplatňovania princípov voľného trhu, najväčší pomer mediálnych výstupov predstavujú Hospodárske noviny, do kategórie ktorých sme zaradili nielen tlačенú a internetovú verziu denníka, ale aj web strategie.hnonilne.sk a najmä finweb.hnonline.sk, do ktorého svojimi komentármi a analýzami prispievajú členovia INESS. Tretí najvyšší počet mediálnych výstupov (84) mal think tank v Trende (jeho tlačenej i webovej verzii), ktorý sa svojím obsahom orientuje na oblasť ekonomiky a financií.²⁷¹

Dovedna 13 mediálnych výstupov²⁷² mal think tank IVPR vo verejnoprávnom médiu. Kým pri ostatných think tankoch sa mediálne výstupy týkali prevažne ekonomickej oblasti, oblasti školstva či zdravotníctva, mediálne výstupy IVPR zahŕňali skôr rodinnú problematiku a aktuálne spoločenské a politické otázky, napríklad interrupcie, násilie na ženách či postavenie žien v spoločnosti celkovo. Sociologička Sylvia Porubánová, riaditeľka IVPR, bola často účastníčkou relácie RTVS Silná zostava, kde sa vyjadrovala práve k daným témam (aj v súvislosti s projektmi, ktoré IVPR realizuje).²⁷³

271 INESS: *Archív – INESS v médiách*. [online]. Bratislava: INESS, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/archive/iness-v-mediach>.

272 V kontexte mediálnych výstupov IVPR musíme poznamenať, že pri získavaní dát sme pracovali so sekciou „IVPR v médiách“ v rámci webových stránok organizácie za roky 2019 a 2020. I keď za rok 2019 sú uvedené mediálne výstupy jednotlivých členov organizácie aj vo výročnej správe dostupnej na stránke Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, v určitých prípadoch nie sú explicitne uvedené počty (napr. „cca 100“), prípadne médiá (napr. sa uvádza „prispievanie do denníkov a týždenníkov“ bez konkretizácie, o ktoré ide). Keby sme pri zbere informácií vychádzali z daného zdroja, neboli by sme schopní dostať presné zastúpenie jednotlivých médií a tiež počty. Rovnako by sme využitím tohto zdroja nesplnili už danú podmienku, že mediálne výstupy musia byť dostupné na webstránke organizácie.

273 IVPR: *IVPR v médiách*. [online]. Bratislava: IVPR, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <https://ivpr.gov.sk/?s=IVPR+v+m%C3%A9di%C3%A1ch>. a IVPR: *IVPR v médiách*. [online]. Bratislava: IVPR, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: https://www.ceit.sk/IVPR/index.php?searchword=IVPR+v+m%C3%A9di%C3%A1ch&ordering=&searchphrase=all&Itemid=1&option=com_search&lang=sk.

Graf 1. Šesť médií s najväčším počtom mediálnych výstupov
(zdroj: ineko.sk, iness.sk, bpi.sk, ivpr.gov.sk, spracovanie: autorka)

	Počet výstupov	Percentuálny podiel
BPI	48	26,23 %
INEKO	54	2,12 %
INESS	30	2,56 %
IVPR	4	5,63 %

Tabuľka 3. Výstupy vybraných think tankov v cudzom jazyku
(zdroj: ineko.sk, iness.sk, bpi.sk, ivpr.gov.sk, spracovanie: autorka)

Väčší počet výstupov v cudzom jazyku ponúka aj väčšiu pravdepodobnosť oslovenia o spoluprácu od zahraničných partnerov, a teda lepšiu prezentáciu aj mimo Slovenska. Preto sme sa rozhodli do tejto analýzy zaradiť aj pomer výstupov vybraných organizácií v cudzom jazyku. Ide pritom o slovenské médiá publikujúce

v cudzom jazyku (napr. The Slovak Spectator, Új szó, ma7.sk či korkep.sk), ale aj zahraničné médiá (televízia, tlač, web).

Viac ako štvrtina všetkých mediálnych výstupov BPI bola v cudzom jazyku, pričom išlo prevažne o výstupy v angličtine (napr. Visegrad Insight, Balkan Insight, The New York Times), ale vyskytli sa aj výstupy vo francúzštine (napr. La Libre), poľštine (napr. Tygodnik powszechny) či nemčine (napr. Ö1 Morgenjournal).²⁷⁴ Zo samotných kategórií, najviac výstupov (36) bolo v denníku Új szó, ktorý vychádza na Slovensku, pričom najviac výstupov v danom periodiku malo INEKO (24).²⁷⁵ Druhé najčastejšie sa vyskytujúce médium bolo The Slovak Spectator, ktoré sa vydáva ako mesačník a pôsobí na doméne sme.sk. Najvyšší počet mediálnych výstupov v médiu, ktoré nie je vydávané na Slovensku, mala Česká televízia (7), pričom všetky tieto mediálne výstupy malo BPI.²⁷⁶

Záver

Cieľom nášho príspevku bolo uskutočniť analýzu počtu mediálnych výstupov vybraných think tankov za obdobie od začiatku roka 2019 do konca apríla 2020. Keďže panuje nejednoznačnosť v definovaní pojmu think tank, subjektívne sme vybrali štyri organizácie, ktoré splnili nami stanovené podmienky – BPI, INEKO, INESS a IVPR.

V rámci nich sme sledovali celkový počet mediálnych výstupov v takej forme, v akej ich majú uverejnené priamo na svojej webovej stránke. Vychádzame z predpokladu, že čím väčší počet mediálnych výstupov má daný think tank, tým má väčšiu možnosť osloviť ďalších záujemcov o spoluprácu. Najviac mediálnych výstupov zaznamenali vybrané think tanky v médiách SME, Hospodárske noviny, Denník N či Trend. Sú to médiá, ktoré na spektre sociálno-ekonomickej problematiky skôr inklinujú k ekonomickej oblasti. Taktiež majú v rámci svojich domén vybudované aj špeciálne ekonomické platformy, ktoré sme ale pre zvýšenie prehľadnosti kategórií eliminovali. Vysoký počet výstupov mali organizácie aj v RTVS. Oproti iným televíziám a rádiám to predstavuje signál, že verejnoprávne médium,

274 BPI: *Media*. [online]. Bratislava: BPI, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <https://www.bpi.sk/index.php/media-appearance/>.

275 INEKO: *Mediálne výstupy za rok 2020*. [online]. Bratislava: INEKO, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/media/medialne-vystupy-za-rok-2020> a INEKO: *Mediálne výstupy za rok 2019*. [online]. Bratislava: INEKO, 2019. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/media/medialne-vystupy-za-rok-2019>.

276 BPI: *Media*. [online]. Bratislava: BPI, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <https://www.bpi.sk/index.php/media-appearance/>.

v snahe zachovať úroveň odbornosti, spolupracuje s relevantnými organizáciami, ktoré sa odborne venujú problematike rozoberanej v ich programovej štruktúre.

Najvyšší počet mediálnych výstupov (a teda predpokladáme, že aj najväčší dosah) malo jednoznačne INEKO. INESS, ktorý na svojej webstránke uvádza, že je najcitovanejším ekonomickým think tankom, mal o viac ako polovicu menej výstupov, takže tento záver z našej analýzy nevyplýnul. Na druhej strane však je potrebné zohľadniť, že autori daného tvrdenia nemuseli vychádzať z rovnakých dát ako my. V pomere k všetkým výstupom malo najviac výstupov v cudzom jazyku (a aj v zahraničných médiách) BPI.

Na záver musíme podotknúť, že autorka si je vedomá, že pri analýze think tankov vychádzame z dát, ktoré mohli byť zozbierané rôznym spôsobom, t. j. metóda zberu pri všetkých mediálnych výstupoch nie je jednotná. Naším cieľom však nebolo hodnotiť metódu zberu alebo overovať, či každý výskyt danej organizácie je zaevidovaný do mediálnych výstupov. Išlo o analýzu aktuálne dostupných dát, ktoré môžu pomôcť potenciálnym záujemcom o spoluprácu vybrať správny think tank nielen na základe jeho primárnej orientácie, ale aj mediálnej prezentácie.

Literatúra

BPI: *About Us*. [online]. Bratislava: BPI, 2020. [cit. 10/06/2020]. Dostupné: <https://www.bpi.sk/index.php/about-us/>.

BPI: *Media*. [online]. Bratislava: BPI, 2020 [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <https://www.bpi.sk/index.php/media-appearance/>.

BZDILOVÁ, R., G. EŠTOK a A. ONUFRÁK: *Politická participácia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015.

GO TO THINK THANK: *Global Go To Think Tank Index Reports*. [online]. Go To Think Tank, 2019. [cit. 14/05/2020]. Dostupné: <https://www.gotothinktank.com/global-goto-think-tank-index>.

INEKO: *Mediálne výstupy za rok 2019*. [online]. Bratislava: INEKO, 2019. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/media/medialne-vystupy-za-rok-2019>.

INEKO: *Mediálne výstupy za rok 2020*. [online]. Bratislava: INEKO, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/media/medialne-vystupy-za-rok-2020>.

INEKO: *O nás*. [online]. Bratislava: INEKO, 2020. [cit. 10/06/2020]. Dostupné: <http://www.ineko.sk/onas/o-nas>.

- INESS: *O INESS – Inštitúte ekonomických a spoločenských analýz*. [online]. Bratislava: INESS, 2020. [cit. 10/06/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/o-iness-institute-ekonomickych-spolocenskych-analyz>.
- INESS: *Archív – INESS v médiách*. [online]. Bratislava: INESS, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/archive/iness-v-mediach>.
- IVPR: *O nás*. [online]. Bratislava: IVPR, 2020. [cit. 10/06/2020]. Dostupné: <https://ivpr.gov.sk/o-nas/>.
- IVPR: *IVPR v médiách*. [online]. Bratislava: IVPR, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: <https://ivpr.gov.sk/?s=IVPR+v+m%C3%A9di%C3%A1ch>.
- IVPR: *IVPR v médiách*. [online]. Bratislava: IVPR, 2020. [cit. 13/06/2020]. Dostupné: https://www.ceit.sk/IVPR/index.php?searchword=IVPR+v+m%C3%A9di%C3%A1ch&ordering=&searchphrase=all&Itemid=1&option=com_search&lang=sk.
- MCGANN, J. G.: *2019 Global Go To Think Tank Index Report*. [online]. University of Pennsylvania, 2020. [cit. 14/05/2020], s. 18 – 56. Dostupné: https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1018&context=think_tanks.
- PLICHTOVÁ, J. a A. ŠESTÁKOVÁ: *Slovník základných pojmov participácie občanov a verejnosti v kontexte demokracie*. [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra, 2018. [cit. 12/05/2020], s. 89. Dostupné: http://www.minv.sk/swift_data/source/rozvoj_obcianskej_spolocnosti/participacia/vystupy_np_parti/Slovník%20zakladnych%20pojmov%20participacie%20obcanov%20a%20verejnosti%20v%20kontexte%20demokracie.pdf.
- SGI: *O nás*. [online]. Bratislava: SGI, 2020. [cit. 13/05/2020]. Dostupné: <https://www.governance.sk/o-nas/>.

Kto dostáva slovo v diskusii o klimatickej zmene?

TOMÁŠ PROFANT

The discussion about the climate crisis is just like the crisis itself not a natural phenomenon, but wo/man-made. It is socially constructed. In this construction it is not the economic think-tanks that dominate the discussion, but other actors. The chapter analyzes who is quoted and paraphrased in the Slovak media writing about climate change. In particular, in the 60 articles from the third quarter of 2019 in non-tabloid dailies – SME and N. The results show that natural scientists dominate the media gaining almost a third of all quotes and paraphrases. Politicians ensue with more than a fifth. Social scientists are in the articles in only 7 % of the cases and the same applies to activists and NGOs. This research is the first step toward answering the question “Who speaks?” and toward a more thorough discourse analysis that might show a marginalization of certain voices in the mainstream public debate.

Tento výskum bol podporený Grantovou agentúrou Českej republiky, číslo projektu 18-21864S „Středoproudové a alternativní ekonomické diskurzy v Česku a na Slovensku“.

Takmer polovica Európanov a Európaniek považuje klimatickú zmenu za zásadnú hrozbu pre spoločnosť.²⁷⁷ Pritom je podľa obyvateľstva rôznych štátov zároveň najvýznamnejšou hrozbou.²⁷⁸ Až v trinástich z 26 krajín sa umiestnila najvyššie spomedzi hrozieb, nasledovaná hrozbou militantného islamizmu a počítačovými útokmi.²⁷⁹

Obavy ľudí majú aj politici a médiá po celom svete. Hoci naďalej existujú ľudia popierajúci existenciu klimatickej zmeny alebo skutočnosť, že je spôsobovaná človekom, dominantná perspektíva uznáva, že svet čelí bezprecedentnému problému

277 FLEMING, S.: *What do people around the world think about climate change?* [online] World Economic Forum, 2018. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/climate-change-perceptions-europe-china-us/>.

278 POUSHTER, J. a Ch. HUANG: *Climate Change Still Seen as Top Global Threat, but Cyberattacks Rising Concern.* [online] Pew Research Center, 2019. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.pewresearch.org/global/2019/02/10/climate-change-still-seen-as-the-top-global-threat-but-cyberattacks-a-rising-concern/>.

279 Ibidem.

a že je potrebné sa tomuto problému venovať.²⁸⁰

Je teda zrejmé, že klimatická zmena či klimatická kríza je dôležitou celospoločenskou témou. Otázkou je, kto k nám o nej prehovára. Koho myšlienky dominujú vo verejnej diskusii o klimatickej zmene? Táto otázka je len konkrétnou variáciou na tému všeobecnej dominancie elít v spoločnosti. Každý si dnes môže povedať (takmer) čo len chce. Dokonca to môže (takmer) každý aj napísať a šíriť tak, aby k tomu mal zvyšok spoločnosti ľahký prístup. Technologické zmeny umožňujú nepoznanú rovnosť pri možnosti hlásať svoje myšlienky.

Hoci existuje rovnosť v možnosti prezentácie vlastných názorov verejnosti, rozhodne neexistuje rovnosť v otázke, kto je počúvaný. Len reč toho, kto je aj počúvaný, má moc niečo dosiahnuť. Preto je dôležité zamerať sa na tých, ktorí prehovárajú v médiách s reálnym dosahom svojho obsahu.

Kým v ekonomickej sfére má zmysel sa zamerať na analýzu pôsobenia ekonomických think tankov na Slovensku vzhľadom na ich dominanciu v tejto oblasti, v oblasti životného prostredia takúto dominanciu nedosahujú. Tu je analýza dominancie aktérov a obsahu povedaného ešte len na začiatku.

Najprv si teda musíme klásť Foucaultovu otázku: „Kto hovorí?“²⁸¹ Foucault sa ďalej pýta: „Aký je status jednotlivcov, ktorí – a jedine oni – majú predpísané či tradované právo právne definované alebo spontánne prijímané prednášať tento diskurz?“²⁸² Pre Foucaulta je to status lekára, ktorý analyzuje. Venuje sa jeho kritériám kompetencie a vedenia, inštitucionálnej legitimity, ktorú mu dodáva nemocnica, hierarchickým vzťahom k ostatným skupinám, ktoré ho stavajú na piedestál poznania. Klúčové potom je, že „[r]eč medicíny nemôže vychádzať od kohokoľvek“²⁸³. Ak je človek inštalatér alebo právnička, ich názor na medicínu má omnoho menší vplyv než vplyv lekárky či vedkyne. Foucault analyzuje, ako zrodenie kliniky vytvorilo obrovský mocenský aparát, v ktorom sa z lekára stáva prehovárajúci subjekt.

Dnes je lekárovo výsadné postavenie v spoločnosti samozrejmosťou a je azda nabúravané okrajovou kritikou pôrodov či politickou ekonómiou farmaceutických

280 Pozri napr.: EUROPEAN COMMISSION: *Causes of climate change*. [online] Climate Action - European Commission, 2016. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: https://ec.europa.eu/clima/change/causes_en.

281 FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové, 2002. s. 80.

282 Ibidem.

283 Ibidem, s. 81.

záujmov, ale vo svojej podstate ostáva neotrasiteľné. Lekár/ka je hlavným mocenským subjektom v poli medicínskeho vedenia.

Môj nedávny výskum diskusií o médiách ukazuje podobnú dominanciu.²⁸⁴ Nie je to však inštitucionálne umiestnenie či konkrétne zamestnanie, ale normatívna pozícia, ktorá je kľúčová pre definovanie, kto k nám prehovára o médiách. Sú to novinári a novinárky z centristických médií, ľudia so stredopravou politickou minulosťou a zamestnanci v časti mimovládneho sektora, ktorá sa vymedzuje voči alternatívnym médiám. Títo medzi sebou najčastejšie diskutujú o médiách a spoločne vytvárajú takmer nepreniknuteľné pole verejnej diskusie. Alternatívne médiá, ktoré tiež verejne diskutujú o médiách, sú vylúčené z tohto poľa a tvoria svoj vlastný priestor.

Podobnú otázku ako Foucault si kladiem aj v prípade oblasti klimatickej zmeny. Zaujíma ma, komu je prisudzované právo hovoriť o tejto téme. Koho si organizátori diskurzu – novinári a novinárky – vyberajú, aby ich citovali vo svojich článkoch? Kto je nimi zmocnený na to, aby nám hovoril pravdu (alebo nepravdu) o klimatickej zmene?

Vzťah médií ku klimatickej zmene je vo všeobecnosti problematický. Čoraz častejšie objavovanie sa extrémnych horúčav nie je dielom náhody, ale ho má na svedomí klimatická kríza a tú zasa človek. Problémom je, že správy o počasí sú nadeľ podávané akoby vyššia teplota nebola ničím iným než práve len teplotou. Tým efektívne neutralizujú to, čo nám planéta hovorí. Obsahová analýza „Extrémne ticho“ poukázala na skutočnosť, že z 226 správ o extrémnych meteorologických javoch v šiestich najväčších amerických televíznych staniciach v roku 2018 sa o klimatickej zmene zmienilo iba šesť.²⁸⁵

Český Deník Referendum zasa poukázal na prepojenie medzi vlastníctvom v energetickom a mediálnom sektore a obsahom médií v Česku.²⁸⁶ Väčšinový vlastník Energetického a priemyselného holdingu Daniel Křetinský je zároveň spolumajiteľom mediálneho domu Czech News Center, pod ktorý spadá aj web Info.cz. Podľa Petra Bittnera obsah článkov súvisiacich s energetikou na Info.cz slúži záujmom holdingu ťažiaceho hnedé uhlie. Info.cz napríklad kritizuje prechod na

284 PROFANT, T.: Slovenské verejné diskusie o médiách. Analýza normativity diskutujúcich. *Sociologický časopis*, Vol. 56, No. 5. prijaté na publikovanie.

285 ARKUSH, D., A. FISHER, V. BROWN a M. S. WACHTER: *Extreme Silence. How the U.S. media have failed to connect climate change to extreme heat in 2018*. Public Citizen, 2018.

286 BITTNER, P.: *Limity slušného tisku ve službách něčího zisku*. [online] Praha: Deník Referendum, 2018. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://denikreferendum.cz/clanek/27683-limity-slusneho-tisku-ve-sluzbach-neciho-zisku>.

čistú energetiku v Nemecku, prípadne aktivistov z Klimakempu označuje (spolu s BIS) za ľavicových extrémistov.

Podobne ako Denník Referendum, aj slovenské denníky SME a N (a ešte Aktuality a Kapitál) sa zapojili do iniciatívy „Covering Climate Now“.²⁸⁷ Cieľom iniciatívy je viac a lepšie pokrývať klimatickú krízu. Denník N dokonca začal uverejňovať údaje o oxide uhličitom v atmosfére a pri každom uvedení tohto údaju odkazuje na článok vysvetľujúci, prečo sa redakcia tieto dáta rozhodla uverejňovať.²⁸⁸

Je zrejmé, že vzťah médií ku klimatickej kríze je ambivalentný a komplexný a rôzne médiá ku kríze pristupujú rôznym spôsobom. Za najvýznamnejšie bývajú považované tzv. mienkotvorné médiá a uvedená výskumná otázka sa v tomto výskume týka práve ich.

Otázka vychádza z priestoru politickej ekológie. Jednou z jej základných tém je „ústredná rola expertného poznania a diskurzov pri definovaní problémov a ich riešení a neoddiskutovateľný význam nadnárodnej vedeckej mobilizácie.“²⁸⁹ Táto vedecká mobilizácia je spolu s ďalšími aktérmi diskurzívnym základom, na ktorom sa vedú politické boje. Postoje Donalda Trumpa alebo Václava Klauza na jednej strane a Greta Thunbergovej, Európskej komisie či Progresívneho Slovenska na strane druhej sa neprezentujú vo vzduchoprázdne, ani bez akéhokoľvek základu, od ktorého sa dá odraziť. Týmto základom je zmienená ústredná rola expertného poznania. Až po ňom nasleduje politický boj, ktorý je tak silno nerovný a usporiadaný vopred pre niektoré politické skupiny viac ako pre iné.

Základným predpokladom politickej ekológie je sociálna skonštruovanosť problémov životného prostredia. Akokoľvek reálne sú fyzikálne či fyzické javy, ktorých sme svedkami, vždy je to až spoločenský diskurz, ktorý im dáva zmysel. To platí tak o ťažko oddiskutovateľnej skonštruovanosti používania pojmov ako „klimatická zmena“ alebo „klimatická kríza“, ako aj o konsenzuálnej skonštruovanosti merania množstva emisií oxidu uhličitého v atmosfére. Aj tieto molekuly nám dávajú zmysel až potom, ako existuje diskurz ich existencie a merania. Na takomto (diskurzívnom) základe sa dá vystavať diskusia o tom, či práve emisie CO₂ prispievajú k zme-

287 COVERING CLIMATE NOW: *Partners*. [online] Covering Climate Now, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.coveringclimatenow.org/partners>.

288 VASILKO, T.: *Denník N bude uverejňovať údaje o CO₂ v atmosfére. Je ho tu najviac za tri milióny rokov*. [online] Bratislava: Denník N, 2019. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/1460056/dennik-n-bude-uverejnovat-udaje-o-co2-v-atmosfere-je-ho-tu-najviac-za-tri-miliony-rokov/>.

289 PEET, R., P. ROBINS a M. WATTS: *Global Nature*. In: Peet, R., P. Robins a M. Watts (ed.): *Global Political Ecology*. London and New York: Routledge, 2011, s. 1–49, s. 10.

ne teploty na planéte, či to náhodou nie je napríklad vodná para, či ide o klimatickú zmenu alebo klimatickú krízu a či ju má na svedomí človek alebo napríklad zmeny slnečného žiarenia.

Práve uvedené nemá byť nijako kontroverzným tvrdením. Ide o základnú teoretickú perspektívu, ktorá poukazuje na dôležitosť analýzy spôsobu, akým je celý fenomén životného prostredia skonštruovaný. Jednoducho povedané, to, ako sa bavíme o klimatickej kríze, nie je nijakým spôsobom prirodzené, ale je to tvarované množstvom aktérov a mocenských vzťahov medzi nimi.

Hoci veda sama nám poskytuje dostatok dôvodov na to, aby sme jej nedôverovali, často zároveň prichádza s informáciami, pri ktorých nie je dôvod, aby sa nestali konsenzuálnymi a aby tí, ktorí o nich chcú diskutovať, ich nepovažovali za pravdivé. Hoci naďalej pretrváva pri takýchto vedeckých „faktoch“ nedôvera, cieľom tohto textu nie je ich spochybňovať.

Cieľom tohto textu je ich považovať za súčasť diskurzu o klimatickej zmene a odpovedať na otázku: Kto hovorí v tomto diskurze? Ktorí aktéri sú dominantní a ktorí sú marginalizovaní? Ktorým aktérom je dávaný priestor a ktorým, naopak, je tento priestor upieraný?

Metóda

Pod diskurzom klimatickej zmeny sa tu rozumie veľmi obmedzený súbor 60 článkov v denníkoch Denník N a SME za august, september a október 2019, ktoré sa venovali tejto téme. Denníky boli vybrané pre svoj spoločenský význam. Akokoľvek nejde o najčítanejšie médiá, svoju významnosť čerpajú zo skutočnosti, že nejde o bulvárne noviny. Naopak, ide o tzv. mienkotvorné médiá. Predaný náklad denníka SME za 3. štvrtrok 2019 bol 21 324 kusov mesačne (na porovnanie Nový čas predal v tom istom období 68 523 kusov mesačne)²⁹⁰ a v roku 2019 mal web SME niečo viac ako 2,5 milióna reálnych používateľov za mesiac.²⁹¹ Odhadovaná čítanosť SME v roku 2019 bola 5 % populácie (Nový čas 14 %).²⁹² Podľa vlastných dát počet predplatiteľov Denníka N v roku 2019 dosiahol 45 000 a me-

290 ABC SR: *Archív výsledkov*. [online]. Bratislava: ABC SR, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <http://www.abcsr.sk/aktualne-vysledky/archiv-vysledkov/>.

291 SME: *Inzercia*. [online]. Bratislava: Petit Press, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.petitpress.sk/inzercia/inzercia-sme-sk/>.

292 MEDIAN SK: *MML-TGI národný prieskum spotreby, médií a životného štýlu Market & Media & Lifestyle -TGI*. [online]. Bratislava: Median SK, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.median.sk/pdf/2019/ZS1914SR.pdf>.

sačných návštevníkov mal niečo nad milión.²⁹³ Kapitola teda predstavuje analýzu významnej časti mediálneho stredného prúdu.

Analyzované články boli vybrané zo sekcie „Klimatická zmena“ v oboch denníkoch. Následne bola vytvorená tabuľka, v ktorej bola zachytená každá citovaná alebo parafrázovaná osoba a tej bola priradená charakteristika. Mohlo ísť o prírodného vedca, sociálneho vedca, ekonóma, novinára (prípadne youtubera), politika, aktivistu alebo človeka z mimovládneho sektora, osobu v roli „reprezentanta ľudu“ teda nie experta, nie aktivistu, nie politika a nie novinára, konkrétne napríklad rybára, farmára či matku a napokon v kategórii nezaradení boli ťažko zaraditeľní ľudia, ako napríklad spisovatelia či Juraj Mesík, ktorý by bol zaraditeľný do viacerých kategórií naraz.

Kapitola analyzuje početnosť týchto citácií a parafráz. Jej obmedzením je, že neskúma, čo bolo povedané, ani aký priestor mali daní aktéri. Ide teda o prvý krok k zisťovaniu odpovede na otázku, kto na Slovensku rozpráva o klimatickej zmene alebo kríze.

293 DENNÍK N: *Infografika: Ako sa Denníku N darilo v roku 2019*. [online]. Bratislava: Redakčný blog Denníka N, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/1700685/infografika-dennikn-2019/?ref=tema>.

Analýza

Základom analýzy je tabuľka 4 agregujúca konkrétne citované a parafrázované osoby do ich spoločenských funkcií a ukazujúca početnosť týchto funkcií.

Spoločenská funkcia	Počet citovaných a parafrázovaných osôb (257)
Prírodné vedy	82 (32 %)
Politika	56 (22 %)
Ekonómia	31 (12 %)
Žurnalistika a Youtube	21+4 (10 %)
Sociálne vedy	19 (7 %)
Aktivizmus a mimovládne organizácie	15+4 (7 %)
Reprezentanti ľudu	7 (3 %)
Podnikanie	5 (2%)
Medicína	4 (2 %)
Nezaradení	9 (4 %)

Tabuľka 4. Citované a parafrázované osoby, zdroj: autor

Analýza početnosti jednotlivých spoločenských funkcií ukazuje, že stredoprúdové médiá najviac citujú a parafrázujú prírodných vedcov a vedkyne. Išlo takmer o jednu tretinu zo všetkých citovaných a parafrázovaných osôb. Politici a političky reprezentovali menej ako štvrtinu všetkých k čítateľstvu prehovárajúcich osôb. Viac ako desatinu tvorili ekonómovia, ale takmer polovica z nich sa nachádzala v článku „Panel ekonomických expertov: Čo by malo Slovensko robiť v reakcii na klimatickú zmenu“. Žurnalistiku a youtuberov reprezentovala desatina osôb a sociálne vedy 7 % citovaných a parafrázovaných osôb. Okrem týchto skupín v textoch hovorili aj lekári, podnikatelia a reprezentanti ľudu.

Hlbšia predbežná analýza by išla za jednoduchú analýzu početností a ukázala by, že do skupiny sociálnych vedcov boli zaradení napríklad rektori či predseda SAV vo svojich úradníckych úlohách alebo teoretik fotografie vyjadrujúci sa k fotke. O väčšine ekonómov sa potom nedá povedať, že by to boli reprezentanti environ-

mentálnej alebo ekologickej ekonómie a analýza by zrejme ukázala, že ich citáty či parafrázy vychádzajú poväčšine z ekonómie stredného prúdu.

Dve skupiny, ktoré by mohli priniesť alternatívne spoločenské hľadiská do diskusie o klimatickej kríze, sú osoby z oblasti politiky a tretieho sektora. Z politiky boli na jednej strane prítomní reprezentanti a reprezentantky dominantného politického prúdu ako prezidentka Zuzana Čaputová, europoslanec Martin Hojsík či Emmanuel Macron. Na druhej strane boli citovaní prezidenti USA Trump, Brazília Bolsonaro či Václav Klaus. V rámci aktivizmu bol najčastejšie v novinách prítomný hlas Gréty Thunbergovej. Nebyť nej, kritický hlas voči súčasnému či už liberálnemu alebo konzervatívnemu establišmentu zrejme nezaznie. Z mimovládneho sektora boli prítomné v mnohom centristické členky iniciatívy Znepokojené matky alebo organizácie Envipak zaoberajúcej sa recykláciou.

Až kvalitatívna obsahová analýza alebo analýza diskurzu by bola schopná ukázať, čo čitateľstvu citovaní a parafrázovaní aktéri a aktérky hovoria a kde sa nachádzajú v rámci diskurzu udržateľného rozvoja. Či ide o technooptimistov veriacich v sily trhu alebo modernizátorov usilujúcich o lepšiu reguláciu či o bojovníkov proti systému alebo o ezoterickejších hlbinných ekológov. Táto prvotná analýza naznačuje, že v diskurze sú ostrejšie postoje k súčasnému systému odsúvané na okraj a ak zaznejú, tak skôr z úst stredoškolačky ako z úst aktérov obvykle prinášajúcich poznanie, ako sú vedci či lekári. Presnejšie zistenia v tomto ohľade by však priniesla až ďalšia analýza.

Záver

Spôsob, akým vnímame klimatickú krízu, nie je prirodzený, ale je sociálne skonštruovaný. Na povahu informácií o problematike životného prostredia, ktoré sa k nám dostávajú, má vplyv rôznorodá skupina aktérov disponujúca rôznymi formami moci. Nie sú to primárne ekonomické think tanky ako v ekonomickej oblasti. Novinári a novinárky dávajú vo svojich textoch priestor rôznym aktérom.

Skromná analýza v tomto texte ukazuje, že v mienkotvorných slovenských novinách k nám najčastejšie prehovárajú prírodní vedci a vedkyne. Až po nich nasledujú politici. Sociálna veda, aktivizmus a mimovládky sú tiež zastúpené, ale v omnoho menšej miere. Tento výskum naznačuje potenciál konkrétnej politickej orientácie diskurzu produkovaného mienkotvornými médiami, ale až hlbšia analýza by ukázala, ako verejnú diskusiu ovplyvňujú aktéri, ktorých citujú a parafrázujú médiá.

Literatúra

- ABC SR: *Archív výsledkov*. [online]. Bratislava: ABC SR, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <http://www.abcsr.sk/aktualne-vysledky/archiv-vysledkov/>.
- ARKUSH, D., A. FISHER, V. BROWN a M. S. WACHTER: *Extreme Silence. How the U.S. media have failed to connect climate change to extreme heat in 2018*. Public Citizen, 2018.
- BITTNER, P.: *Limity slušného tisku ve službách něčího zisku*. [online] Praha: Deník Referendum, 2018. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://denikreferendum.cz/clanek/27683-limity-slusneho-tisku-ve-sluzbach-neciho-zisku>.
- COVERING CLIMATE NOW: *Partners*. [online] Covering Climate Now, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.coveringclimatenow.org/partners>.
- DENNÍK N: *Infografika: Ako sa Denníku N darilo v roku 2019*. [online]. Bratislava: Redakčný blog Denníka N, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/1700685/infografika-dennikn-2019/?ref=tema>.
- EUROPEAN COMMISSION: *Causes of climate change*. [online] Climate Action – European Commission, 2016. Text. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: https://ec.europa.eu/clima/change/causes_en.
- FLEMING, S.: *What do people around the world think about climate change?* [online] World Economic Forum, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/climate-change-perceptions-europe-china-us/>.
- FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové, 2002.
- MEDIAN SK: *MML-TGI národný prieskum spotreby, médií a životného štýlu Market & Media & Lifestyle -TGI*. [online]. Bratislava: Median SK, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.median.sk/pdf/2019/ZS1914SR.pdf>.
- PEET, R., P. ROBINS a M. WATTS: *Global Nature*. In: Peet, R., P. Robins a M. Watts (ed.): *Global Political Ecology*. London and New York: Routledge, 2011. s. 1–49.
- POUSHTER, J. a Ch. HUANG: *Climate Change Still Seen as Top Global Threat, but Cyberattacks Rising Concern*. [online] Pew Research Center, 2019. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.pewresearch.org/global/2019/02/10/climate-change-still-seen-as-the-top-global-threat-but-cyberattacks-a-rising-concern/>.
- PROFANT, T.: *Slovenské verejné diskusie o médiách. Analýza normativity diskutujúcich. Sociologický časopis*, Vol. 56, No. 5. Prijaté na publikovanie.
- SME: *Inzercia*. [online]. Bratislava: Petit Press, 2020. [cit. 28/7/2020]. Dostupné: <https://www.petitpress.sk/inzercia/inzercia-sme-sk/>.

VASILKO, T.: *Denník N bude uverejňovať údaje o CO₂ v atmosfére. Je ho tu najviac za tri milióny rokov.* [online] Bratislava: Denník N, 2019. [cit. 28/7/2020].

Dostupné: <https://dennikn.sk/1460056/dennik-n-bude-uverejnovat-udaje-o-co2-v-atmosfere-je-ho-tu-najviac-za-tri-miliony-rokov/>.

Zahmlievanie a popieranie klimatickej zmeny na Slovensku

JURAJ MELICHÁR

INESS has been publishing articles that deny and disguise climate science for years. A conspiracy website would not be ashamed of publishing them. In 2007, they questioned the impact of greenhouse gases on climate change and promoted a documentary movie that was not scientifically based and represents a very misleading interpretation of science. Between 2012 and 2014, they published articles of an author with a link to the coal industry, who assessed the impact of fossil fuels and renewable energy sources, undervalued global warming and misrepresented its consequences. They used ironic attacks on Greta Thunberg instead of serious analytical work even in 2020.

Úvod

INESS už roky zverejňuje články, ktoré popierajú a zahmlievajú klimatickú vedu. Nehanbila by sa za ne žiadna konšpiračná webstránka. V roku 2007 spochybňovali vplyv skleníkových plynov na klimatickú zmenu a propagovali dokumentárny film, ktorý nie je vedecky podložený a predstavuje chybný a veľmi zavádzajúci výklad vedy. V rokoch 2012 až 2014 zverejňovali články autora s prepojením na uholný priemysel, ktorý hodnotil vplyv fosílnych palív a obnoviteľných zdrojov energie, bagatelizoval otepľovanie a prekrúcal jeho dôsledky. Aj v roku 2020 využívali ironické útoky na Gretu Thunbergovú namiesto serióznej analytickej práce.

Pozreli sme sa na to, ako INESS informoval o klimatickej zmene v posledných rokoch, a porovnali to s vtedajšími vedeckými závermi, najmä konzervatívnymi odhadmi najrešpektovanejšej inštitúcie v tejto oblasti – Medzivládneho panelu o zmene klímy (IPCC).

V roku 2007 publikovali články v rozpore s klimatickou vedou

Komentár „CO₂ – príčina alebo dôsledok?“ z roku 2007, ktorý rieši, či skleníkové plyny spôsobujú klimatickú zmenu, obsahuje aj takéto tvrdenie:²⁹⁴ „Svet mal preto prestať viniť emisie CO₂ za nárast teploty už v roku 2003.“

Na druhej strane, Medzivládny panel o zmene klímy (IPCC) už v roku 2007 konštatoval, že je veľmi pravdepodobné, že skleníkové plyny, ktoré vypustila ľudská

294 KARPIŠ, J.: CO₂ – príčina alebo dôsledok? [online]. Aktualne.sk, 2007 [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/744-CO2--pricina-alebo-dosledok-aktualnesk>.

spoločnosť vrátane CO₂, s vysokou pravdepodobnosťou zvyšujú globálne priemerné teploty.²⁹⁵

Juraj Karpiš, ktorý je spoluzakladateľ INESS, v článku²⁹⁶ navyše odkazuje na kontroverzný dokumentárny film „The Great Global Warming Swindle“, ktorý nie je vedecky podložený a predstavuje chybný a veľmi zavádzajúci výklad vedy.²⁹⁷ Napriek tomu, že vyvoláva dojem, že údaje v ňom sú založené na vedeckej recenzii, väčšina prezentovaného materiálu je buď zastaraná, už zdiskreditovaná, alebo neistého pôvodu. Niekoľko grafov a obrázkov použitých v dokumente nie je založených na žiadnych známych alebo publikovaných údajoch o klíme, zatiaľ čo iné sú prezentované schematicky, a preto môžu diváka zmiasť a zavádzať.

Články od autora s prepojením na uhoľný priemysel

INESS na vlastnej stránke publikuje články Matta Ridleyho a na konci priznáva: „*Jeho rodina prenajíma pôdu na projekt ťažby uhlia v severnom Anglicku, ktorý sa o päť rokov ukončí.*“²⁹⁸ Uhlie je z klimatického hľadiska najškodlivejší zdroj energie a energetika jedným z najdôležitejších sektorov pri dekarbonizácii spoločnosti.²⁹⁹ V SR mala v roku 2016 energetika až 51 % podiel emisií, nasledovaná priemyslom (23 %), dopravou (16 %), poľnohospodárstvom (7 %) a odpadovým hospodárstvom (4 %).³⁰⁰

295 IPCC: *Climate Change 2007: Synthesis Report - Summary for Policymakers*. [online]. IPCC, 2007. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar4_syr_spm.pdf.

296 KARPIŠ, J.: CO₂ – príčina alebo dôsledok? [online]. Aktualne.sk, 2007 [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/744-CO2--pricina-alebo-dosledok-aktualnesk>.

297 JONES, D., A. WATKINS, K. BRAAGANZA a M. COUGHLAN: „*The Great Global Warming Swindle*“ a critique. [online]. National Climate Centre, Bureau of Meteorology, 2007 [cit. 28/6/2020]. Dostupné: https://www.researchgate.net/publication/237288047_The_Great_Global_Warming_Swindle_a_critique.

298 RIDLEY, M.: *Ochladenie obáv o klimatických zmenách*. [online]. Bratislava: INESS, 2013 [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/7993-Ochladenie-obav-o-klimatickych-zmenach>.

299 IPCC: Annex III: Technology-specific cost and performance parameters. In: *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*, s.1335. [online]. IPCC, 2014. [cit. 28/6/2020]. Dostupné: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ipcc_wg3_ar5_annex-iii.pdf.

300 MINŽP: *Nízkouhlíková štúdia pre Slovensko*. [online]. Ministerstvo životného prostredia, 2018. [cit. 28/6/2020]. Dostupné: <https://www.minzp.sk/iep/publikacie/ekonomicke-analyzy/low-carbon-study.html>.

V roku 2012 preložil INESS článok Matta Ridleyho, v ktorom nájdete napríklad tento nezmysel:³⁰¹ „Podľa faktov by do roku 2100 malo dôjsť k otepleniu iba o 1 °C. Čistý efekt môže byť v skutočnosti pre našu planétu prínosom.“ V preklade ďalšieho článku Matta Ridleyho z roku 2014 na webe INESS sa zasa dočítate: „Dáta naznačujú, že pravdepodobne čelíme menšiemu otepľovaniu, ako indikujú modely, ale nechceme to povedať nahlas.“³⁰²

Podľa konzervatívnych odhadov IPCC z roku 2018 vieme, že globálne otepľovanie pravdepodobne dosiahne 1,5 °C už medzi rokmi 2030 a 2052.³⁰³ Európska environmentálna agentúra v roku 2019 sumarizovala rôzne modely, ktorých hodnoty ukazujú, že už v roku 2018 sa planéta oteplila o 0,9 až 1,2 °C (0,91 až 0,96 °C pri dekádach), čo je približne o 80 rokov skôr, ako uvádzal v roku 2012 Matt Ridley aj na webe INESS.³⁰⁴

A ako človek, ktorého rodina prenajíma pôdu uholnému priemyslu, Matt Ridley dodáva: „A keby doteraz obnoviteľná energia dokázala, že je lacná, čistá a šetrná vo využívaní pôdy, bolo by správne, keby sme to malé riziko veľkej katastrofy riešili rýchlym nahradzáním fosílnych palív veternou, solárnou alebo bioenergiou prvej generácie. Ale keďže sa tieto formy energie ukázali byť predražené, poškodzujú životné prostredie a vyžadujú veľké množstvo pôdy, vyzerá to tak, že v našej snahe bojovať proti otepleniu používame ekonomický ekvivalent chemoterapie proti chrípke.“³⁰⁵ Na konci tohto neskoršieho článku už INESS neuvádza, že rodina autora prenajíma pôdu uholnému priemyslu, ale píše: „Matt Ridley je autorom knihy ‚Racionálny optimista‘ a člen britskej Snemovne lordov.“

Za takéto klimatické perly na webe INESS a prehliadanie jasného konfliktu záujmov by sa ani jeden konšpiračný web nemusel hanbiť.

301 RIDLEY, M: *Ochladenie obáv o klimatických zmenách*. [online]. Bratislava: INESS, 2013. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/7993-Ochladenie-obav-o-klimatickych-zmenach>.

302 RIDLEY, M: *Klimatická predpoveď: Poplach sa ruší!* [online]. Bratislava: INESS, 2014. [cit. 28/6/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/stranka/9501-Klimaticka-predpoved-Poplach-sa-rusi>.

303 IPCC: *Special Report – Global Warming of 1.5 °C*. [online]. IPCC, 2018 [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://www.ipcc.ch/sr15/>.

304 EEA: *Global and European temperature*, 2019. [online]. EEA, 2019. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/global-and-european-temperature-9/assessment>.

305 RIDLEY, M: *Klimatická predpoveď: Poplach sa ruší!* [online]. Bratislava: INESS, 2014. [cit. 28/6/2020]. Dostupné: <https://www.iness.sk/sk/stranka/9501-Klimaticka-predpoved-Poplach-sa-rusi>.

Ťaženie proti klimatickým politikám

Preklad článku o takmer až „hrdinskom“ boji proti uhlíkovej dani v Austrálii z roku 2014 vyznie vo svetle požiarov zo začiatku roku 2020 tiež veľmi tragikomic-ky.³⁰⁶

Zo stanoviska tohto ekonomického think tanku z roku 2014 možno tiež vyčítať, že z ekonomických dôvodov navrhovali zamietnuť návrh právne záväznej redukcie emisií skleníkových plynov EÚ o 40 % do roku 2030.³⁰⁷

Radovan Ďurana ešte aj v marci 2020³⁰⁸ kritizuje snahu o vyššie klimatické ciele do roku 2030, teda v období, ktoré je kľúčové pre ochranu klímy, aj napriek tomu, že Európsky parlament žiada³⁰⁹ rýchlejšie znižovanie emisií skleníkových plynov do roku 2030 na 55 % a správa OSN podporuje požiadavku environmentálnych organizácií na minimálne 65 % zníženie emisií.³¹⁰ Súčasné ciele nás nedostanú ani k napĺňaniu záväzku Parížskej dohody udržať globálne otepľovanie pod hranicou 2 °C a vynaložiť úsilie na obmedzenie zvýšenia teploty na 1,5 °C. Podľa projekcií pri zvýšení teploty o 2 °C napríklad zanikne 99 % koralových útesov našej planéty, čo teda naozaj nebude prínosom.

Len rozprávky o večnom hospodárskom raste – Ako sa opovažujete?

Radovan Ďurana tiež ironicky píše: „Uvidíme, či sa Komisia na jeseň bude snažiť

306 ANDREWS, T: *Zlé klimatické zákony: Dobré myšlienky môžu zvíťaziť*. [online]. Bratislava: INESS, 2014. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/9829-Zle-klimaticke-zakony-Dobre-myslienky-mozu-zvitazit>.

307 VLACHYNSKÝ, M: *Stanovisko INESS k hlavným cieľom strategického rámca pre životné prostredie a energetickú politiku na roky 2020 až 2030*. [online]. Bratislava: INESS, 2014 [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/9401-Stanovisko-INESS-k-hlavnym-cielom-strategickeho-ramca-pre-zivotne-prostredie-a-energeticku-politiku-na-roky-2020-az-2030>.

308 ĎURANA, R: *Veľké ciele neznámej budúcnosti*. [online]. Denník N, 2020. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/1794372/velke-ciele-neznamej-buducnosti/>.

309 EURÓPSKY PARLAMENT: *Parlament podporil Európsky ekologický dohovor, žiada ambicioznejšie ciele*. [online]. EP, 2020. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/priorities/klimaticke-zmeny/20200109IPR69902/parlament-podporil-europsky-ekologicky-dohovor-ziada-ambicioznejšie-ciele>.

310 CAN Europe: *EU ministers call for discussions on the EU 2030 climate target to start as soon as possible*. [online]. CAN Europe, 2020. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <http://www.caneurope.org/publications/press-releases/1891-eu-ministers-call-for-discussions-onthe-eu-2030-climate-target-to-start-as-soon-as-possible>.

utešiť Gretu Thunbergovú ambicióznymi cieľmi alebo prevážia ekonomické a politické argumenty.“ Európska komisia nemá za cieľ utešovať Gretu, ale riešiť jeden z najzávažnejších problémov ľudskej civilizácie – klimatickú krízu.

Oveľa horšie však je, že „analytik“ Radovan Đurana zabudol napísať, že Európska komisia už v roku 2018 vypočítala, že predpokladané prínosy uhlíkovej neutrality by do roku 2050 mali predstavovať až do 2 % HDP EÚ. Je dôležité poznamenať, že tieto odhady navyše nezahŕňajú prínosy, ktoré by vyplývali z toho, že sa vyhneme škodám spôsobeným zmenou klímy a súvisiacim nákladom na adaptáciu na ňu.

Katastrofy spôsobené počasím v roku 2017 spôsobili hospodárske škody vo výške 283 miliárd EUR globálne a do roku 2100 by mohli oproti súčasným 5 % postihnúť približne dve tretiny (66 %) obyvateľov Európy. Teda trinásťkrát viac ľudí by mohli zasiahnuť katastrofy, ak nebudeme dostatočne konať. Napríklad ročné škody spôsobené riečnymi povodňami v Európe by mohli dosiahnuť výšku 112 miliárd EUR v porovnaní s dnešnými 5 miliardami EUR.³¹¹ To sú viac ako dvadsaťdvásobné škody. Je pravdou, že náklady na transformáciu sú vysoké, ale málo ambiciózne politiky nás vyjdú oveľa drahšie.

Autor textu tiež ironicky používa Gretinu vetu „*How dare you? – Ako sa opovažujete?*“.³¹² Zabudol však spomenúť vetu, ktorú Greta povedala v septembrovom príhovore tesne pred ňou: „*A všetko, o čom dokážete hovoriť, sú peniaze a rozprávky o večnom hospodárskom raste.*“

Musím dodať, že kvôli organizáciám ako INESS, fosílnym firmám a rôznym jednotlivcom, ktorí roky zahmlievali a popierali klimatickú vedu, tak musí celý svet aj dvakrát rýchlejšie znižovať emisie skleníkových plynov, ako by napríklad musel, keby začal konať dostatočne dôrazne už pred desiatimi rokmi.³¹³

311 EURÓPSKA KOMISIA: *Čistá planéta pre všetkých*. [online]. EK, 2018 [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0773>.

312 ĐURANA, R: *Veľké ciele neznámej budúcnosti*. [online]. Denník N, 2020. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/1794372/velke-ciele-neznamej-buducnosti/>.

313 UNEP, 2019. *Emissions Gap Report 2019* [online]. UN EP, 2019 [cit. 30/6/2020]. Dostupné: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/30798/EGR19ESEN.pdf?sequence=13>.

Literatúra

ANDREWS, T: *Zlé klimatické zákony: Dobré myšlienky môžu zvíťaziť*. [online]. Bratislava: INESS, 2014. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/9829-Zle-klimaticke-zakony-Dobre-myslienky-mozu-zvitazit>.

CAN Europe: *EU ministers call for discussions on the EU 2030 climate target to start as soon as possible*. [online]. CAN Europe, 2020. [cit. 14/6/2020].

Dostupné: <http://www.caneurope.org/publications/press-releases/1891-eu-ministers-call-for-discussions-on-the-eu-2030-climate-target-to-start-as-soon-as-possible>.

ĎURANA, R: *Veľké ciele neznámej budúcnosti*. [online]. Denník N, 2020.

[cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://dennikn.sk/1794372/velke-ciele-neznamej-buducnosti/>.

EEA: *Global and European temperature*, 2019. [online]. EEA, 2019. [cit. 14/6/2020].

Dostupné: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/global-and-european-temperature-9/assessment>.

EURÓPSKA KOMISIA: *Čistá planéta pre všetkých*. [online]. EK, 2018 [cit. 14/6/2020].

Dostupné: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0773>.

EURÓPSKY PARLAMENT: *Parlament podporil Európsky ekologický dohovor, žiada ambicioznejšie ciele*. [online]. EP, 2020. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/priorities/klimaticke-zmeny/20200109IPR69902/parlament-podporil-europsky-ekologicky-dohovor-ziada-ambicioznejšie-ciele>.

IPCC: *Climate Change 2007: Synthesis Report - Summary for Policymakers*. [online].

IPCC, 2007. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar4_syr_spm.pdf.

IPCC: Annex III: Technology-specific cost and performance parameters. In:

Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change, s.1335. [online]. IPCC, 2014. [cit. 28/6/2020]. Dostupné: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ipcc_wg3_ar5_annex-iii.pdf.

IPCC: *Special Report – Global Warming of 1.5 °C*. [online]. IPCC, 2018

[cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://www.ipcc.ch/sr15/>.

JONES, D., A. WATKINS, K. BRAAGANZA a M. COUGHLAN: *„The Great Global Warming Swindle“ a critique*. [online]. National Climate Centre, Bureau of Meteorology, 2007 [cit. 28/6/2020]. Dostupné: https://www.researchgate.net/publication/237288047_The_Great_Global_Warming_Swindle_a_critique.

KARPIŠ, J.: *CO₂ – príčina alebo dôsledok?* [online]. Aktualne.sk, 2007 [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/744-CO2--pricina-alebo-dosledok-aktualnesk>.

MINŽP: *Nízkouhlíková štúdia pre Slovensko*. [online]. Ministerstvo životného prostredia, 2018. [cit. 28/6/2020]. Dostupné: <https://www.minzp.sk/iep/publikacie/ekonomicke-analyzy/low-carbon-study.html>.

RIDLEY, M: *Ochladenie obáv o klimatických zmenách*. [online]. Bratislava: INESS, 2013. [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/7993-Ochladienie-obav-o-klimatickych-zmenach>.

UNEP, 2019. *Emissions Gap Report 2019* [online]. UN EP, 2019 [cit. 30/6/2020]. Dostupné: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/30798/EGR19ESEN.pdf?sequence=13>.

VLACHYNSKÝ, M: *Stanovisko INESS k hlavným cieľom strategického rámca pre životné prostredie a energetickú politiku na roky 2020 až 2030*. [online]. Bratislava: INESS, 2014 [cit. 14/6/2020]. Dostupné: <https://iness.sk/sk/stranka/9401-Stanovisko-INESS-k-hlavnym-cielom-strategickeho-ramca-pre-zivotne-prostredie-a-energeticku-politiku-na-roky-2020-az-2030>.

Kreatívny kapitalizmus v kríze

IVANA KOMANICKÁ

A philosopher and an art theorist Ivana Komanická and a visual artist Adam Macko were in a conversation during a coronavirus quarantine broadly developing the artist concept of a critical rethinking as a reaction to a social distancing. The talk came out of the need for space of an intellectual proximity in the period of closed down institutions and the radical apologies of the shift to digital space. Exchange of emails that reminded rather a traditional correspondence with longer periods of replies left a space for individual reflection. In the conversation authors were critical to a digital content, forced digital creativity and digital corporate conference tools such as videopresentation, online conference that framed how and in what way the coronavirus crises was discussed in a public discourse. The discussion reflects on coronavirus crises as a crises of a capitalism of hospitality or a creative capitalism, on outsourcing coronavirus and the impact on the infrastructure including art and on the acceleration of the unlimited digital consumption that is re-described as a non-risk and emancipatory praxis. One of the main hypothesis is that current crises starts the new processes of freeing from the constraints of a creative power, from that which represents a freedom, contingency and excitement, all the factors on which capitalism of hospitality was built. New forms of a forced digital creativity appear and alienation effects of new technologies is re-described – new technologies represent real and true connection in the world of a social distance.

Rozhovor medzi filozofkou a teoretičkou umenia Ivanou Komanickou a vizuálnym umelcom Adamom Mackom počas koronavírusovej karantény vyšiel z umelcovho konceptu critical rethinking/kritickej reflexie ako reakcie na social distancing/sociálny odstup a potreby vytvoriť blízky intelektuálny priestor v kontraste k záplave dát, digitálneho mediálneho obsahu a širokého etablovania korporátnych nástrojov ako videoprezentácie, online konferencie či online rozhovoru, ktoré rámcovali aj obsah krízy a možnosti sa k nej kriticky vzťahovať. Rozhovor sa odohral prostredníctvom emailovej korešpondencie, ktorá sa s dlhšími lehotami na premýšľanie a formuláciu témy blížila skôr klasickej korešpondencii či príprave na seminár. Dialóg ponúka subjektívne vstupy a úvahy ako reagovať na aparáty vynútenej kreativity, spôsoby interpretácie a jazyk, ktorý používa verejný diskurz a ako ho odpútať od ekonomickej podmienenosti. Autori sa pýtajú na možnosť kri-

tického zhodnotenia a ich potenciálne uplatnenie reakcionárskou či akademickou formou. Rozhovor formuluje niektoré z tém týkajúce sa koronavírusovej krízy ako krízy kapitalizmu pohostinnosti (D. Harvey³¹⁴) či kreatívneho kapitalizmu a akcelerovania ničím nelimitovaného digitálneho konzumu, ktorý je aktuálne bezpečný a bezrizikový a vďaka novým aplikáciám prináša aj isté oslobodenie či nezávislosť od limitov konzumujúceho. Rozhovor formuluje tézu, že aktuálnou krízou sa začína proces nezávislosti od kreatívnej sily, teda od toho, čo v kapitalizme reprezentuje náhodnosť, slobodu, vzrušenie z nového, ktoré si takto adaptoval kapitalizmus pohostinnosti, a ten sa rúca. Ak je koronavírus outsourcovaný (slovami Naomi Kleinovej³¹⁵), postihnutá je celá subdodávateľská štruktúra kapitalizmu pohostinnosti vrátane umenia. Rozhovor sa dotýka nových podôb vynútenej (digitálnej) kreativity, nových digitálnych nástrojov vedomostnej či kreatívnej spoločnosti, ako sú konferenčné nástroje, náboru nového digitálneho masového publika, digitálnej štandardizácie a normalizácie umenia, digitálnej spektakularizácie umelca (sociálne siete, indexy hodnotnosti) či rozširovania nových foriem financovania kultúry, ktoré je dátovo viazané. Oproti kapitalistickému realizmu (Mark Fisher³¹⁶) po finančnej kríze z rokov 2008 a 2009, ktorý argumentoval, že existuje asimilácia alebo pre-integrácia, naše nádeje aj vzdor sú dopredu formované kapitalistickou kultúrou (dnes jeho špecifickou formou – kreatívnym priemyslom), po koronavírusovej kríze celá tradičná ľavicová kritika odcudzujúceho a izolujúceho nástroja stráca relevantnosť, keďže dochádza k prepisovaniu toho, čo nové technológie reprezentujú, skutočné spojenie, jediné skutočné spojenie v reálnom svete, ktorý je poznačený sociálnym odstupom.

314 HARVEY, D.: *Antikapitalistická politika v časoch COVID-19*. [online] Bratislava: Pole, 2020. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://poleblog.sk/antikapitalisticka-politika-v-casoch-covid-19/>.

315 KLEIN, N.: *Coronavirus capitalism*. [online] Naomiklein.org, 2020. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://naomiklein.org/coronavirus-capitalism-and-how-to-beat-it/>.

316 FISHER, M.: *Kapitalistický realizmus*. Rybka Publishers, 2010.

Rozhovor počas koronavírusovej karantény viedli Ivana Komanická (IK) a Adam Macko (AM)

IK: David Harvey veľmi správne postrehol, že počas koronavírusu sa zrútil kapitalizmus, ktorý sa etabloval po finančnej kríze z rokov 2007 a 2008 a ktorý je založený na instantnom konzumerizme a medzinárodnom turizme³¹⁷. Spočíval v masívnych investíciách do letísk, hotelov a reštaurácií, tematických parkov, kultúrnych podujatí. To, čo sa označuje za kapitalizmus pohostinnosti, je súčasťou oficiálnej agendy Európskej únie naštartovania ekonomiky po finančnej kríze, ktorú pripravili think tanky pod eufemizmom kreatívna spoločnosť. Tento instantný kultúrny konzumerizmus sa počas pandémie koronavírusu okamžite presunul on-line. Prichádzaš s kritickým konceptom v súvislosti s on-line vystavovacími stratégiami, ktoré sa nekriticky rozšírili.

AM: Rozmýšľal som nad formátmi, ktoré sa vyrojili počas karantény a ktoré, myslím, úplne odhalili vynútenú kreativitu, ktorá sa očakáva od umelcov a inštitúcií. Preto skúšam konferenčný program (sám korporátny nástroj) na kritickú reflexiu. Zatiaľ sa mi ukazuje, že je to vskutku pohľad cez krivé zrkadlo a veľmi mi chýba naozajstná reflexia. Sám som so záujmom skúšal sledovať v mne známych inštitúciách, s čím prídu a rýchlo som k tomu získal ambivalentný postoj – ako informácia o skutkovej podstate pochopiteľné, ako plnohodnotný divácky jav nepostačujúce. Paralely súčasného umenia a komunikačných kódov považujem za prínosné, ale asi ešte nie sme mentálne pripravení spracovať takú rozsiahlu štruktúru informácií. Technológie predbehli potenciál tela.

IK: Ukazuje sa, že dokonca alternatívne a nezávislé kultúrne zóny neprinášajú v tomto žiaden subverzívny potenciál a sú súčasťou kultúrneho mainstreamu. Mohli by sme zopakovať kritiku Marka Fishera z jeho teórie kapitalistického realizmu, ktorú publikoval po finančnej kríze, kde argumentuje, že na rozdiel od postmoderny v kapitalistickom realizme existuje pre-asimilácia alebo pre-integrácia, naše nádeje aj vzdor sú dopredu formované kapitalistickou kultúrou³¹⁸.

317 HARVEY, D.: *Antikapitalistická politika v časoch COVID-19*. [online] Bratislava: Pole, 2020. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://poleblog.sk/antikapitalisticka-politika-v-casoch-covid-19/>.

318 FISHER, M.: *Kapitalistický realizmus*. Rybka Publishers, 2010.

AM: Nezriaďované kultúrne inštitúcie sa na Slovensku začali vytvárať po roku 1989 ako potenciálne pokračovanie disidentskej kultúry a oponentúra k zriaďovaným organizáciám, ktoré sa diskvalifikovali normalizačným ideologizmom. Tá situácia v deväťdesiatych rokoch, keď sa normalizačné kádre v zriaďovaných inštitúciách v kultúre nahrádzali odborníkmi, ktorí museli vyhodnocovať nové procesy v ekonomike, zároveň reflektovať pohyby vo svetovom umení vytesnených dve desaťročia, nové médiá a technológie a stále prítomná politizácia kultúry, to bol taký mix problémov, že reflexia nastupujúcich systémov kapitalizmu proste neprebíhala. Mám za to, že to je podhubie dnešného stavu. Objavuje sa opäť sponchybovanie zriaďovanej kultúry, financovanie tej alternatívnej je byrokratické a grantové schémy stále viac dátovo a normatívne viazané. Výsledkom je stav permanentnej turbulencie, orientácie na neustálu produkciu, výkon a unifikácia výstupov. Rozdiel voľných prejavov kultúry a kreatívneho priemyslu je čoraz menej poznateľný, ak taký je vôbec.

IK: Veľa som v poslednom čase premýšľala nad problémom odstupu a jeho vzťahu k mysleniu, je to starý problém, mnohokrát riešený v starých médiách, akými sú kniha či závesný obraz. V tejto situácii sa mi zdá, že dochádza k akémusi jemnému presunu. Priestor nových technológií, ktorý pre mnohých z nás pod tlakom neoliberalizmu predstavuje pracovný nástroj, sa dostáva do nového svetla. Celá tradičná lavicová kritika odcudzujúceho a izolujúceho nástroja stráca relevantnosť, keďže dochádza k prepisovaniu toho, čo nové technológie reprezentujú, skutočné spojenie, jediné skutočné spojenie v reálnom svete, ktorý je poznačený sociálnym odstupom.

AM: Keď som znova čítal texty k dejinám a teórii nových médií, aj texty nie také dávne mi prišli dosť staré, a uvedomil som si, že ide v mnohom o dnes už neaktuálnu kritiku, pritom nie staršiu ako 10 rokov. Ten rozptyl, akým sme infiltrovali socialitu internetu a sietí, je naozaj absolútny – od sociálnych vzťahov, pracovných väzieb, zdrojov informovanosti atď. Toto, čo odhaľuje súčasný stav, je také patologické, hlboké a presahujúce ekonomický jazyk, že to úprimne desí, ako s tým naložíme. Potrebujeme sa vyhnúť apokalyptickej prognostike, akceptovať stav, ale kriticky ho zrevidovať pre potenciál človeka. Možno je to tak zatiaľ veľmi nejasné, ale myslím, že aj vytesnenie abstraktného myslenia a poetického potenciálu na úkor pragmatickosti kapitálu prispelo k devalvácii idey o bytí a začal by som preto odtiaľ.

IK: Vo svojom projekte počas karantény prichádzaš s konceptom critical rethinking namiesto social distancing. Môžeš to priblížiť?

AM: Na facebooku EQO som urobil dve opakované udalosti – Periférnu karanténológiu a Na dotyk+. Prvá rekontextualizuje niektoré predošlé výstavy, kde s odstupom vidím, že sa dá o nich uvažovať v ďalších súvislostiach. To je tá slovná hračka critical re-thinking – spätné kritické zhodnotenie, ako sa mohol daný projekt ešte rozvinúť. Mala to byť vlastne reakcia na vynútenú kreativitu vytvárať rýchlo nový content – videorozhovory, online prezentácie atď. Mal som za to, že kríza je príležitosť na prehodnotenie toho, čo už bolo urobené. Prečo by sme hneď až nasilu mali vyvárať náhradný materiál? Ten formát je však už zo svojej podstaty akademický. Pôvod critical re-thinking je reakciou na social distancing, čo sa rýchlo začalo šíriť na FB a mne to hneď prišlo nepresné, lebo dištanc, ktorý sme aplikovali, je fyzický, nie sociálny (ten aj keď sploštený na sieťach beží – skôr mal byť physical distancing a social in touch alebo niečo podobné). Periférna karanténológia je trochu ironický tvar akejsi z núdze vedy v regióne. Podobne v koncepte Na dotyk + som chcel naznačiť spojenie, ktoré je zo svojej podstaty haptické, cez matematický (teda sieťový znak), dnes práve skôr ekonomický (+). Tiež len slovná hračka – tam pridávam videá, kde sa snažím práve ten formát vynútenej kreativity použiť ako sebareflexívny. No úprimne vôbec sa v tom necítim pohodlne, je to veľmi kostrbaté, ale vlastne aj to môže byť message.

IK: Napadlo mi, že ten akademický formát, uzavretý priestor ako priestor pre kritickú (seba)reflexiu, je vlastne veľmi klasickým humanistickým prístupom v situácii, v ktorej čelíme ďalším pokusom transformovať vzdelávanie, ktoré sa presúva on-line a reprezentuje už iba konektivitu bez obsahu. Tieto formáty už dlhšie pôsobia v umeleckých inštitúciách, ktoré vzdelávajú digitálnym spôsobom.

AM: Je to opäť problém nerozvíjanej kritiky a reflexie súčasných teórií vo filozofii, estetike, pedagogike a vôbec nových médiách a technológiách. Ako naložiť s komunikačnými stratégiami a digitálnymi mechanizmami? Posthumanizmus prešiel za 30 rokov mnohými modifikáciami a to, čo u Cyborg Manifesto Donny Haraway reprezentovalo zlepšovanie kvality života cez aplikácie technológií (protézy, medicínske inovácie), tak zasa u Nicka Landa znamenalo rozvinúť teóriu akcelerationizmu do polohy sociálneho inžinierstva nezlučiteľnej s humanizmom. Všetky tieto polohy sú však v akademickom jazyku prínosné, lebo zviditeľňujú úvahy nad procesmi v praxi. Preto je ten intelektuálny priestor nenahraditeľný,

lebo má potenciál reflexivity. Ak pripustíme, aby tieto formy boli z univerzít vytesnené a vzdelanie chápané tak, ako píšeš, len ako konektivita pre sieťnicu, budú bezpochyby akcelerované procesy v spoločnosti, ktoré dark enlightenment umožnia. Vlastne sa to už deje.

IK: Ešte k pojmu social distancing. Ak sa súčasná spoločnosť vyznačuje masovou socialitou, prerušením aktuálneho globálneho kreatívneho kapitalizmu, ktorý túto socialitu vytvára, skutočne došlo k social distancing, ale možno by sme ho mohli skôr označovať za mass distancing. Potreba presunúť (aj umeleckú) prevádzku on-line znamená neprerušit chod kreatívneho kapitalizmu, nachádzať preň nové zdroje a publikum, k akumulácii ktorých práve dochádza. Ty sám si kladieš otázku, či sa formáty verejných prezentácií on-line, promo stratégie budú absolutizovať aj či fyzické prezentácie definitívne skončia a presunú sa na web. Máš už aj nejaké odpovede na to, ako by mohol vyzerat návrat do normality po skončení tejto krízy či ďalšie otázky?

AM: Momentálne sa mi zdá byť najťažšie sformulovať prínosné odpovede. O čom vlastne chcem hovoriť? Aký jazyk tento diskurz už používa a ako sa k nemu vzťahovať? Baviť sa teda len o kultúre a inštitucionálnej otázke ma hneď odkazuje na jej charakter, vzťah k závislosti od ekonomického modelu. Väčšina názorov, ktoré registrujem, používa práve ekonomický jazyk – ale o čom vlastne vypovedajú? Preto aj to, čo píšem, je neusporiadané, ale naozaj cítim, že myslieť na svet po korone je prehodnotenie komplexného spôsobu vzťahovania sa k nemu.

Počas posledných mesiacov som viac študoval spomínané teórie akceleracionizmu ako reaktanta na osvietenský model spoločnosti. Na jednej strane tu máme zaujímavú zhodu v naratívach alt-right a maoistov na zborenie referenčných rámcov a inštitúcií. Landov right-wing akceleracionizmus alebo dark enlightenment cíti možnosť zbaviť sa diskreditácie formou extrémneho premostenia do plne digitalizovaného sharingu dát a obrazov. Loney Abrams v eseji Flatland hovorí o kolapse rozdielu medzi faktickou výstavou a jej dokumentáciou. Pre ňu je definitívnym priestorom pre prezentácie umenia internet. Častým a oprávneným argumentom býva inštitucionálna kritika komodifikácie umenia a jeho rámcov pre potreby trhu (umelecké ceny, aukcie, artfairy atď.), a teda snaha radikálneho vymedzenia sa voči ekonomickým mechanizmom zhodnocovania umeleckej prevádzky. Problém ale je v unifikácii týchto stratégií. Platformy tohto oslobodenia – sharovacie portály ako Contemporary Art Daily, Ofluxo, Tzvetnik a iné dokázali podať sprá-

vu o prezentačných formátoch takmer z celého sveta, nezastúpili však dostatočne kritický rozmer a dnes pri ich sledovaní vidíme často sa opakujúce až prelínajúce sa výstavy a ich podoby. Akási digitálna štandardizácia tak núti pýtať sa, či došlo k skutočnému vymedzeniu sa voči kritizovaným inštitucionalizovaným rámcom alebo ich nahradila nová forma normalizácie percepcie. Nekritické zdôrazňovanie potenciálu viditeľnosti zabúda, že demokratickou voľbou diváka je jeho odmietnutie. Fyzicky prísť na výstavu alebo koncert sa vzťahovalo aj k úniku do priestoru slobodného myslenia, od existujúcich štruktúr. Videnie a byť videní totiž znamená dohľad s potenciálom foucaultovskej biomoci a s tým spojené aparáty represie. Čo znamená, keď sa fyzickosť a haptickosť vylúči? Čo bude znamenať myslieť digitálny obraz? Ak sa sústredíme len na formáty vynútenej kreativity, zrkadlenia, konferenčné nástroje, dôjde k uspokojeniu intelektuálnych a reflexných receptorov? A-kontaktný svet umenia? Mne to však pripomína scénu z filmu Matrix, kde sa Neo prebudí – napriek dokonalej ilúzii pripojenia sa ako prvého zbavuje napojenia výživovej trubice. Slamka teda ostáva. To, čo nás bude napájať, je nebezpečenstvo nových foriem zotročenia.

IK: V 90. rokoch napríklad poslúžili kritické postmoderné teórie, niektoré koncepty ako Deleuzov koncept nomádskeho k transformáčnym procesom, ktoré boli absolútne zásadne. Argumentovalo sa oslobodením od národných kultúrnych inštitúcií (ktoré boli považované za nacionalistické a byrokratické) v prospech globálneho umenia, budovaním novej dočasnej infraštruktúry staníc, platforiem a predovšetkým bienále, ktoré slúžili re-brandingu miest a kultúrnemu turizmu. Zdá sa, že teória akceleračionizmu poslúži ďalšej transformácii, digitálnej.

AM: Procesy digitalizácie sú tu už dlho prítomné v spektakularizácii osobnosti umelca (sociálne siete, indexy hodnotnosti), dôraz na appereance, vzhľad, sebaaprezentácia. Neuvediem nič nové, keď poukážem na paralely k nazidokumentu 30. rokov alebo systému hollywoodskych štúdií a hereckých hviezd garantujúcich reprezentáciu filmu. Hoci tak Benjamin ako aj Adorno dôrazne upozorňovali (oprávnené) na fašistický rozmer masovej kultúry a jej médií, objavenie internetu bolo vítané pre potenciál na šírenie kritických myšlienok ako prvý skutočne demokratický priestor. Odôvodňovalo sa to práve nefyzickým charakterom – internet nepodmienený inštitucionalizáciou formou tlačiarne, novín, galérie atď. Internet sa ním však nikdy skutočne nestal. Kým radikalizmus a extrémizmus dostali nerušené a neregulované plató na šírenie svojich ideológií, nástroje kritického mys-

lenia (knihy, prednášky, diskusie) ostávali dlho neprístupné a osvietenský zámer vzdelávania nás nebol naplnený. Je zaujímavé, že až karanténna situácia podmieni sprístupnenie on-line databáz knižníc a ostane to bez kritickej odozvy. Prečo neboli prístupné doteraz? Argument existenciálnej udržateľnosti tejto open-source logiky pre tvorcov autorov je jednou z hlavných výzev pre pokoronový svet. Ponúka sa systém nepodmieneného základného príjmu, čo bude predmetom ideologického boja s dodýchavajúcim neoliberalizmom. Tu ma to teda premostuje k hlavnému problému pre kultúru ex post – oslobodenie kultúrnych reprezentantov od ekonomického jazyka. Ak máme stále nejakú zhodu na spoločenskej zmluve, je štát povinný garantovať ekonomickú existenciu inštitúcií a zároveň im nechať plnú slobodu nad spôsobmi prezentácie a sprístupňovania umenia. Toto nech je predmetom dišputy kvalifikovaných jednotlivcov ako možný pozitívny efekt.

Čo však skutočne desí, je naratív, ktorým sa pertraktuje kontinuita a chod umeleckých inštitúcií, ktoré nútia neprerušenú produkciu vizuálneho obrazu. Akcentuje to brutálnu banalitu, uspokojenie stálym tokom prijímania digiobrazu a obávam sa, že tak len kompenzujeme svoj hlad sietnice a vytesňujeme komplexnosť bytia.

IK: Jedna z apórií kapitalizmu je otázka, ako je možná neobmedzená forma kapitálu. Dnes sa tematizuje ako otázka toho, ako môže kapitál prosperovať aj bez ľudskej práce. Pri súčasnej vzrastajúcej robotizácii to už nie je len otázka fiktívnych svetov, pozrime sa len na vyjadrenia o nezávislosti od ľudskej pracovnej sily, pri vývoji nových aplikácií sme na ceste nezávislosti od kupujúcej sily. Pričom nezávislosť samotná sa stáva predmetom sledovania a vykorisťovania cez nové aplikácie. Myslím si, že touto krízou začína proces nezávislosti od kreatívnej sily, teda od toho, čo v kapitalizme reprezentuje náhodnosť, slobodu, vzrušenie z nového, ktoré si takto adaptoval kapitalizmus pohostinnosti, a ten sa rúca. Zavedenie rétoriky bezpečnosti je v priamom rozpore s rétorikou instantného konzumerizmu. Digitálny konzum je aktuálne bezpečný, bezrizikový a tam sa sťahuje akumulácia kapitálu. Aké riziká vidíš pre umelecký svet a umeleckú prácu v tomto bezrizikovom koncepte?

AM: Už teraz je zjavná unifikácia globalizovaných kódov vizuality. Umelci sú kapitálom postrkovaní k napodobňovaniu existujúcich foriem, lebo pre ekonomické zhodnotenie je bezpečnejšie, ak zdôrazňujú paralelu k už komodifikovanému umeniu. Oceňuje sa poznateľnosť a ak sa, nebodaj, spozoruje invencia, tak len v mantineloch, v ktorých bude umelec nekritický k existujúcemu. Teoretici a kurá-

tori sú neustále sebacenzúrovaní, aby neboli obvinení z ideologizmu, pokiaľ riešia ľavicové kritické témy a modely mimo kapitalistického naratívu. Galeristi unifikujú inštalačné stratégie, aby boli poznateľní pre art-fairry a veľtrhy. Tieto procesy sú už aj v našom priestore plne rozbehnuté. Čo s tým? Ako čiastkové odpovede aspoň heslovito – redefinícia inštitúcií ako site-specific orientované, dôraz na lokálny potenciál umelcov v mieste ich žitia (teória pozitívneho provincializmu). Dôraz na kolektívnu participáciu v mieste vzniku. Špekulatívny realizmus miestnej praxe. Zbavenie sa postkolonializmu globálu – nie viac prežitie najsilnejších, ale súžitie zdieľaných. Restoratívna stratégia tel a životov. Antropická aktivita – ekonolapsus? Možno opäť myslieť na umelca ako aktéra spirituálne individuácie každodenného gesta. Prežitie času a momentu pre (ne)zmysel, afirmitu významu života a nevýznamu umenia.

Premýšľam.

Literatúra

FISHER, M.: *Kapitalistický realismus*. Rybka Publishers, 2010.

HARVEY, D.: *Antikapitalistická politika v časech COVID-19*. [online] Bratislava: Pole, 2020. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://poleblog.sk/antikapitalisticka-politika-v-casoch-covid-19/>.

KLEIN, N.: *Coronavirus capitalism*. [online] Naomiklein.org, 2020. [cit. 2020.07.15.] Dostupné: <https://naomiklein.org/coronavirus-capitalism-and-how-to-beat-it/>.

Profily autorov

Ing. PhDr. Peter DAUBNER je politológ, politický filozof a ekonóm. V súčasnosti pôsobí ako doktorand na Filozofickom ústave Slovenskej akadémie vied a vo funkcii štátneho radcu pre európske záležitosti v Kancelárii Národnej rady SR. Špecializuje sa na neo- a postmarxistickú politickú a sociálnu filozofiu, environmentálne myslenie, marxistickú ekonómiu kapitalizmu, teórie demokracie, zahraničnú a bezpečnostnú politiku EÚ a teórie medzinárodných vzťahov. Je spoluautorom vedeckej monografie „Eseje o sociálnom občianstve“ (Nitra 2015), autorom knihy „Metastázy globálneho kapitalizmu“ (Martin 2017) a editorom a spoluautorom kolektívnej monografie „Budúcnosť Európy: Cesta k postkapitalizmu?“ (Bratislava 2018). Je členom pražského združenia SOK – Sdružení pro levicovou teorii. Spolupracuje s nadáciami Rosa-Luxemburg-Stiftung a Friedrich-Ebert-Stiftung.

Kontakt:

Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava,
peter.daubner@savba.sk

PhDr. Ing. Marek Dobeš, PhD. je samostatným vedeckým pracovníkom CSPV SVÚ SAV. Vyštudoval ekonómiu na Ekonomickej univerzite v Bratislave a psychológiu na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a Prešovskej univerzite v Prešove. Vo svojej práci sa zaoberá sociálnou a školskou psychológiou, ako aj modelovaním kognitívnych a sociálnych procesov.

Kontakt:

CSPV SVÚ SAV, Karpatská 5, 04001 Košice,
dobes@saske.sk

Mgr. Katarína Duffeková je študentkou doktorandského štúdia na Katedre politológie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Vo svojej publikačnej a výskumnej činnosti sa prevažne venuje problematike masových médií a ich postaveniu v demokracii. Taktiež sa orientuje aj na problematiku prieskumov verejnej mienky. V rámci svojej dizertačnej práce sa zameriava na deformity demokracie na Slovensku po roku 1989, konkrétne v oblasti obmedzovania masových médií. Popri doktorandskom štúdiu pôsobí ako moderátorka v internetovom rozhlasovom štúdiu Študentský rozhlas Košice. Počas svojej mimoškolskej činnosti sa dlhodobo venovala práci s deťmi a rozvoju ich schopnosti kriticky myslieť. Aj tieto skúsenosti sa rozhodla využiť pri doplnkovom pedagogickom štúdiu v aprobácii výchova k občianstvu, ktoré študuje súčasne s doktorandským štúdiom.

diom. Témou záverečnej práce bude príprava učebného textu z predmetu občianska náuka, konkrétne celku Občan a štát. Cieľom bude u žiakov rozvíjať ich schopnosť prepájať poznatky s praxou a uvažovať komplexnejšie ako len v medziach jedného predmetu.

Kontakt:

katarina.duffekova@gmail.com

Mgr. Ivana Komanická, M.A., PhD. je filozofka a teoretička umenia, venuje sa kritike neoliberalnej transformácie kultúry a vzdelávania vedenej pod eufemizmom kreatívnej spoločnosti a ideológiou vynútenej kreativity. Pripravuje knihu o univerzite v post-inštitucionálnej situácii pod názvom *Performing the University/ Konať univerzitu*. Jej publikačná činnosť zahŕňa: „Performing the University“ ed. Peter Šajda, *Modern and Postmodern Crises of Symbolic Structures. Essays in Philosophical Anthropology* (Leiden: Brill 2002), „365 Days of European City of Culture. Sociographic Reportage.“, *Close Up: Post-Transition Writings*. (Praha : AVU 2014), „Kreatívny kapitalizmus: desaťročie skrytých triednych bojov“, Ján Ruman, Peter Takáč (eds.), Slavoj Žižek a kritika ideologie (Košice: Pole 2019). Kurátorsky pripravila dve desiatky výstav súčasného umenia (See You There/ Európsky kultúrny kongres Vroclav, séria výstav Nová skutočnosť/Stredoslovenská galéria Banská Bystrica). Pôsobí ako výskumná pracovníčka na Filozofickom ústave SAV v Bratislave. Je redaktorkou ľavicovej kritickej platformy Pole. Je autorkou novely *Pre teba sa postavím proti sebe* (FACE 2018) a soundtracku k nej.

Kontakt:

ivana.komanicka@gmail.com

Mgr. Ján Košč je nezávislý sociálno-ekonomický analytik, odborár a občiansky aktivista, ktorý v súčasnosti pôsobí ako predseda základnej odborovej organizácie v U. S. Steel Košice a ako školiťel bezpečnosti práce. Okrem práce v odborovej organizácii sa vo svojej vedecko-výskumnej činnosti špecializuje na komparatívne hodnotenie zamestnaneckého prostredia na Slovensku zo sociálneho, zdravotného a ekonomického pohľadu. Venuje sa aj problematike odborovej organizovanosti, pokrytia kolektívnymi zmluvami, zefektívňovania kolektívneho vyjednávania, politike nízkych miezd, minimálnej mzde, daňovo-odvodovému zaťaženiu, zvyšovaniu príjmovej a majetkovej nerovnosti, pracovnej migrácii a masmediálnej manipulácii. Je autorom viacerých publikácií, „Mýty a fakty o daňovo-odvodovom zaťažení na Slovensku“, „Mýty a fakty o vplyvoch zvyšovania minimálnej mzdy“,

„Urobili sme všetko? Pomôže nám už len dovoz pracovnej sily zo zahraničia?“ a ďalších. Je spoluzakladateľom OZ Pracujúca chudoba. Príležitostne publikuje komentáre v denníkoch SME, Denník N, Pravda, publikoval aj v poľskom Political Critique a pravidelne prispieva do kultúrno-spoločenského blogu POLE.

Kontakt:

koscjan@gmail.com

Ing. Milan Kuruc je občiansky aktivista, blogger a komentátor. Venuje sa postaveniu zamestnancov v slovenskej spoločnosti, ich právam a ich ohodnoteniu. Svoju činnosť začal blogovaním, pričom jeho úvodný článok na tému ohodnotenia slovenských zamestnancov s názvom „Mzda“ dosiahol štvrtú najvyššiu čítanosť v histórii denníka SME s počtom čitateľov viac ako 380-tisíc. V roku 2016 založil občianske združenie Pracujúca chudoba, čím inštitucionalizoval túto činnosť, a podarilo sa mu tak výrazne zviditeľniť tému nízkych miezd na Slovensku. Cez svoje komentáre a cez sociálne siete neustále komunikuje tému kvality zamestnaneckého prostredia na Slovensku, vzdeláva čitateľov šírením informácií z rôznych aktuálnych ekonomických štúdií súvisiacich s chudobou, ekonomikou, zamestnaneckým prostredím a vysvetľuje dôležitosť aktivizácie slovenských zamestnancov a ich spájania v odboroch. Pod hlavičkou OZ Pracujúca chudoba je spoluautorom viacerých publikácií, medziiným aj každoročnej publikácie „Koniec nízkym mzdám“, ktorá je súhrnom aktuálnych makroekonomických ukazovateľov, ich interpretácií, doplnená o množstvo citátov osobností spoločenského života poukazujúcich na tému nízkeho ohodnotenia zamestnancov. Neustálou živou komunikáciou s laickou, odbornou verejnosťou a politikmi sa snaží o zlepšovanie sveta pracujúcich na Slovensku lobovaním za návrhy, ktoré zlepšujú postavenie pracujúcich. Za ostatný úspech možno spomenúť jeho nesporný vplyv na zmenu v legislatíve známou pod označením „povinné zverejňovanie miezd v pracovných inzerátoch“ či „sloboda hovoriť o vlastnej mzde“ alebo „zrušenie súdnych poplatkov v pracovnoprávných sporoch“.

Kontakt:

milan.kuruc@gmail.com

Mgr. art. Adam Macko je vizuálny umelec a kurátor, vo svojej tvorbe skúma hybridný potenciál mal'by a intermediálne presahy, venuje sa posthumanistickým teóriám a inštitucionálnej fragmentácii. Svoju tvorbu prezentoval na samostatných a kolektívnych výstavách na Slovensku a v zahraničí (Nová skutočnosť [Krokus

Gallery; BA] & [Stredoslovenská galéria; BB], No Go No Reply [Kunsthalle; KE], Join the Dots [Salone degli Incanti; Terst] a i.). Kurátorsky pripravil výstavy Still Not It [Klub; KE] s Ivanou Komanickou, Till the End of the World [Industra; Brno]. Ako programový riaditeľ a kurátor pripravuje projekty pre EQO Spišský Hrhov (Čerstvé ruiny / Antiplenér, Transienty, Sacre-con, Malé Veci, CruciFiction a i.). Je interným doktorandom na Katedre maľby Fakulty výtvarných umení Akadémie umení v Banskej Bystrici. Žije a tvorí v Levoči.

Kontakt:

mimobodkontaktu@gmail.com

Ing. Juraj Melichár je koordinátor environmentálno-sociálnych projektov, ekologicke-ekonomický analytik a občiansky aktivista. Od roku 2016 pracuje s Priateľmi Zeme – CEPA v rámci medzinárodnej siete CEE Bankwatch Network na udržateľnosti verejných financií a ochrane klímy cez energetickú a spravodlivú transformáciu uhlíkovo intenzívnych regiónov.

Od roku 2008 organizoval osvetové podujatia o udržateľnej ekonomii a manažmente. Neskôr pracoval na udržateľnosti fondov EÚ, alternatívach k hospodárskemu rastu s Priateľmi Zeme – CEPA, rozvoji medzinárodnej siete pri Friends of the Earth Europe v Bruseli, na udržateľnom rozvoji pre Platformu mimovládnych rozvojových organizácií a udržateľnom odpadovom hospodárstve s Priateľmi Zeme – SPZ. Vo voľnom čase pomáhal s rozbiehaním participatívneho rozpočtu a komunitného kompostovania v Bratislave, ako aj Cyklokoalície v Pezinku. Je spoluautorom kampane „Život po uhlí“ a spoluzakladateľ Slovenskej klimatickej iniciatívy. Pravidelne publikuje komentáre v sieti Euractiv a v iných médiách.

Kontakt:

melichar@priateliazeme.sk

Mgr. Róbert Mihaly je interným doktorandom v odbore systematická filozofia na Univerzite Komenského v Bratislave a súbežne študuje na Vysokej škole múzických umení v rámci Ateliéru dokumentárnej tvorby. Venuje sa politickej filozofii, špeciálne filozofickým otázkam demokracie, politickej imaginácie a subverzie.

Kontakt:

mihaly6@uniba.sk

Mgr. Tomáš Profant, PhD. získal doktorát z politológie na Univerzite v Kasseli. Je výskumným pracovníkom na Ústave medzinárodných vzťahov v Prahe a ako od-

borný asistent pôsobí na Fakulte sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave. Medzi jeho odborné záujmy patrí medzinárodná politická ekonómia, politická ekológia, rozvojová spolupráca a postkoloniálna teória. Nedávno mu vyšla kniha „New Donors on the Postcolonial Crossroads: Eastern Europe and Western Aid“.

Kontakt:

profant@iir.cz

Mgr. Ján Ruman, PhD. je politológ pôsobiaci ako odborný asistent na Katedre politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach. Odborne sa venuje problematikám týkajúcich sa sociálnych teórií, sociálnej a politickej filozofie a politickej sociológie. Výskumne sa ako spoluriešiteľ grantov venuje pravicovému extrémizmu na Slovensku a ústavodarnej činnosti NR SR z politologického hľadiska. Jeho náplňou pedagogickej činnosti sú prevažne právne, sociálno-politické disciplíny a základy politológie. V minulosti publikoval články pre webmagazín Nové slovo. Je aktívnym členom OZ Pole, kde zastáva funkciu člena redakčnej rady, OZ Pracujúca chudoba a OZ Res Publica. Vo svojom voľnom čase je vášnivým vysokohorským turistom a trekárom.

Kontakt:

Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Moyzesova 9, 040 01 Košice,
jan.ruman@upjs.sk

Mgr. Peter Takáč je filozof, doktorand na Univerzite Karlovej, publicista a občiansky aktivista. Venuje sa problému ideológie a filozofie Slavoj Žižeka. Publikoval pre poľský Political Critique, český SOK a slovenské Nové Slovo a magazín Pole. Je stálym spolupracovníkom denníka Pravda. Organizuje prednášky na sociálne a ekologické témy s názvom Socioskop.

Kontakt:

pe.takac@yahoo.com

Impressum:

Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., zastúpenie v Slovenskej republike
Maróthyho 6, 811 06 Bratislava, www.fes.sk

Autori príspevkov:

Peter Daubner, Marek Dobeš, Katarína Duffeková, Ivana Komanická, Ján Košč, Milan Kuruc,
Juraj Melichár, Robert Mihály, Tomáš Profant, Ján Ruman, Peter Takáč.
Editori: Ján Košč, Zuzana Homer a Robert Žanony (eds.).

Za publikáciu zodpovedá: Zuzana Homer, tel: +421 2 59 30 40

Objednávky: fes@fes.sk

Komerčné využitie publikácií vydaných Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) nie je povolené bez písomného súhlasu.

**KOŠČ, J., Z. HOMER a R. ŽANONY (eds.): Slovenské skúsenosti s neoliberalizmom
alebo ako sa deformuje obraz socioekonomickej reality na Slovensku,**
Bratislava: Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., zastúpenie v Slovenskej republike, 2020.

Názory vyjadrené v tejto publikácii nemusia nevyhnutne vyjadrovať
stanovisko Friedrich-Ebert-Stiftung.

ISBN: 978-80-89149-83-1

EAN: 9788089149831

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

